

Sanelma

Turun yliopiston
kotimaisen kirjallisuuden
vuosikirja 2021

Sanelma

Sanelma

Kotimaisen kirjallisuuden vuosikirja 2021

Turun yliopisto
Kotimainen kirjallisuus
Vuosikirja nro 26

Toimittajat:

Milla Kalliokoski
kalliokoskimilla@outlook.com

Venla Valtanen
venla.valtanen@hotmail.com

Taitto:

Joel Suontama
josuon@utu.fi

Kannet:

Pyry Ruonavaara
pyry.n.ruonavaara@utu.fi

Painosalama Oy

Turku 2022

ISSN 1238-6340

Sisällys

Toimittajien pääkirjoitus

Milla Kalliokoski & Venla Valtanen

Esseet

KAHLAAMISESTA JA HAPUILUSTA 13
Ensimmäinen vuosi väitöskirjatutkijana
Carita Roivas

LUKEMISEN PROBLEMATIIKKA TUIJA VÄLIPAKAN 19
RUNOTEOKSESSA *UUTISIA!*
Tuuli Kunnas

Kotimaisen kirjallisuuden kentältä

SIRKKALASTA ARCANUMIIN 31
Runsaat kymmenen vuotta muutosten taivalta
Päivi Lappalainen

MUUTTUVAT LUONNON FIGUURIT 39
Karoliina Lummaa, haastateltavana *Elsi Hyttinen*

TAIDE ON TYÖTÄ 45
Tutkimusprojekti kartoittaa nykyaiteilijoiden työtä, arkea ja kokemuksia
Kaisa Kurikka

Artikkelit

KASVUSTONA LEVIÄVÄ PANDEMIA 57
Dystooppiset kriisit, inhimillinen ja ei-inhimillinen Tuomo Jäntin romaanissa *Verso*
Vilja Välimäki

IHMISYYDEN YTIMESSÄ 73
Haavoittuvuus Iida Rauman romaanissa *Seksistä ja matematiikasta*
Milla Kalliokoski

”KIELI, MUSTEKALANI AINOA LONKERO” 89
Maria Matinmikon *Värit*-runoteos feminiinisenä kirjoituksena
Heidi Haapasalo

VAIETTU KIPU KIPINÖI RIVIEN VÄLEISTÄ Trauman kielellistyminen Jenni Linturin teoksessa <i>Jälleenrakennus</i> <i>Venla Valtanen</i>	107
Vuoden gradupalkinnot ja vuonna 2021 julkaistut Turun kotimaisen kirjallisuuden oppiaineen pro gradut	122

Toimittajien pääkirjoitus

Kirjallisuus elää ajassa ja ajasta. Pitelet käsissäsi vuoden 2021 *Sanelmaa*, mitä voi pitää pienenä ihmeenä – niin paljon maailma on viimeisimmän, vuonna 2020 ilmestyneen *Sanelman* jälkeen muuttunut. Globaali koronapandemia ja Venäjän hyökkäys Ukrainaan ovat järkyttäneet, lamauttaneet ja murtaneet meitä. Samaan aikaan mannerjäätiköt jatkavat sulamistaan ja sademetsät roihuavat. Mitä väliä länsimaisen kirjallisuuden historian tenteillä ja tutkielmien palautuksilla on, kun Euroopasta kantautuu kaikuja kuolemasta? Miten jaksaa tehdä hyvää, kun maailma ympärillä tuntuu niin pahalta? Miten sanat voivat asettua tähän hetkeen?

Tämä *Sanelma* jää arkistoihin edeltäjiään synkempänä, mutta hyväksynnän nimissä olkoon tämä kuva ajasta, ajan toivottomuudesta ja toiveikkuudesta, kun kaikki on epävarmaa. Syvissä vesissä uidaan myös monessa *Sanelman* tekstissä. Vuosikirjan sivuilla toistuvat tietyt teemat, sillä moni kirjoittaa kriiseistä, vanhan kyseenalaistamisesta ja vaikeiden asioiden sallimisesta. Vilja Välimäki lukee Tuomo Jäntin *Verso*-romaanista (2017) esiin pandemian kaltaisia dystooppisia kriisejä, mutta tulokinnassa ovat loppujen lisäksi läsnä myös uudet alut. Heidi Haapasalo puolestaan tarkastelee artikkelissaan Maria Matinmikon *Värit*-runoteoksen (2017) poliittisuutta ja suhdetta femininiinisen kirjoitukseen: lyyriset tekstit kantavat mukanaan moninaisuuden ilosanomaa. Väitöskirjatutkija Carita Roivas pohtii esseessään paitsi tutkimuskohteensa Paavo Haavikon tekstejä myös lempeää ja armollista tapaa tehdä tutkimusta.

Laadukas kaunokirjallisuus ja kirjallisuudentutkimus eivät synny itsestään, vaan jokainen teos tarvitsee taakseen tekijän – ja tekijät leivän pöytänsä. Taide on työtä, kuten Kaisa Kurikka katsauksessaan toteaa. Taidetyö ja talouden uudet muodot – yksilöyrittäjyydestä kestäviin kollektiiveihin – hankkeessa pureudutaan taiteen, työelämän muutosten ja talouden kytkökseen taiteiden tutkimuksen, yhteiskuntatieteiden ja taiteellisen tutkimuksen keinoin. Muutoksia on myös kotimaisen kirjallisuuden oppiaineessa, sillä merkittävän uran taiteen tutkimuksessa ja feministisessä tutkimuksessa tehnyt professori Päivi Lappalainen jää eläkkeelle syksyllä 2022.

Kuten jokaisen edeltäneen kriisin aikana, kirjallisuus kannattelee, lohduttaa ja kulkee mukamme; se on toivoa, muutosta, pilkahduksia paremmasta. Kirjallisuus ja sitä tutkivat tekstit voivat valaista pimeyden alle peittyneitä polkuja ja luoda uria uusille reiteille. Kiitämme jokaista kirjoittajaa upeista teksteistä, avartavista ajatuksista ja vuosikirjalle antamastanne ajasta. Ilman teidän panostanne *Sanelmaa* ei olisi syntynyt. *Sanelman* taittoi taidokas Joel Suontama ja kansikuvan teki huikea Pyry Ruonavaara. Kiitämme oppiainetta taloudellisesta tuesta ja vuosien varrella saamistamme työkaluista kirjallisuuden ihmettelyyn.

Toiveikasta, lohdullista, kirjallisuudellista lukuvuotta!

Sanelman toimitus

Milla Kalliokoski ja Venla Valtanen

Esseet

Carita Roivas

KAHLAAMISESTA JA HAPUILUSTA – ENSIMMÄINEN VUOSI VÄITÖSKIRJATUTKIJANA

Väitöskirjani lähti rakentumaan oudossa ajassa.

Valmistuin maisteriksi Turun yliopiston kotimaisen kirjallisuuden oppiaineesta koronan keskellä. Kokemusta viimeisestä opiskeluvuodesta sekä itse valmistumisen hetkestä olen useaan otteeseen kuvaillut ”lässähtäneeksi pannukakuksi”. Etäisyys yhteen elämäni tärkeimpään yhteisöön tuntui vaikealta, erityisesti sillä hetkellä kun tutkintotodistus tuli postissa. Ajattelin, että mitä minä tällä paperinpalalla yksin teen? Uupumaan jäi riemu mitä tavoitteiden saavuttaminen parhaimmillaan tuottaa, ja kupliva nauru niiden ystävien kesken, jotka jakoivat väsyneet aamuluennot ja gradun kirjoittamisen kuopat. Puhumattakaan kaikesta siitä, mikä on muodostunut yhteiseksi historiaksi juhlien hämärässä tai kadunkulmissa. Niissä hetkissä, kun on ollut aika hyvästellä, mutta tieto tulevasta kohtaamisesta on jo kaikkien mielissä.

Sain oikeuden jatko-opintoihin alkuvuonna 2021 ja kevään kynnyksellä myös tiedon, että minulle oli myönnetty ensimmäinen apurahani Paavo Haavikon runoutta käsittelevään väitöskirjaan. Olin innoissani ja ihmeissäni. Voisin viimein hengähtää ja keskittyä tutkimukseen, eikä minun tarvitsisi ainakaan hetkeen vakuutella ketään yhtään mistään. Nyt olisi aikaa rämpiä, etsiä ja haahuilla.

*

Keväästä tulikin surujen kevät. Elämäni läheisin ihminen, kumppanini Sauli kuoli yllättäen sairaskohtaukseen maaliskuun lopussa. Sauli opiskeli kotimaista kirjallisuutta ja taidehistoriaa, ja on tuskin liioittelua sanoa, että hän oli pidetty ihminen, ystävä ja opiskelija. Kotimaisen kirjallisuuden oppiaine järjesti Saulille muistotilaisuuden, joka oli lämmin ja tärkeä.¹ Vaikka tilaisuus oli Zoomissa, toi se mahdollisuuden kokoontua yhteen ja muistaa, että tämä suru on jaettava. En muista tuosta keväästä paljoakaan, mutta saamani kannattelu on jäänyt pysyvästi lihasmuistiini. Lohduttavin asia oli kuulla toistamiseen sanat ”olen ajatellut sinua ja Saulia”, ja uskon vakaasti, että kaikkien noiden ajatusten ansioista olen nyt tässä.

Lempeämpää työtä

Kun syksyllä palasin töiden pariin, tuntui kuin ottaisin ensimmäisiä askeleita huterilla ja voimattomilla jaloillani. Ajattelin, että voisin erottaa työt ja suruni: luen ensin Haavikkoa ja itken päivän itkut työpäivän jälkeen. Ensimmäinen päiväni oli kuitenkin itkun ja ikävän vuoropuhelua, enkä muista teinkö muuta kuin avasin sähköpostini ja ihmettelin. Mieleeni muistuvat kaikki yhteiset opiskeluhetket Saulin kanssa, kuinka Sauli kannusti

¹ Kiitos järjestämisestä ja tuesta Päivi, Viola ja koko kotimaisen kirjallisuuden väki. Kiitos myös Tiina, kun olit puhumassa muistotilaisuudessa.

kun kirjoitin apurahahakemuksiani, kuinka Sauli piti huolen että jokaista pientäkin saavutusta juhliittiin, kuinka Sauli kysyi hieman ennen kuolemaansa, että pitäisikö hänen sitten pitää puhe mahdollisessa karonkassani. Oli kummallista palata kirjallisuudentutkimuksen maailmaan. Kuinka tulla takaisin johonkin tuttuun, kun maailma ympärillä ei ole enää sama? Kuluneen vuoden aikana olen ajatellut paljon enemmän tutkimuksen- ja työnteon lähtökohtia kuin varsinaisesti tutkimukseni sisältöä. Suru tuo olemiseen uusia kerroksia, joita ei aina edes huomaa tai meinaa tunnistaa. Töiden aloittaminen oli vaikeaa ja kipuilin paljon sen kanssa, mikä on tarpeeksi. Kesti usein kauan, että pääsin Haavikon runoihin asti, kun ensin piti opetella työtapoja, joissa suru saa olla rauhassa läsnä. Vaikeinta minulle oli ja on edelleen ymmärtää, ettei minulla ole kiire mihinkään. Asiat saavat tapahtua hitaasti, ajattelu on hidasta.

Hitaus tuntuu olevan niin yhteiskunnassamme kuin yliopiston työkuultuurissa radikaalia, vaikka niin monet sitä kaipaavat. Helmikuun alussa kuuntelin Zoomissa Tampereen yliopiston ja *Akateemisten affektien etnografia*-hankkeen yhteistyössä järjestämää seminaaria ”Tiede ja tunteet”. Mieleeni jäivät erityisesti puheenvuorot, joissa kaivattiin yliopistoihin rakenteellisesti hitaampaa työkuultuuria, kiirepuheesta irtaantumista ja aikaa tunnetyölle. Seminaarin rinnalle oli avattu padlet-sivusto, jonne kaikki halukkaat pystyivät kirjoittamaan anonyymisti ajatuksia siitä, miten tunteet vaikuttavat omaan työhön yliopistossa. Kirjoituksia tuli suuri määrä ja monet kuvasivat, kuinka tunteet ovat kaikkialla läsnä tutkimusaiheista etäkokouksiin. Tunteet eivät ole laisinkaan pelkkää innostusta tutkimustyöstä, vaan paljon kirjoitettiin auki riittämättömyyttä, epätoivoa ja häpeää – riittääkö mikään ja mikä edes on tavoittelemisen arvoista. Itse kirjoitin, kuinka etenkin näin väitöskirjan alkuvaiheessa moni asia hävettää, mutta olen silti aina yrittänyt mennä häpeää kohti tai sen läpi. Kirjoitukseni sai kommentin: ”Hienoa! That’s the spirit! Rohkeus kulkea häpeän läpi tai häpeän kautta on ehdottomasti akateeminen supervoima!” Ajatus on niin tärkeä, että voisin tehdä siitä taulun.

Seminaarin kuunteleminen tuntui lohduttavalta. Työkuultuurimme on vaativa ja raskas, omia tunnetaakkoja on meillä jokaisella. Olen kasvanut yliopistokulttuuriin, jossa puhutaan jatkuvasti kilpailusta, rahoituksen vähyydestä ja siitä, kuinka itse tutkimustyölle ei jää aikaa.² Tällaisessa ympäristössä työskentely itseään ja voimavarojaan kuunnellen tuntuu jopa vallankumoukselliselta. Tietoinen hidastaminen ja lempeys vaativat jatkuvaa vastarintaa kiirekulttuuria vastaan. Huomaan sen myös itsessäni. Kun olen voinut paremmin, jostain mielen takimmaisesta huoneesta tulee myös vaatimus nopeammasta työtahdistista. Joka kerta muistutan itseäni, että tiedän itse parhaiten oman tahtini. Suru on hidastanut joiltain osin koko olemassaoloani, enkä haluaisikaan enää palata vanhaan tapaan olla. Olisipa maailma sellainen, että hidastaminen olisi mahdollista myös ilman elämää nyrjäyttäviä hetkiä tai kaiken pysäyttävää pandemiaa.

Kun kaikki tuntuu ja kietoutuu

² Onneksi tämän vastapainona ilmassa on ollut myös paljon iloa, innostusta ja paloa kirjallisuutta kohtaan.

Kaiken tämän keskellä olen myös kysynyt itseltäni useaan otteeseen, miksi haluan lukea Haavikon runoja nyt ja vuodesta toiseen. *Koska ne tuntuvat niin paljon*.

Kun luin Haavikkoa ensi kertaa elämässäni keskittyneesti ja rauhassa, elin kummallista elämänvaihetta. Haaveilin Joensuusta pois muuttamisesta, olin raastavissa sydänsuruissa, oli kylmä ja luminen Itä-Suomen talvi. Muistan edelleen, kuinka menin runohyllylle Joensuun pääkirjastossa ja lainasin Haavikon eri kokoelmista kootun teoksen *Rakkaudesta ja kuolemasta* (1989). Kirjoitin ystävälleni lukeneeni Haavikkoa ja siteerasin hänen runoan: ” [...] / ja palata viileydessä autioihin taloihin, / joissa tavarat on koottu epätavallisiin paikkoihin, / mutta moni päivä ennallaan ja entisten kaltainen.”³

Saulin kuoleman jälkeen luin paljon tekstejä, joihin suru on kirjoitettu sisään. Viimeisen vuoden aikana olen usein katsellut Haavikon *Puut, kaikki heidän vibreytensä* (1966)-kokoelmaa kirjahyllyssäni ja miettinyt, että nyt jos koskaan voisi olla hetki lukea sitä. Se on kokoelma täynnä surua ja kaipausta, mikä syvenee entisestään kun teoksen yhdistää biografiseen taustaansa. Kirjailija Marja-Liisa Vartio, joka oli naimisissa Paavo Haavikon kanssa, kuoli teoksen ilmestymisvuonna. Suru tihkuu runoista läpi, ja olenkin tähän mennessä lukenut kokoelmasta vain muutamia runoja silloin tällöin. Se taitaa tulla liian lähelle, ainakin vielä.

Surussa kahlatessa on lohdullista seurata niitä lankoja, jotka tuntuvat olleen aina olemassa ja joiden loppua ei pysty kuvittelemaan. Haavikon runous on yksi tällainen elämäni lanka, joka on kulkenut mukana ja sotkeutunut vähän kaikkeen. Ote on silti pysynyt, eikä lanka ole katkennut. Jollain tavalla on lohdullista ajatella, että tutustuessani Haavikon runouteen en tiennyt Saulin olemassaolosta mitään. En tiennyt silloin tulevas-ta elämästä, mutta Haavikko oli tullut jäädäkseen. Ja nyt, yhä edelleen, Haavikko täyttää suuren osan arjestani.

Haavikon sana on aina ollut minulle henkilökohtaisesti erityisen painava. Suhde hänen runouteensa on muuttanut muotoaan vuosien varrella ja tutkimuksellinen ote on tuonut siihen uusia sävyjä. Voisikin sanoa, että Haavikon tutkiminen on tuonut suhteeseen sekä etäisyyttä että läheisyyttä. Lukemiselle on tullut tarkempi ja jäsennellympi kehikko, mutta tunnejälki on ja pysyy, toki muuttuen suuntaan ja toiseen. Lukemista on usein myös jatkettava, vaikka se ärsyttäisi. Toisaalta joskus on vain pakko pysähtyä, ottaa hetki ja pelkästään ihaila Haavikon upeaa kirjoittamista. Ehkä tämä kaikki onkin osa kirjallisuudentutkimuksen viehätystä.

Tämän vuoden aikana olen myös huomannut, kuinka tutkimuskohde ja muu elämä löytävät jatkuvasti kietoutumispisteensä. Luin viime syksynä Anna Hollstenin artikkelia *Puhetta kuolleelle. Puhuttelu ja kiintymyssuhteen jatkuminen Paavo Haavikon, Aale Tynnin ja Anja Vammelveuon elegioissa* (2017). Artikkelit oli minulle entuudestaan tuttu, mutta halusin lukea sen uudestaan, sillä se on tuoreimpia Paavo Haavikon runoutta käsitteleviä artikkeleita. Luin – ja itkin. Artikkelissa Hollsten esittelee, millaisena suru näyttäytyy kohderunoilijoiden elegioissa, eli surua ja menetyttä käsittelevissä runoissa. Tunnistin sieltä itseni niin monesta kohtaa. Tunnistin surun, joka on kirjoitettu auki. Itkun läpi pohdin, kuinka Hollstenin kulma Haavikkoon suhteutuu omaan tutkimukseeni

3 Runo ”Joskus on lähdeittä ja oltava valmis” kokoelmasta *Tiet etäisyyksiin* (1951).

ja toisaalta sitä, kuinka niin monet asiat loppujen lopuksi aina kietoutuvat toisiinsa.⁴

Näin tänä keväänä pitkästä aikaa Sauliin liittyvää unta. Saulin hautajaiset olivat uudestaan, en tiedä miksi, mutta unessa tiesin, että tämä tilanne on eletty jo kertaalleen. Hautajaiskukkiin olin valinnut tekstiksi säkeen Haavikon *Puut, kaikki heidän vihreytensä* -kokoelmasta: ”Soita. Kirjoita joskus.” Jostain tämä säe tuli uneeni ja ilmaisi kaiken sen, mitä kaipasinkin.

*

Suru voi tehdä kaikesta kosketusarkaa, ja sille on annettava tilaa. Kuten kaikki tunteet, se (saa!) vaikuttaa siihen, kuinka maailmaan milläkin hetkellä asettuu.

Siksi kysynkin:

Voisiko väitöskirjaa tehdä häpeilemättömästi tunteita kuunnellen, lempeästi ja hapuillen?

⁴ Kiitän Anna Hollstenia tästä kauniista artikkelista.

Tuuli Kunnas

LUKEMISEN PROBLEMATIIKKA TUIJA VÄLIPAKAN RUNOTEOKSESSA *UUTISIA!*

kerromme toisillemme pieniä hengenvaarallisia tarinoita
seuraamme sotia livenä, on pommin varmaa
että ~~siellä~~ täällä missä on paljon surua
ilo versoo mitättömistä lähteistä (U, 56)

Pian sen jälkeen, kun Venäjä hyökkäsi Ukrainaan helmikuussa 2022, luin Tuija Välipakan runoteoksen *Uutisia!* (2018). Venäjän hyökkäyssota oli ja on edelleen uutisten ykkösaihe. Suomessa sota on läsnä uutisten lukemisen, selaamisen, informaatiotulvan ja doomskarolauksen kautta. Välipakan runoteos käsittelee nimensä mukaisesti uutisia ja informaatiotulvaa. Teoksen keskeisimmiksi teemoiksi nousevat itse lukeminen ja eri tekstien keskellä eläminen. Uutisteema ilmenee monissa teoksen runojen nimissä: “Uhanalaisia uutisia 1–4”, “Kalan ympärille käärittyjä uutisia”, “Luetuimmat nyt!”. Välipakan teosta tuntuu myös hieman oudolta lukea vuonna 2022; pandemian, monien ilmastokriisiin liittyvien luontokatastrofien ja esimerkiksi nykyisen Ukrainan tilanteen saattelemana.

Esseessäni pohdin lukemisen teemaa Välipakan teoksen kautta. Lukemisen teema nousee teoksessa vahvasti esille, mutta toisaalta myös maailman tilanne, jossa teoksen luin, tuntuu ohjaavan pohtimaan (uutisten) lukemisen teemaa. Välipakan runoissa sosiaalinen media, kuten Facebook, on myös esillä ja tulen pohtimaan esimerkiksi sosiaalisen median algoritmien vaikutusta lukemiseen. Lisäksi tuon esille lähilukemisen teeman.

Facebook, lähilukeminen ja lukemisen problematiikka

Huomiota vaativat uutisotsikot ja sosiaalinen media ovat läsnä Välipakan teoksessa. Teoksen viimeisen osion otsikko on:

Seitsemän tornia
työpäiväkirja
(Rakennetut ja kuvatut hedelmätornit 16.2.–24.3.2017 Facebookissa.) (U, 95)

Osiossa aukeamalla on rinnakkain valokuva hedelmistä tehdyistä torneista sekä proosamuotoinen runo. Runon alla on kuvaus tornista: “Ensimmäinen hedelmätorni: korkeus 13,5 cm, vastaa ratsun perusnivelkuolaimen pituutta” (U, 96) sekä tieto siitä, kuinka monta tykkäystä postaus on Facebookissa saanut. Ensimmäinen kolmesta tomaatista rakennettu torni on saanut 13 peukutusta. Proosamuotoisessa runossa kuvataan tornin tekovaiheita:

Aloitin ensimmäisen tornin samalla hetkellä kun väestöhälytys alkaa soida. Seitsemän sekunnin pelon ujellus, asetan tomaatin pöydälle, nostan toisen sen päälle ja ääni sammuu kuin asettaisin maisemaan korkin. Kolmas tomaatti laskeutuu täydellisessä hiljaisuudessa. [...] Otan kuvan ja lähetän facebookiin, kirjoitan: öisin kun nukumme, hedelmämme valvovat, hedelmäruumiiden so-tilaalliset vertikaalit. (U, 96)

Hedelmätori-osion kautta internet ja sosiaalinen media sisällytetään osaksi runoja ja samalla julkaisujen konteksti ja niiden vaatima lukutapa muuttuu. Luenko Facebook-päivitystä runona vai onko runo vain julkaistu kyseisellä alustalla? Lukija ikään kuin kutsutaan todistamaan hieman absurdin Facebook-päivityksen kirjoittamishetkeä ja lukija asemoituu kirjoittajan puolelle, tietäen jollakin tapaa torneista, niiden leikistä, enemmän kuin Facebookia selaileva toinen lukija. En tiedä, onko kirjailija todella postannut kyseiset kuvat ja tekstit sosiaaliseen mediaan, enkä tiedä onko se lopulta edes merkityksellistä tietoa. Runoissa kuitenkin luodaan jonkinlainen tila, konteksti, missä runot tulevat luetuiksi. Toisaalta myös kyseisten runojen konteksti tuo esille lukemisen problematiikan, sillä helposti lukija, minä mukaan lukien, jää pohtimaan sosiaalisen median ulottuvuutta, eikä syvenny runojen lukemiseen syvemmin, esimerkiksi lähilukemisen kautta.

Lähilukemista ja sen historiaa käsittelevässä artikkelissa Kortekallio ja Ovaska (2020, 55) nostavat esille englantilaisen kirjallisuuskriitikko I.A. Richardsin 1900-luvun alkupuolella tekemät kokeilut, joissa tämä anoi yliopisto-opiskelijoilleen runoja tulkittavaksi ilman, että opiskelijat tiesivät runojen konteksteista. Pyrkimyksenä oli ohjata opiskelijoiden huomio itse tekstiin eikä esimerkiksi lähestyä runoja runoilijoiden elämäntarinasta käsin. Kortekallio ja Ovaska (mt.) näkevät, että yksi Richardsin merkittävimmistä vaikutuksista on se, että "kaunokirjalliset tekstit luovat kokemuksellista, ruumiillista tietoa tai ajattelua, jota ei voi esittää esimerkiksi väitelauseen muodossa". Facebookin teknologia ja algoritmi tuodaan lukutilanteeseen. Pääseekö sosiaalisen median tunteva lukija irti Facebookin vaikutuksesta runon tulkintaan?

Mieleen nousee viime vuosien aikana jatkuvasti esillä olevat tutkimukset ja selvitykset sosiaalisen median voimasta esimerkiksi valheellisten ja "vaihtoehtoisten" uutisten ja totuuksien levittämisessä. Toisaalta on eri asia analysoida runoa kirjoittajan elämäkerän kautta kuin lukea tekstiä Facebookin algoritmin suosittamana. Sosiaalisen median algoritmeihin liittyy myös vahvasti ajatus kohdennetusta lukijakunnasta ja kyseisten lukijoiden lukutavasta. Ajatus lähilukemisesta herättää kysymyksen siitä, onko pyrkimys ikään kuin irtautua jostakin vai päästä lähemmäksi jotain toista?

Kolmatta tornia kuvaava proosaruno sisältää Facebookin kommentoijien reaktioita:

Sidon torniin siiman, roikotan koko komeutta pystyasennossa samalla kun otan kuvan. Postaatan facebookiin. Hetken kuluttua yksi epäilee, että hedelmien sisään on kätkeyty pitkä tikku. Muut uskovat niin kuin tarinan valhe aina uskotaan:

niellään syötti ja hymyillään vielä sittenkin, kun virta kääntyy ja koukut tarttuvat sydämeen. (U, 100)

Runot mahdollisesti ilmenevät ja tulevat luetuksi myös Facebookin selaajien kautta: “Suurimmalle osalle meistä todellisuus ja mahdollinen ulottuvuus ovat sama asia. [...] Facebookiin ilmestyy hämmästyksen hymiöitä, joku epäilee, että käytän hammastikkuja, toinen ehdottaa pikaliimaa, erään mielestä keksin sijaistoimintoja kirjoittamiselle.” (U, 102). Sosiaalisessa mediassa julkaistut kuvat osallistuvat todellisuuden representoimiseen ja luomiseen. Runoissa on metatason kautta mukana itse kirjoitusprosessi ja sen tuoma tietynlainen läpinäkyvyys.

Tekstipaljous ja lukemisen vaativa tila

Osa Välipakan teoksen runoista koostuvat päällekkäisistä sanoista ja säkeistä. Esimerkiksi “Nimetön 1”-niminen runo on kuin suorakulmion mallinen sanamassa. Luettaviksi tehtyjä sanoja on vain muutama, kuten “pommi”, “areena” ja “Nizzan isku”. Virkkeiden siniset viitteet ja linkkiä indikoivat alleviivaukset, sinisellä kirjoitetut sanat tuntuvat viittaavan, että runon säkeet ovat lainauksia Wikipediasta. Pällekkäiset säkeet tuovat mieleen netin, esimerkiksi edellä mainitun kerrostuneeksi rakennetun Wikipedian, jossa lukijan on mahdollista klikata aina seuraavaan artikkeliin. Kortekallio ja Ovaska (2020, 53) esittävät, että lähilukeminen on sekä reflektiivistä että luovaa, jossa lukija pyrkii virittäytymään kohti tekstiä. Ajatus luovasta, tekstiä kohti virittäytymisestä tuntuu jatkuvan teksti- ja informaatiopaljouden keskellä sekä äärimmäisen olennaiselta että miltei mahdottomalta tehtävältä.

Useat *Uutisia!*-kokoelman runot, kuten “Nimetön 1” ja “Pyhä Häpy”, molemmat koostuvat päällekkäin asetetuista sanoista, estävät tavanomaisen lukemisen. Lukemisen täytyy muuntua, kun tekstiin ei pääse tutulla tavalla käsiksi. Pällekkäiset Wikipedia-artikkelit kuitenkin ovat muuntuneet runoksi ja luen tekstiä runona. Hanna-Riikka Roine ja Laura Piippo (2021, 7) määrittelevät digitaalisen ympäristöllisyyden (environmentality) tarkoittavan sitä, kuinka digitaaliset teknologiat vaikuttavat ihmiskokemukseen ja sen kautta muovaa esimerkiksi lukemista ja kirjoittamista. Lukemiseen liittyy vahvasti myös tietynlaista automaatiota. Lukeminen taitona on yhteen kietoutunut erilaisiin teknologioihin ja konventioihin, kuten kirjan sivun kääntämiseen taikka uuden lauseen aloittaminen (Flores 2013, 98.) Tekstien paljous, Wikipedia-artikkeleiden helppo saatavuus ja ajatus siitä, kuinka paljon nyky-lukeminen tapahtuu skrollauksen säestämänä, herättää ajatuksen lukemisen nopeudesta. Aiempaan lähilukemisen rinnalle noussut ajatus hitaasta lukemisesta (*slow reading (movement)*) tarkoittaa nimensä mukaisesti tekstin hidasta läpikäymistä. Hitaan lukemisen pyrkimyksenä pikemminkin syvä tutkinta ja tulkinta, kuin tekstin loppuun pääseminen. Pyrkimyksenä on uudelleenarvioida lukemisen tarkoitus (Burbules 2020, 1447.) Välipakan teoksessa runot ovat uutisia ja uutiset runoja.

Teoksen runojen lukemiseen liittyy tietynlainen valinta, jonka lukija tekee valitessaan mihin sanoihin runoissa keskittyy.

Siru Kainulainen (2016, 133) määrittelee lukemisen tuntutilan, jossa tietäminen ja tunteminen kietoutuvat toisiinsa. Se, miltä teksti tuntuu tuo lukukokemukseen affektiivisuutta, joka tasapainottaa tiedollisempaa tulkintaa. Jo Välipakan runojen nimet, kuten “Poistettuja pääuutisia”-otsikon alla olevat runot, jotka ovat otsikoitu “Kotimaan uutisia”, “Kotimaan tuisia”, “Kotimaan utuisia”, “Klikki” ja “Luetuimmat nyt!” osoittavat, pienen ironian saattelemana, lukijan tietynlaiseen tuttuun mielentilaan ja jonkinlaiseen lukuvalmiuteen, joka on niin tuttu uutisten selailusta.

Runoissa on esillä myös kehollisuus ja kokemuksellisuus esimerkiksi kaupunkiympäristöstä. Yhden teoksen osion aloittaa siteeraus Wikipediasta, missä määritellään mittaus: “Mittaamisen lähtökohtana on mittauksen tarkoituksen ymmärtäminen” (U, 48). Wikipedia-sitaattia seuraa yhdeksän runoa. “Mittaus 4”-niminen runo alkaa seuraavasti: “Kari Aronpuron ruumiilla mitattuna Tampereen Hämeenkatu on 540,5 KA” (U, 51). Näin esille nousee tilan teema. Globaalin median ja internetin aikakaudella Wikipedia-artikkelit täsmällisine tietoineen ovat toisiinsa linkittyneitä ja samalla maailman tilaan kuin pienenee. Yhdistäen tämän mainittuun lukemisen tuntutilaan, runot ikään kuin avaavat uusia hahmottamisen muotoja, jotka sotkevat tai haastavat aiempia tietämisen muotoja, esimerkiksi mittaukseen liittyen.

Hidasta lukemista, kuten vastavuoroisesti nopeaa lukemista (*speed reading*), on tutkittu erityisesti liittyen koulumaailmaan ja pedagogiseen alaan. Myös lukemisen liittyvä neurologia nousee esille ja monissa artikkeleissa esille nousee silmien liikkuminen sivulla. Palaan yhä uudelleen Välipakan runoihin “Nimeton 1” ja “Pyhä häpy”, jotka koostuvat päällekkäisistä, mahdottomista sanoista. Muutamat sanoista ovat kuitenkin luetavissa. Lukija pyrkii pääsemään joidenkin sanojen läpi, jotta jotkin tietyt sanat selvenyisivät, selviytyisivät. Mikä tahansa teksti tarvitsee tilaa, jotta se voidaan lukea. Ajatus luovasta lukemisesta, jossa lukija virittäytyy omalla tavallaan kohti tekstiä ja etenkin sanapaljoutta tulvivien runojen kohdalla myös valitsee mitä lukea tai mahdollisesti miten lukee, missä järjestyksessä säkeet tulevat tulkituiksi. Teksti ei näin ole pysyvä tai staattinen, vaan lukukokemuksessa ja runojen tulkinnassa tekstillä ja lukijalla on yhtä paljon voimaa.

Aktiivinen lukijuus ja maailmassa oleminen

Välipakan runoissa tuntuu olevan läsnä kokemusten ja todellisuuden rakentuminen:

lapsena käsitin että jollei hiekkalinnaa riko
leikki pysähtyy (U, 57)

Jokin olemassa oleva ja rakennettu täytyy purkaa ja muuntaa yhä uudelleen, jotta se jokin

voi jatkaa. Lukiessa huomio harhautuu ja vaeltelee assosiaatioiden kautta. Lukeminen ja maailmassa olemisen eivät ole vain passiivista vastaanottoa vaan molemmat vaativat, kutsuvat myös aktiiviseen osallisuuteen:

Se mitä sukeltaa silmiini ja mitä aivoni tahtovat minun näkevän
kohtaavat puolivälissä
jos kadottaa muistin, ei näe (U, 39)

Runojen puhuja(t) kääntää huomion myös ruumiillisuuteen:

Suljen silmät jotta näkisin paremmin
heti kuulen elimistöni mykän melskeen
soluja ja sairauksia
kasaantumassa painaviksi
varkain ja äänettömästi
kuin lumikinokset illan hämärässä (U, 42)

Huomion teema virtaa runojen alla. Kuten olen aiemmin tuonut esille, uutiset-sana esiin-tyy myös useissa runojen nimissä ja siten myös ehdottaa tietynlaista lukutapaa ja tekstiä kohti virittäytymistä. Uutiset ovat eräänlainen tapa järjestää tietoa ja yhteiskuntaa. Jos jokin ilmiö, henkilö tai tapahtuma ylittää niin kutsutun uutiskynnyksen, se usein tarkoittaa, että yhteiskunnallisella tasolla se on (kollektiivisen) huomion arvioista.

Teoksessa tuntuu olevan käsinkosketeltavalla tavalla läsnä kirjoittamisen ja tulkinnan teemat:

alhaalta ylös.
ja siksi sinun on ajateltava tämä
kohti paperin hohtavaa taivaanrajaa
sitkeää kiipeämistä
eikö ajattelu ole pyrkimystä jonkin luo
turhan
ja tekisi jokaisesta seuraavasta sanasta
jo naulitsisi kaiken paikalleen
ikään kuin ensimmäinen rivi
valumista alaspäin
Vastustan sitä että ajattelu olisi (U, 74)

Seuraavalla sivulla lukee "Breaking news!". Siteerattu runo jää melkein kuin keskeneräiseksi, ajatus katkesi. Huomiota vaaditaan taas jossain muualla.

Kortekallio ja Ovaska (2020, 57) nostavat esille amerikkalaisen kirjallisuusprofes-

sovin ja tutkijan Louise Rosenblattin vuonna 1933 julkaistun teoksen *Literature as Exploration*, jossa Rosenblatt esittää ajatuksen taidokkaasta lukemisesta, jossa huomiota ei kohdenneta puhtaasti vain itse tekstiin, vaan kyse on myös lukijoiden lähilukemisesta (*close reading of readers*). Taidokas lukija on myös itsekritiittinen. Esseeni alussa nostin lyhyesti esille ajatuksen siitä, kuinka keskityin mahdollisesti ongelmallisella tavalla itse sosiaalisen median läsnäoloon Välipakan teoksessa ilman, että syvennyin analysoimaan itse runoja. Toisaalta halusin juuri nostaa esille ja analysoida itse lukemista ja näin harjoittaa juuri oman lukijuuteni lähilukemista.

Välipakan teos tuntuu kysyvän mitä maailmassa oleminen on. Teoksen alussa oleva runo on osin profetaallinen ja kysyvä kuvaus ihmisyydestä:

Tulkoon ihminen, tulkoon
yhteisöllinen, pohtiva, tulentekotaitoinen, tulkoon
seitsemän miljardia samanlaista [.]
[...]
vain ihminen kykenee lyömään
kirveellä kukolta pään poikki
mutta kukko elää vielä kaksi vuotta
huomaamatta päättömyyttään:
ja mitä tekee ihminen.
Mitä ihminen tekee. (U, 8)

Olen keskittynyt esseessäni lukemisen teemaan, mutta yllä oleva runo vie huomioni jollakin kokonaisvaltaisemmin ihmisyyteen ja maailmaan, nostamaan katseen paperilta. Uutiset ja (uutisten) lukeminen liittyvät myös vahvasti tietämiseen. Mahdollisesti jotkin uutiset, jokin tieto voi tulla välitetyksi vain runouden kautta:

vain kissani tietävät
että eniten ihmisistä olen oppinut heiltä
kerromme toisillemme pieniä hengenvaarallisia tarinoita
seuraamme sotia livenä, on pommin varmaa
että siellä täällä missä on paljon surua
ilo versoo mitättömistä lähteistä (U, 56)

Myös minä seuraan Venäjän hyökkäyssotaa livenä. Haluan aktiivisesti saada tietoa siitä, mitä maailmassa (mme) tapahtuu. Aiemmin esille nostamani Rosenblatt (ks. Kortekallio & Ovaska 2020, 57) huomio lukemisen yhteiskunnallisen ulottuvuuden liittämällä sen kirjallisuuden mahdollisuuteen kasvattaa henkistä voimavaraa:

Demokratia vaatii, että kansalaiset ovat kykeneviä tekemään omat henkilökohtaiset ja sosiaaliset valintansa. Siksi heidän pitäisi olla tunteellisesti ja älyllisesti

tietoisia erilaisista mahdollisuuksista, joiden välillä valita.

Rosenblatt vetää yhteyden aktiivisen lukijuuden ja vastuullisen, aktiivisen maailmassa olemisen välille. Uskon, että jossain runojen ja uutisten lukemisen välimaastossa, on mahdollista kehittää Rosenblattin esille nostamaa ajatusta tunteellisesta ja älyllisestä tiedosta.

Lähteet

Kaunokirjallisuus

U = Välipakka, Tuija 2018. *Uutisia!*. Siltala. Helsinki.

Tutkimuskirjallisuus

Burbules, Nicholas C. 2020. "Slowness as a Virtue". *Journal of Philosophy of Education*, Vol 54, No. 5. 1443–1452.

Flores, Leonardo 2013. "Digital Textuality and its Behaviors". *Journal of Comparative Literature and Aesthetics*. Vol XXXVI, No. 1–2. 97–114.

Kainulainen, Siru 2016. "Lukemisen tuntutiloja. Harry Salmenniemen, Vilja-Tuulia Huotarisen ja Salla Susiluodon runojen vastaanotosta". *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Helle, Anna & Hollsten, Anna. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 131–153.

Kortekallio, Kaisa & Ovaska, Anna 2020. "Lähilukeminen enne ja nyt: Ruumiillisia, ympäristöllisiä ja poliittisia näkökulmia". *Avain*, Vol 17, Nro 3. 52–69.

Roine, Hanna-Riikka & Piippo, Laura 2021. "Kirjallisuus ja sen tutkimus digitaalisissa ympäristöissä". *Avain*, vol 18, Nro 2. 7–27.

Kotimaisen kirjallisuuden kentältä

Päivi Lappalainen

SIRKKALASTA ARCANUMIIN – RUNSAAT KYMMENEN VUOTTA MUUTOSTEN TAIVALTA

Kirjoitin *Sanelman* vuosikertaan 15 vuonna 2009 pienen historiikin kotimaisesta kirjallisuudesta sen täytettyä 1.9.2009 itsenäisenä oppiaineena kokonaiset 50 vuotta. Taisinhan siinä tulla kuvanneekseni myös kotimaisen ja yleisen kirjallisuuden -oppiaineen taivalta lähtien aina sen ensimmäisestä lukukaudesta kesällä 1922, eli sata vuotta sitten. Siksi lienee syytä jatkaa kertomusta kotimaisen kirjallisuuden taipaleesta. Olemmehan nyt tulleet tilanteeseen, jossa kotimainen kirjallisuus ja yleinen kirjallisuustiede ovat kylläkin omia oppiaineitaan ja meillä on omat aine- ja syventävät opintomme, mutta sadan vuoden takaista lähtötilannetta muistuttaa se, että meillä on nykyisin yhteiset perusopinnot.

Vuoden 2009 kirjoituksessani viittasin kahteen tulevaan uudistukseen, joista toinen jäi vain kymmenen vuoden mittaiseksi, toinen on edelleen voimissaan. Oppiaine muutti näet loppuvuonna 2009 historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksen muiden oppiaineiden kanssa Sirkkalan kasarmille uusittuihin hulppeisiin tiloihin, ja vuonna 2010 tuli voimaan uusi yliopistolaki, jota silloinen kokoomuksen puheenjohtaja, valtiovarainministeri Jyrki Katainen hehkutti fantastiseksi vuosisadan uudistukseksi. No, mene ja tiedä sen fantastisuudesta. Laki irrotti yliopistot valtiosta, pani ne kokoamaan omaa pääomaa ja avasi hallitusten ovet ulkopuolisille, kuten vaikkapa elinkeinoelämän vaikuttajille sekä muutti muutenkin yliopistohallintoa monienkin mielestä epädemokraattisempaan suuntaan. Johtajavaltaisuuden lisäksi demokratian vähenemiseen vaikutti myös se, että entiset, kolmikantaiset laitosneuvostot lakkautettiin, jolloin tiedekunnan johtokunnat (aiemmin tiedekuntaneuvostot) säilyivät ainoina virallisina eliminä, joissa on ns. keskiryhmän (yliopistonlehtorit, yliopisto-opettajat ja tutkijakunta) ja opiskelijoiden edustus.

Hallintorakenteen muutosten myötä vanha laitosrakenne, taiteiden tutkimuksen laitos, poistui ja taiteiden tutkimuksen oppiaineryhmä, sen myötä kotimainen kirjallisuus, tuli osaksi suurta historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitosta. Aivan viimeaikaisin, vuonna 2020 tapahtunut muutos on, että aiempi laaja oppiaineryhmä on jakautunut kahtia, median, musiikin ja taiteen tutkimuksen oppiaineryhmäksi ja kirjallisuustieteet ja kirjoittaminen -oppiaineryhmäksi. Tämän seurauksena meidän opiskelijamme ovat opiskelleet vuoden 2020 syksystä lähtien kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelmassa, jossa on yhteiset perusopinnot, joiden jälkipuoliskolla vasta valitaan pääaine.

Viimeaikaiset, niin hallinnolliset kuin paikan vaihdoksetkin ovat tapahtuneet Covid-19- eli koronaepidemian aikaan. Sirkkala yhdisti aiemmin hyvinkin eri tiloissa sijainneita laitoksen oppiaineita ja monet kokivat, että tuolloin syntyi paljon oppiaineiden välistä tutkimus- ja opetusyhteistyötä sekä muodollisia ja epämuodollisia kohtaamisia. Taiteiden tutkimuksen oppiaineryhmän oli nimensä mukaisesti tieteidenvälinen ja sen tulosta oli mm. monena vuonna pääsykoekirjana käytetty, yhdessä kirjoitettu teos *Taide, kokemus ja maailma. Risteyksiä tieteidenväliseen taiteiden tutkimukseen* (2014).

Laitos ei kuitenkaan ehtinyt olla kuin kymmenisen vuotta Sirkkalassa, ja niin oli taas edessä muutto, tällä kertaa alakampukselle. Aluetta kutsuttiin aiemmin kasarmialueeksi, sillä siellä sijaisi Suomen ja Venäjän armeijan joukko-osastoja ensin autonomian aikana vuosina 1883–1917 sekä itsenäisyyden aikana aina vuoteen 1970. Armeijan aikaiset puutalot alkoivat antaa tilaa 1980-luvun puolivälistä lähtien yliopiston uudisrakennuksille, joista viimeisimpiä ovat Educarium (2001) ja Publicum (2002). Tosin joillekin oppiaineille, kuten esimerkiksi kulttuurihistorialle ja musiikkitieteelle, myös vanhat puutalot olivat tuttuja, ja muistanpa itsekkin opettaneeni jokusen kurssin viestinnän oppiaineen sisäilmaongelmaiseksi korjatussa pullotalossa.

Kasarmialueella sijaisi myös kurssikirjalainaamo keväästä 1972 syyskuuhun 1979, jolloin se avautui uusissa tiloissa Henrikinkadulla. Sieltä kurssikirjasto palautui kesällä 2004 takaisin kasarmialueelle, ei tosin entiseen puutaloon vaan siirtyi kasvatusta ja yhteiskuntatieteiden kirjaston suojiin. Nykyisin erillistä kurssikirjalainaamoja ei enää ole, vaan kirjat löytyvät yliopiston eri kirjastoista.

Lähtö Sirkkalasta sijoittui pahimpaan mahdolliseen aikaan loppukeväästä 2020. Olimme saaneet kuulla maaliskuun 13. päivänä, että yliopisto suosittelee vahvasti opetuksen hoitamista mahdollisuuksien mukaan etäyhteyksien avulla ja maanantaista 16.3. lähtien käytännössä pitkälti koko yliopisto, niin opettajat, tutkijat kuin hallintohenkilöstökin, siirtyi etätöihin ja koko valtakunta poikkeusoloihin. Siinä sitten itsekukin opettaja sai kehittää yhtäkkiä etätyöpedagogiikkaa miltei tyhjistä. Samoihin aikoihin jouduttiin pakkaamaan ja siivoamaan kiireessä. Koronasäädösten vuoksi huoneissa ei saanut olla liian monta ihmistä yhtä aikaa, joten jokaiselle oli määrätty tietty aika, jolloin sai tulla Sirkkalaan kasaamaan kuljetuslaatikoihin oman työhuoneensa ja yhteisten tilojen tavaroita. Kotimaisessa ja yleisessä pakkaaminen aloitettiin hieman aikaisemmin kuin muissa oppiaineissa, olihan molemmilla huomattavat oppiainekirjastot. Pakkaamisen ohella poistettiin kirjojen kaksoiskappaleet. Onneksi monet tuplakirjoista löysivät uuden onnellisen omistajan, mutta loppuja jouduttiin makuloimaan repimällä niistä kannet irti ja heittämällä lajiteltuina roskiksiin. Ai, että kirjanrakastajan sydäntä raastoi!

Sirkkalan piti olla tyhjä toukokuun loppuun mennessä. Isossa kirjojen lajittelu- ja pakkausoperaatiossa oli suurena apuna yhteinen harjoittelijamme Rosa Aphalo, jonka ahkeruutta ja joustavuutta kirjallisuuksien muuton vastuuhenkilönä muistelen vieläkin lämmöllä. Kiitoksensa ansaitsevat myös ne muuttotalkoissa mukana olleet opiskelijat, jotka Rosan johdolla niin pakkasivat kirjoja Artiumissa kuin myös purkivat laatikoita ja sijoittivat kirjoja hyllyille uuden talomme kirjasalissa. Kaikkien kerrostemme tilojen (samoin kuin Minervassa olleen varaston) oli oltava tyhjänä kuun viimeisenä päivänä. Työhuoneet olivat niiden asukit tyhjentäneetkin kiltisti, Artiumin toisen kerroksen keittiön tyhjentäminen jäi suurelta osin allekirjoittaneen ja Rosan tehtäväksi. Illan alkaessa hämärtyä komensin Rosan kotiin ja jäin vielä viimeistelemään keittiön tyhjennystä. Kun puolenyön maissa suljin Artiumin oven viimeistä kertaa takanani ja lähdin ylittämään asfalttipihaa mennäkseni ulos Kaivokadun portista, kuulin hämmästykseni musiikkia. Kulttuurihistorialle kuulunut piano oli kannettu Historicumin pihalle ja joku soitti

”Finlandiaa”! Niinpä niin, eihän sitä talosta lähdetä kuin torpasta ...

Laitokselle oli kunnostettu biokemisteille ja kemisteille aiemmin kuulunut, vuonna 1993 valmistunut laitosrakennus Arcanum, jonka nimi viittaa alkemistien salaiseen lääkkeeseen tai suureen salaisuuteen. Osa kemisteistä puolestaan pääsi vuonna 2021 valmistuneeseen Aurumiin (lat. kulta tai aamurusko), joka rakennettiin puretun Juslenian paikalle. Sieltähän kotimainen kirjallisuus oli puolestaan muuttanut Sirkkalaan. Niin ne tilat kummasti pyörivät kuin karusellissa. Tätä kirjoitettaessa Arcanum on vielä puolivalmis, sillä niin kieli- ja käännytieteille, kirjastolle ja hallinnolle tarkoitettuja tiloja samoin kuin auditoriota vielä peruskorjataan. Uudistettuihin tiloihin on tarkoitus päästä muuttamaan alkuvuodesta 2023. Silloin toivottavasti vapautuu Arcanumin kolmannesta kerroksesta joitakin huoneita myös HKT-laitoksen käyttöön. Joka tapauksessa on ilahduttavaa, että humanistinen tiedekunta on vihdoinkin samoissa tiloissa muiden kampusalueen ihmistieteiden tiedekuntien tavoin.

Tiloja tärkeämpiä ovat kuitenkin ihmiset ja heidän aikaansaannoksensa. Kuluneiden vuosien aikana on 2010-luvun mittaan tapahtunut oppiaineen henkilökunnassa jonkin verran muutoksia. Kirjallisuusaineiden pitkäaikainen sielu ja moottori Ulla-Maija Juutila-Purokoski jäi eläkkeelle vuoden 2015 lopussa ja oppiaineet järjestivät hänelle 11.12.2015 yllätysjuhlan Sirkkalassa. Illan lopussa nähtiin sekin ihme, että opiskelijat saivat houkuteltua juhlaikalun jatkoille Dynamoon. Ulla-Maijalla oli pitkä työhistoria kotimaisessa kirjallisuudessa: jo ennen vuonna 1989 alkanutta toimistovirkailijan tehtävää hänelle ehti vuosien varrella karttua vaihtelevaa työkokemusta oppiaineessa. Sirkkalaan muuton myötä hänen työtehtäviinsä siirtyivät myös yleisen kirjallisuustieteen ja luovan kirjoittamisen opinto- ja toimistoasiat, eikä hän ollut enää oppiaineen henkilökuntaa, vaan oppiaineryhmän ja sitä myötä tiedekunnan alainen. Myös titteli vaihtui toimistosihiteeristä opintosihiteeriksi. Ulla-Maijan jälkeen oppiaineryhmän opintosihiteeriksi tuli Alexandra Dziwis, joka on kirjoittamishetkellä opintovapaalla.

Toinen oppiaineessa pitkään erilaisissa työtehtävissä toiminut on vuonna 2019 eläköitynyt professori Lea Rojola. Tulimme molemmat oppiaineisiin samoihin aikoihin 1980-luvun alussa, minä ehkä hiukan aikaisemmin. Lea kävi välillä 1990-luvun puolella ottamassa vauhtia Helsingin yliopiston kotimaisessa kirjallisuudessa apulaisprofessorina, mutta palasi sitten Turkuun professoriksi vuonna 1999. Lean läksiäisiä vietettiin 6.6.2019 Sirkkalassa Janus-luentosalin aulassa hilpeissä tunnelmissa täysin tietämättöminä, että seuraavana lukuvuonna olisi edessä koronakevät. Oppiaineen henkilökunta myös uudistui: 1.8.2019 remmiin astui yliopisto-opettajaksi Anna Helle, jonka työtehtävä muuttui 1.1.2022 yliopistonlehtoriksi.

Oppiaineessa 2000-luvun alussa voimistunut tutkimustoiminta jatkui vilkkaana 2010-luvulla. Jo edellisen vuosikymmenen lopussa alkaneessa Koneen Säätiön rahoittamassa ja allekirjoittaneen johtamassa monitieteisessä hankkeessa ”Sairausten kulttuuriset merkitykset ja modernisoitua Suomi” (2009–2012) työskentelivät tutkijoina Jutta Ahlbeck (sosiologia), Kati Launis (kirjallisuudentutkimus) ja Kirsi Tuohela (kulttuurihistoria). Hankkeen lopputuotoksena ilmestyi teos *Kipupisteissä. Sairaus, kulttuuri ja mo-*

dernisoituva Suomi (2015), jonka artikkeleissa tarkastellaan mielen ja ruumiin tuskaa 1870-luvulta 1940-luvulle ja jonka kirjoittajakunta täydentyi niin taidehistorian kuin muidenkin historia-aineiden kollegoilla.

Projektin tutkijaryhmä jatkoi allekirjoittaneen johtamassa Suomen Akatemian rahoittamassa hankkeessa ”Hauraat subjektit. Lapsuus suomalaisessa kirjallisuudessa ja lääketieteessä 1850–2000-luvuilla” (2012–2016) aiheen vaihtuessa sen tarkasteluun, miten lapsuus on erilaisten mielikuvien ja lapsihahmojen avulla kerrottu ja siten rakennettu kaunokirjallisuudessa, elämäkerrallisissa teksteissä ja lääketieteessä. Projektin tuloksena ilmestyi elokuussa 2015 pidetyn konferenssin pohjalta kansainvälisen kirjoittajajoukon artikkeleita sisältävä *Childhood, Literature and Science: Fragile Subjects-tutkimusantologia* (Routledge, 2018) sekä painettuna kirjana että elektronisena versiona.

Oppiaineen tutkimus yllirajaistui aiempaa enemmän niin tutkijayhteisöltään kuin sisällöltään. Koneen Säätiön tukemassa ”Suomalaisen kirjallisen kulttuurin yllirajaisuus”-hankkeessa (2012–2013) tavoitteena oli kehittää metodologiaa vastaamaan kirjallisuuden- ja kulttuurintutkimuksen uudenlaisiin kysymyksenasetteluihin kuten sitä, miten Suomen kirjallisuutta voisi tutkia yllirajaisena tai transnationaalisenä ilmiönä. Tutkimusjohtajana toimi Olli Löytty ja tutkijakunnassa oli hänen lisäksi niin omaa väkeä, kuten Heidi Grönstrand, Kukku Melkas ja sarjakuvatutkija Ralf Kauranen, kuin myös väitöskirjantekijät Hanna-Leena Nissilä (Oulun yliopisto) ja Mikko Pollari (Tampereen yliopisto). Hankkeen pohjalta ilmestyi vuonna 2016 kirjoittajien yhteisjulkaisu *Kansallisen katveesta – Suomen kirjallisuuden yllirajaisuudesta* (SKS).

”Kirjallisuuden monikielisyys nyky-Suomessa”-hankkeessa (2014–2016) kielen, kirjallisuuden ja kulttuurin välisiä yhteyksiä jäsennettiin uudella tavalla. Hanketta rahoitti jälleen Koneen Säätiö ja sen tutkimusjohtajana toimi Heidi Grönstrand. Tutkijoina oli kotimaisen kirjallisuuden tutkijoiden puolesta sama joukko kuten edellisessä hankkeessa eli Heidi Grönstrand, Olli Löytty, Kukku Melkas ja Ralf Kauranen, uusia kasvoja olivat Julia Tidigs (kirjallisuudentutkija, Åbo Akademi) ja Katri Talaskivi (väitöskirjantutkija, Jyväskylän yliopisto). Hanke noudatti Koneen Säätiön tuolloin lanseeraamaa pyrkimystä yhdistää tutkijoita ja taiteilijoita ja niinpä mukana olivat myös kirjailija Zinaida Lindén ja sarjakuvantekijä, -kääntäjä ja -kustantaja Mika Lietzén. Hankkeessa tutkittiin eri tavoin kielten välillä liikkuvia tai eri kieliä sekoittavia nykykirjailijoita ja heidän keinojaan käyttää kahta tai useampaa kieltä teoksissaan. Projektin monikielisyyttä toteutti omalta osaltaan sen blogi, jossa ilmestyi kirjoituksia kolmella kielellä suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi.

Oppiaineen tutkijoita oli mukana vuosina 2009–2013 eurooppalaisessa ”COST Action IS0901 Women Writers in History: Toward of New Understanding of European Literary Culture”-verkostossa, jossa solmittujen tutkijatuttavuuksien pohjalta allekirjoittanut ja Viola Parente-Čapková osallistuivat viiden maan tutkijoiden yhdessä tekemään HERA (Humanities in the European Research Area)-rahoitusmuodon Cultural Encounters-hakuun. Tuloksena oli rahoitus hankkeelle ”Travelling Texts 1790-1914: The Transnational Reception of Women’s Writing at the Fringes of Europe (Finland, the Net-

herlands, Norway, Slovenia, Spain)” (2013–2016).

TTT-projekti tutki naisten roolia 1800-luvun kirjallisessa kulttuurissa tarkastelemalla, mitä naisten kirjoittamia tekstejä luettiin, missä niitä luettiin ja ketkä lukivat. Yhtenä projektin tehtävänä oli kehittää virtuaalista tutkimusympäristöä (VRE) nimeltä NEWW Women Writers eli digitaalista tietovarastoa, joka helpottaa naiskirjailijoiden tutkimusta Euroopassa (ks. resources.huygens.knaw.nl/womenwriters). Suomen osaprojektia johti allekirjoittanut, tohtoritutkijana toimi Viola Parente-Čapková ja tutkimusasistenttina Jasmine Westerlund. Hankkeen julkaisu on tulossa.

Vuosina 2016–2018 oppiaineessa toimi Lea Rojolan johtama, Koneen Säätiön rahoittama ”SOMA – Sotkuiset maailmat”-tutkimushanke, jonka tavoitteena oli käsitteellistää uudella tavalla maailman ja taiteen välisiä suhteita liikkumalla pois sellaisilta ihmiskeskeisen ajattelun alueilta, jotka ovat osasyynä moniin aikamme ympäristöä ja luontoa koskeviin ongelmiin. Hanke nojautui posthumanistiseen ajatteluun, jossa yhtenä perusajatuksena on ihmisen käsitteen suhteellistaminen ja sen tutkijoina toimivat Elsi Hyttinen, Kaisa Kurikka, Miikka Laihininen, Elli Lehikoinen, Karoliina Lummaa ja Henna-Riikka Rumbin.

Projektin pohjalta syntyneiden erillistutkimusten (muun muassa osittain kahden väitöskirjan) ohella ilmestyi kokoomateos *Sotkuiset maailmat. Posthumanistinen kirjallisuudentutkimus* (Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 129, 2020). Teos esittelee posthumanistisen filosofian ja taiteentutkimuksen suuntauksia, jotka haastavat ihmiskeskeistä ajattelua. Teoksen artikkeleissa keskitytään posthumanismin soveltamiseen kaunokirjallisuuden, kuva- ja esitystaiteen sekä muiden kulttuuristen tekstien analyysissä.

”Sarjakuva ja siirtolaisuus. Kuuluminen, kerronta, aktivismi” (2018–2021)-hankkeen rahoittajana toimi jälleen Koneen Säätiö ja johtajana Ralf Kauranen. Siinä tutkijat ja sarjakuvantekijät selvittivät yhteistyössä, miten siirtolaisuutta käsitellään sarjakuvassa. Seitsenhenkiseen hankeryhmään kuuluivat Kaurasen ohella Olli Löytty ja väitöskirjatutkijat Aura Nikkilä ja Anna Vuorinne sekä sarjakuvantekijät Hannele Richert, Johanna Rojola ja Warda Ahmed. Hankkeen julkaisu ”Comics and Migration: Practices and Representation” on tulossa.

Viola Parente-Čapková johtaa tällä hetkellä kahtakin tutkimusprojektia. Niistä varhaisempi, Emil Aaltosen Säätiön rahoittama ”Tekstit liikkeessä. Naiskirjailijoiden tuotannon vastaanotto Suomessa ja Venäjällä 1840–2020” alkoi 2018 ja sen piti päättyä jo 2021, mutta siinä työskennelleet tutkijat ovat saaneet välillä muita töitä hoitaakseen, joten hankkeen rahoitus jatkuu edelleen. Hanke jatkaa samoilla linjoilla kuin aiemmin mainittu ”Travelling Texts”, sillä nytkin keskeistä ovat digitaaliset tutkimusmenetelmät ja digitaalisen median tutkimus, mutta vastaanotto on edellistä alueellisesti rajatumpi. Projektissa työskentelevät tai ovat työskennelleet tutkijoina Tintti Klapuri, Kati Launis, Viola Parente-Čapková, Saara Ratilainen, Arja Rosenholm, Irina Savkina, Marja Sorvari ja Jasmine Westerlund.

Toinen Parente-Čapkován johtama hanke on jälleen Koneen Säätiön rahoittama

”Tuntemattomalla päähän? – Kaunokirjallisuus aikuisten maahan muuttaneiden suomen kielen edistäjänä” (2020–2023). Siinä etsitään uudenlaista tapaa osallistaa aikuisia maahan muuttaneita suomalaiseen yhteiskuntaan opettamalla kirjallisuuden avulla kieltä ja kulttuuria. Hanketta luonnehtii kielellinen ja kulttuurinen ylijärjaisuus, joka tuottaa uudenlaista pedagogista tietämystä. Projektin työskentelymuotona ovat kielenoppijoille suunnatut lukupiirit ja kirjoittajatyöpajat. Siinä on mukana sekä syntyperäisiä että ei-syntyperäisiä suomen kielen puhujia. Hankkeen johtajan ohella projektissa työskentelee oppiaineemme tutkijoista Riitta Jytilä ja Kati Launis, Suomen kielen oppiaineesta Hanna Jokela ja väitöskirjatutkija Nina Kekki. Prahan Kaarlen yliopistossa työskentelevä Lenka Fárová osallistuu oppikirjan tekemiseen ja Alexandra Salmela, suomeksi kirjoittava slovakialaislähtöinen kirjailija, vetää hankkeessa kirjoittajatyöpajoja.

Allekirjoittaneen toimiessa vuosina 2019–2021 jäsenenä Suomen Akatemian Kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen toimikunnassa Turun yliopisto rahoitti tutkimusprojektiani ”Kirjallisia murroksia”, jossa tarkasteltiin Suomen kirjallisuuden keskeisiä murros- ja muutosvaiheita lähes 150 vuoden kuluessa alkaen 1880-luvun realistisesta kirjallisuudesta päätyen nykylyriikan kokeellisuuteen. Hankkeessa toimi kaksi väitöskirjatutkijaa Maarit Soukka ja Miikka Laihinen, joista jälkimmäinen väitteli 2021, sekä tutkija Elsi Hyttinen, joka päteväytyi osaltaan hankkeen kuluessa niin, että hän sai Suomen Akatemian rahoituksen hankkeelleen ”Pohjoista luontoa kuvittelemassa. Kirjallisuus ja kulttuurinen muutos ekologisen kriisin aikakaudella” (2021–2022). Tässä yhteydessä minun on huomautettava, että toimikunnan jäsenyydelläni ei ollut mitään tekemistä hankerahoituksen saamisen kanssa. Olin niin jäävi, etten saanut edes nähdä hakemusta saatikka osallistua sen käsittelyyn.

Hyttisen hankkeessa verrataan laajaa nykykirjallisuuskorpusta 1900-luvun puolivälin (1950–1970) kaunokirjallisuuteen sekä tieteelliseen tietoon ympäristökriisistä ja sen vaiheittaisesta kehittymisestä avaten näkymän muun muassa siihen, miten kirjallisuus ja kirjallinen merkityksenanto osallistuivat ekokriisin muotoutumiseen ja miten se nyt auttaa suunnistamaan arvaamattomaksi muuttuneessa elinympäristössä. Hankkeessa työskentelevät väitöskirjatutkijat Katri Aholainen, Marianna Koljonen, Jouni Teittinen, Ate Tervonen sekä tutkijoina Karoliina Lummaa ja Kukku Melkas.

Oppiaineemme on siis menestynyt hyvin viime vuosikymmenten rahoitushaussa. Tutkimusaiheet kattavat lavean alueen ja tutkimus itsessään samoin kuin tutkijat ovat ylijärjastuneet, eivät vain yli oppiaine- ja opinalarajojen tai yli eri yliopistojen vaan myös yli kansallisten rajojen kohti eurooppalaista yhteistyötä. Toivottavasti tämä suuntaus jatkuu yhtä virkeänä ja miksi ei jatkuisi. Meillä on lahjakkaita väitöskirjatutkijoita ja joka vuosi valmistuu loistavia maistereita, joilla on mahdollinen tutkijanura edessään.

Viittasin jo aiemmin 2010-luvun puolella tapahtuneisiin muutoksiin henkilökunnassamme. Tämän vuoden alusta oppiaineen toiseksi professoriksi valittiin Viola Parente-Čapková, ja näin kevätlukukauden ajan oppiaineessamme on ollut kaksi professoria. Syksystä lähtien Viola kuitenkin toimii oppiaineen ainoana professorina kuten minä olin tehnyt syksystä 2019. Itse siirryn 1.9.2022 siivet sulavassa supussa taka-alalle, mutta ihan koko-

naan en häviä maisemista, sillä minulla on vielä velvollisuus luotsata väitöskirjaohjattaviani kohti heidän päämääräänsä. Vaikka runsaan 41 palvelusvuoden jälkeen tulen kaipaamaan erityisesti perustutkinto-opiskelijoita, lienee hyvä, että uudet, virkeät tuulet alkavat puhallella – meille kaikille.

Karoliina Lummaa

MUUTTUVAT LUONNON FIGUURIT HAASTATELTAVANA ELSI HYTTINEN

Suot, metsät, lumi ja jää, rauniot ja jätteet. Arktiset vesilinnut, broilerikanat ja muut tuotantoeläimet ja maatilat, koirat. Paikkoja, ilmiöitä, ainetta ja olentoja, joissa ihmisen vaikutus näkyy – ja joiden kanssa ympäristömuutos konkretisoituu ajateltavaksi niin maailmassa kuin kaunokirjallisuudessakin. Lumi, jätteet, joutsenet ja muut edellä mainitut ovat kirjallisuuden figuureja eli merkityselementtejä, jotka perustuvat kaunokirjallisiin konventioihin, viittaavat maailmaan ja myös muuntavat ymmärrystä, kokemista ja toimintaa maailmassa.

Turun yliopiston Kotimaisen kirjallisuuden oppiaineessa on syyskuussa 2021 käynnistynyt dosentti Elsi Hyttisen ideoima ja johtama tutkimushanke, jossa tutkitaan ekokriisiin ajautuneen maailman muuttuvaa kaunokirjallista kuvaa figuurien avulla. Hyttisen hanke ”Pohjoista luontoa kuvittelemassa. Kirjallisuus ja kulttuurinen muutos ekologisen kriisin aikakaudella” (Figuring Nature in the North. How Contemporary Finnish Literature Makes Sense of Environmental Emergency) toimii 2025 elokuun loppuun asti Suomen Akatemian rahoittamana. Yhtenä hankkeen kahdeksasta tutkijasta esittelen seuraavassa lyhyesti projektin muut jäsenet ja tutkimusasetelman. Katsausta varten jututin myös hankkeen johtajaa, Turun yliopiston Kotimaisen kirjallisuuden dosenttia ja oppiaineessamme pitkään tutkimus- ja opetustyötä tehnyttä Elsi Hyttistä. Kyselin hankkeen taustoista ja innoituksesta, mutta en malttanut myöskään olla viemättä keskustelua yleisempään, kirjallisuudentutkimuksen merkitystä pohtivaan suuntaan.

Hanke-esittely

Pohjoista luontoa kuvittelemassa-projekti keskittyy 2020-luvun kotimaisen proosakirjallisuuden tutkimukseen. Hankkeen kokoava kysymys koskee kuitenkin ympäristömuutosta ja luontosuhteen muutosta erityisesti suomalaisessa mutta myös pohjoismaisessa ja laajemmin globaalissa kontekstissa. Muutoksen jäsentämiseksi projektilla on vertailuaineistoa 1950- ja 1960-lukujen vaihteesta, joka oli Suomessa sotakorvausten, teollistumisen ja kaupungistumisen aikaa. Ympäristötutkimuksessa 1950-luku tunnetaan myös niin sanotun suuren kiihdytyksen (*the Great Acceleration*) aikana, jolloin väestönkasvu lisääntyi ja ihmiset alkoivat kuluttaa luonnonvaroja ja maa-alaa, muokata elinympäristöään sekä luoda yhä tiheimmin asutettuja, yhä tiiviimmin toisiinsa yhteydessä olevia yhteisöjä. Koska suuri kiihdytys koskee yhtä aikaa sekä ihmisten järjestelmiä että luonnon järjestelmiä ja muuttaa tänä päivänä koko maapalloa, sitä on yleisesti pidetty selvimpänä osoituksena siirtymisestä antroposeenin aikaan eli uuteen, holoseenia seuraavaan epookkiin.

Filosofinen ja taiteentutkimuksellinen keskustelu antroposeenista eli planetaarisen ihmisvaikutuksen ajasta on tärkeä viitekehys myös Pohjoista luontoa kuvittelemassa-projektille, jossa 2020-luvun ja 1950–1960-lukujen vaihteen proosaa luetaan luonnon tilaa ja ympäristönmuutosta koskevan tiede-, tieto- ja luonnonvarahallinnan alan kirjallisuuden kontekstissa. Nämä kolmannen korpuksen muodostavat tutkimukset, tietoteokset, strategiat, pamfletit ja raportit ilmentävät jaettua ymmärrystä ja tietoa figuureiksi valittujen paikkojen, olioiden ja ilmiöiden sekä laajemmin ympäristön tilasta.

Projektissa työskentelee kahdeksan tutkijaa, joista jokainen keskittyy yhteen figuuriin. Katri Aholainen keskittyy Suomessa pesivien vesilintujen ja erityisesti joutseen kirjallisiin kuvauksiin. Marianna Lammi tutkii maatilaeläinten kuvauksia ja niiden muutoksia. Karoliina Lummaa syventyy metsille annettuihin merkityksiin. Kukku Melkas on kiinnostunut suon kirjallisista kuvauksista, niiden merkityksellistämisen perinteestä ja suhteesta tämän päivän ympäristökeskusteluun Suomen soista. Jouni Teittinen tarkastelee jätteiden ja raunioiden kuvauksia. Ate Tervonen tutkii koirasuhteen muutoksia kirjallisuudessa. Helinä Ääri tarkastelee broilerikanakuvauksia. Hankkeen johtaja Elsi Hyttisen tutkimus käsittelee jäätä ja lunta suomalaisessa kirjallisuudessa nyt ja 1950-luvulla. Vuoden 2021 lokakuusta joulukuuhun hankkeessa työskentelivät lisäksi tutkimusavustajat Rosaliina Kärkkäinen ja Senja Luuri, jotka kartoittivat projektin figuureja 1950–1960-lukujen vaihteen proosasta. Hankkeen ohjausryhmässä on vahva kaarti alan keskeisiä pohjoismaisia tutkijoita: professori Sanna Karkulehto (Jyväskylän yliopisto), professori Ann-Sofie Lönngrén (Södertörnin yliopisto, Ruotsi), apulaisprofessori Marietta Radomska (Linköpingin yliopisto, Ruotsi) ja dosentti Mia Österlund (Åbo Akademi).

Hankkeen päätuloksena syntyy englanninkielinen teos pohjoisen luonnon muuttuvista figuureista suomalaisessa proosassa, ja projekti tukee viiden väitöstutkimuksen valmistumista. Tutkijat järjestävät myös kaksi posthumanistisen kirjallisuuden tutkimuksen talvikoulua, eli Hyttisen aloittama perinne Turun yliopiston Kotimaisessa kirjallisuudessa jatkuu ja kokoaa yhteen posthumanistisesta, uusmaterialistisesta ja ekokriittisestä tutkimuksesta kiinnostuneita kirjallisuudentutkijoita ja -opiskelijoita yhteen koko Suomen alueelta. Alan kehittymistä Suomessa tukee myös hankkeessa toteutettu pohjoismaainen tutkimusyhteistyö tutkijavaihtoineen.

Keskustelu

Karoliina: Kertoisitko hankkeen taustoista. Mistä idea hankkeelle syntyi?

Elsi: Nyt eletään selkeästi aikaa, jona maailma on muuttunut – geologisessa, ilmastollisessa ja materiaalisessa mielessä. Meillä on kylmiä ja kuumia säärintamia, jotka pysähtyvät Euroopan ylle. Vuodenajat eivät enää toimi kuten niiden oletetaan toimivan. Monet lajit ovat hävinneet tai häviämässä. Kaikenlaisia muutoksia tapahtuu. Ja kuitenkin meiltä puuttuu kieli, jolla puhua maailmasta sellaisena kuin se on nyt. Ja tämä estää meitä kä-

sittämästä maailmaa. Meillä on edelleen pitkälti 1900-luvun kirjallisuudesta peräisin olevia odotuksia: valkean joulun odotus, ajatukset siitä että metsä on ihmistä isompi, turvallinen, ja itsestään uusiutuva, tai tuotantoeläinkuvasto, joka perustuu mielikuviin 1950-luvun pientiloista. Nykyajan tehotuotanto ei näy meidän kulttuurisessa kuvastossamme, joka koskee eläintuotantoa. Kieli ja kulttuurinen kuvasto ei vastaa maailmaa, jossa nyt eletään.

Tässä projektissa etsitään tapoja, joilla uusi ympäristö tihkuu nykyiseen kirjallisuuteen, ja toisaalta katsotaan myös sitä vanhempaa 1900-luvun luontokuvastoa, koska me vielä ymmärrämme millaiselle kulttuuriselle koodistolle se rakentuu. Tämä projekti on siis kaksisuuntainen: meillä on eräänlainen 1900-luvun kaunokirjallinen arkisto, johon suhteessa ymmärretään nykypäivää. Luontokuvauksen ja luontosuhteen muutostahan ei pysty todentamaan, ellei sitä vertaa siihen, mitä on aiemmin ollut. Toiseksi hankkeen taustalla oli hyvin käytännöllinen innoitus. Oli monta nuorta tutkijaa, joilla oli kaikilla selkeästi oma juttunsa, ja jotka liikkuivat tutkimuksissaan samantyyppisessä maastossa. Yritin rakentaa sellaisen projektin, jossa kukin tutkija saisi jatkaa sitä omaa hiihtoaan, mutta että kyseessä olisi samalla oikeasti yhteinen projekti. Hankkeen jäsenitys syntyi siis kaiken kaikkiaan siltä pohjalta, että oli toisaalta havainto maailmasta ja kielestä ja kulttuurisesta kuvastosta jotka ei enää vastaa sitä maailmaa, ja toisaalta oli toisiinsa liittyviä tutkimuksia jotka tuntuivat jollain lailla tavoittelen samaa päämäärää. Halusin myös tukea näitä ihmisiä eteenpäin rahoituksen ja institutionaalisen kehyksen kautta.

Karoliina: Millaisia käsitteellisiä ja menetelmällisiä lähtökohtia hankkeellasi on?

Elsi: Hankkeessa työskentelee ihmisiä, jotka olivat jo valmiiksi intohimoisesti kiinni josakin ilmiössä ja sen ilmiön kulttuurisessa ja muussa historiassa, lainsäädännössä ja niin edelleen. Kaikki tutkijat ovat todella sen oman juttunsa asiantuntijoita. Päätin sitten nostaa nämä irralliset tarkastelukohteet keskiöön siten että nimesin ne figuureiksi. Figuurilla en tarkoita pelkästään kielikuvaa vaan kulttuurista jaettua kuvaa. Nimesin ne figuureiksi enkä esimerkiksi representaatioiksi, koska representaatio kutsuu heti esiin ajatuksen, että on olemassa joku objekti, jolla on tietty kielellinen representaatio. Ajattelen, että figuureilla on representatiivinen ulottuvuus, eli ne edustavat jotakin itsensä ulkopuolista, mutta niiden merkitys ei synny pelkästään representatiivisuudesta. Figuureja voidaan myös katsoa vaikkapa performatiivisina, eli sellaisina että ne synnyttävät maailmaa: sanoista siis seuraa maailma jonkinlaisena. Figuureja voidaan myös lähestyä retorisesti, eli vaikka kysyä, millaiseen affektiiviseen suhteeseen tekstin kanssa jokin ilmaisu kutsuu lukijaa.

Nämä käsitteet, representaatio ja performatiivisuus, kantaa mukanaan sellaisia voimakkaita tulkinnan logiikoita, jotka tarjoutuvat meidän ajassa ja sitä kirjallisuuden tutkimuksen historiaa vasten, jonka me tunnemme. Figuurin käsite mahdollistaa sopivasti nämä vaihtoehdot, mutta se ei lukitse vain yhtä tulkinnan logiikkaa. Figuurillahan

on toki omakin käyttöhistoriansa, ja se liittyy käsitteenä representaatiokriittisiin keskusteluihin. Minulle tärkein on Paul de Manin ajatus, jonka mukaan figuuri ei tyhjene siihen, että sillä olisi jokin maailmallinen referentti. Tämä on sillä lailla kiva muotoilu, että se ei kiellä sitä etteikö figuuri voisi olla myös representaatio, esitys jostakin asiasta maailmassa.

Karoliina: Entä Donna Harawayn figuurin käsite; onko se ollut tärkeä tässä?

Elsi: Niin, ”It matters which figures figure”... Se on ja ei ole tärkeä. Harawayhan puhuu käsittemetaforista, joilla jäsenetään tutkimuksen tekemistä. Jos tutkija mielletään vaikkapa autonomiseksi mieheksi ja puhutaan tutkimuksesta sellaisen figuurin tekemänä, sillähän on hirveästi seurauksia verrattuna siihen, että tutkija mielletään yksinhuoltajanaiseksi, jolla on paljon sitoumuksia, joiden pitää toteutua ennen kuin tämä ihminen voi tehdä tutkimusta. Siinä mielessä niillä käsittemetaforilla on merkitystä. Mutta, jos ajattelee meidän hankettamme, niin meidän olemme nimenomaan valinneet sellaisia figuureja, joista osa on ja osa ei ole leimallisesti ilmastonmuutoksen kuvastoa. Emme ole siis valinneet figuureja sen mukaisesti, että niillä olisi jotkut tietyt poliittiset seuraukset.

Karoliina: Tuo on jännittävä huomio ja liittyy hankkeessa käytyihin keskusteluihin siitä, kuinka korostuneen ympäristötietoisia ne romaanit ovat tai eivät ole, joita ne hankkeessa luemme.

Elsi: ”It matters which figures figure” – sillä on merkitystä meille siltä kannalta, että meidän juuri katsomme niitä figuurejamme erilaisissa narratiivisissa konteksteissa ja eri aikoina. Ja katsomme sitä, mitä figuurit tekevät tietystä kontekstista näkyväksi. Mutta meillä ei ole valmista poliittista merkitystä ladattuna figuurien lukemiseen.

Karoliina: Millaista kirjallisuudentutkimuksellista tietoa luontosuhteesta tarvitaan mielestäsi nyt, ja miten sijoitat johtamasi hankkeen tähän tarpeeseen?

Elsi: Se mitä me haemme on kieli, joka tavoittaisi tämän puolituhotun maailman.

Karoliina: Mitä mieltä olet siitä ekokriittisen kirjallisuuden- ja taiteentutkimuksen perusväitteestä, jonka mukaan ympäristökriisi on kulttuurinen kriisi? Ja siitä ajatuksesta, että humanistista ymmärrystä tarvitaan, jotta mikään voisi luonnon kohtelemisessa tai luonnonvarojen käytössä muuttua?

Elsi: Nämä on minusta todella tärkeitä ajatuksia, koska niin kauan kun ajatellaan ympä-

ristökriisiä vain biologien tai säätieteilijöiden ongelmana, ollaan todella pulassa. Ympäristökriisi nimenomaan ei ole pelkkä luonnontieteen ongelma. Luonnontiede ei voi kertoa sitä, millainen ongelma ympäristökriisi on kulttuurin kannalta – että se muuttaa kulttuurien ja yhteiskuntien olemassa olemisen ehtoja, synnyttää muuttoliikkeitä, tuottaa vaurautta ja köyhyyttä ja epätasa-arvoa, lakkauttaa ammatteja ja synnyttää uusia ammatteja, ja niin edelleen. Ympäristökriisi muuttaa nimenomaan yhteiskuntia ja kulttuureja, ja tästä muutoksesta ei saada tietoa puhtaasti luonnontieteellisiä ilmiöitä tutkimalla. Me tarvitsemme kyllä luonnontieteen tietoa ympäristömuutoksesta, mutta niistä kulttuurin muutoksista ja heikoista tai vahvoista signaaleista ei saada tietoa muuta kuin yhteiskuntatieteellisillä ja humanistisilla menetelmillä. On vastuutonta jättää ympäristömuutos ja ekologinen tuho jonkun tietyn ryhmän alueeksi.

Pohjoista luontoa kuvittelemassa. Kirjallisuus ja kulttuurinen muutos ekologisen kriisin aikakaudella -hankkeen kotisivut: <https://sites.utu.fi/figuringnature/>

Kaisa Kurikka

TUTKIMUSPROJEKTI KARTOITTAAN NYKYTAITEILIJOIDEN TYÖTÄ, ARKEA JA KOKEMUKSIA

Kun pohditaan sitä, miten tullaan kirjailijaksi, nostetaan usein esiin kirjailija Erno Paasilinnan (1935–2000) lausahdus. Sen mukaan ”[k]irjailijaksi ei synnytä. Tehokas valmentautuminen kirjailijaksi tuntuu minusta mahdottomalta. On eletävä sellainen elämä, josta syntyy kirjailija.” (Paasilinna 1979, 8.) Kyseinen Paasilinnan ajattelma ilmestyi alun perin harrastajakirjoittajien opaskirjassa vuonna 1979, mutta se jatkaa elämäänsä vieläkin. Ryhtymättä tässä kiistelemään Paasilinnan kirjoittajakoulutusta koskevan aforistisen tuomion kanssa kiinnitän huomioni lainauksen lopussa esitettyyn ajatukseen ”elämästä, josta syntyy kirjailija”. Kirjailijuuden ja elämän kiinteästi yhteen liittävä ilmaisu ei määrittele tarkkaan, minkälainen kirjailijan synnyttävä elämä voisi olla. Se jää avoimeksi, mikä on paikallaan; onhan kirjailijoita ja elämiä lukuisia, ja kaikissa niissä on erityiset piirteensä. Elämäkerrat, biofiktiot ja autofiktiot antavat omanlaisiaan kuvauksia elämästä, jossa tullaan kirjailijaksi.

Yksi kuvaus tällaisesta kirjailijuuteen tähtäävästä elämästä löytyy suomenruotsalaisen kirjailijan Mathias Rosenlundin (s. 1981) omaelämäkerrallisesta *Kopparbergsvägen 20*-teoksesta (2013; suom. *Vaskivuorentie 20*) sekä sen jatko-osasta *Svallgränden 5* (2015; suom. *Kuohukuja 5*). Rosenlund kertoo teoksissaan ylisukupolvisesta köyhyydestä: vanhemmiltaan hän on saanut kuin perinnöksi köyhyyden. Rosenlund syntyi varattomaan perheeseen, ja toimeentulovaikkeudet jatkuivat myös hänen omassa nuorena perheessään. Rosenlund kuvaa rakastumista avovaimoonsa, jolle diagnosoidaan lapsen syntymän jälkeen kaksisuuntainen mielialahäiriö. Toisen lapsen syntymän jälkeen perheen toimeentulo ja kotityöt jäävät Rosenlundin hoidettaviksi. Tilapäistyöt ja erilaiset toimeentulotuet antavat jonkinlaista elantoa, mutta opintolainan vuoksi tuet vähenevät. Opintolainan hän ottaa, jotta voisi toteuttaa itseään. Ainoat asiat, jotka tuovat toivoa köyhään elämään, ovat unelma kirjoittamisesta sekä kirjallisuuden opinnot Helsingin yliopiston Nordisk litteratur -oppiaineessa. Rosenlund kuvaa myös voimakkaita affekteja: hän kokee sekä syyllisyyttä että häpeää siitä, että haluaa kirjailijaksi. Eikö hänen pitäisi keskittyä perheensä elättämiseen ja hankkia ”oikeita töitä”?

Rosenlundin omaelämäkerralliset ”osoitekirjat” kuvaavat kurjaa ja köyhää tietä kohti kirjailijuutta: kirjailijan synnyttävä elämä on köyhyyden kyllästämiä. Rosenlund on kirjoissa kuvaton elämän aikana vasta matkalla kirjailijuuteen. Yhtä kurjaksi kirjailijan elämä kuvautuu myös ”menestyneen kirjailijan” eli Antti Nylénin (s. 1973) *Häviö*-monologiassa (2018). Esseeproosateoksessaan Nylén kirjaa esiin sen, minkälaista on toimia taiteilijana nykyajan Suomessa ja minkälaisia affektiivisia kokemuksia taiteilijuus saa aikaan. Samat kysymykset ovat keskeisiä myös Koneen säätöön rahoittamassa, Turun yliopistoon sijoittuvassa *Taidetyö ja talouden uudet muodot: yksityisyrittäjyydestä kestäviin kollektiiveihin* -tutkimushankkeessa (2020–2024), josta kerron tässä katsauksessa. Hankkeemme pureutuu juuri siihen, minkälaista eri alojen taiteilijoiden työ on nyky-Suomessa

– Rosenlundin ja Nylénin teokset antavat yhdenlaisia suuntimia nykytaiteilijuuteen. Aihealueeseen johdattelevan osion jälkeen kuvaan tutkimusprojektin lähtökohtia, keskeisiä käsitteitä ja tavoitteita.

Nälkätaiteilijuus tavallinen tarina taiteilijuudesta?

Antti Nylén tuo kirjassaan esiin, miten hän täyttää menestyneen kirjailijan tunnusmerkit. Hänen teoksiaan ostetaan mukavasti, hän on saanut erilaisia palkintoja sekä apurahoja, ja hänen teoksistaan on kirjoitettu opinnäytetöitä ja esseitä. Monologinsa kirjoitus-hetkellä, maaliskuussa 2018, Nylénin pankkitilillä on 6,29 euroa. Hän ei tiedä, miten pystyy maksamaan laskuja, apurahoihin liittyviä eläkevakuutusmaksuja, välttämättömiä asumismenoja tai ylipäätään pitämään perheensä hengissä siihen asti kun saa uuden apurahan. Nylénin (2018, 15) mukaan uusi apuraha mahdollistaa sen, että "[...] taloudellinen tilanne nollautuu hetkeksi. Tämä on aivan tavallinen ja toistuva tilanne, kaikille kirjailijoille ja muille taiteilijoille tuttu."

Tällaista "tavallista ja toistuvaa" tarinaa taiteilijoiden toimeentulosta nykyhetken Suomessa joutuu kohtamaan muuallakin kuin kansien välissä. Erilaiset kyselyt, somepäivitykset ja mediat tuovat esiin taiteilijoiden haastavia elämäntilanteita, jotka pandemian aikana vaikeutuivat lisää. Nykytaiteilijoita, erityisesti ns. vapaan kentän taiteilijoita, itsensätyöllistäviä kulttuuri- ja taidealan ammattilaisia, saatetaan kutsua jopa *nälkätaiteilijoiksi*. Tällä nimityksellä tosin on vain vähän tekemistä Franz Kafkan tunnetun samannimisen novellin kanssa. Kafkan "Nälkätaiteilija" ("Ein Hungerkünstler", 1922) kuvaa nimittäin häkkiin asettunutta esiintyvää taiteilijaa, joka on ryhtynyt konkreettiseksi nälkätaiteilijaksi siksi, ettei ole löytänyt itselleen maittavaa syömistä. Siksi hän paastoaa, ja hänen impressaarinsa kierrättää taiteilijaa esiintymässä ulkomailla asti ja mainostaa nälkätaidekokemusta erilaisin keinoin laajalle yleisölle. Kafkan novellin sarkastinen ja kriittinen kärki osoittaa kohti kaupallistettua ja tuoteteistettua taidetta, joka on läpeensä viihteellistetty suuria joukkoja miellyttämään. Samalla novelli kritisoi romanttisia näkemyksiä taiteen synnystä jonkun suuren inspiraation tai luovan prosessin kuvastajana. Kafkan novellia voi ajatella ennakoivana nykykapitalismille ominaisista huomio- ja elämystalouksista, jotka ovat mitä voimakkain osa nykyisiä suomalaisia kulttuuri- ja taideinstituutioita ja niiden toimintaperiaatteita.

Kun suomalaisessa julkisuudessa puhutaan "nälkätaiteilijuudesta", on termi kuitistunut Kafkan kuvauksesta tarkoittamaan köyhää elämää ja niukkaa toimeentuloa. Pauli Rautiaisen (2019) mukaan nälkätaiteilija-termi, kuva "riutuvasta taiteilijasta", on median ylläpitämä myytti, jonka avulla on mahdollista tarkastella sekä taiteilijan riippuvuutta että riippumattomuutta yhteiskuntaan nähden. Riippumattomuutta korostettaessa taiteilija romantisoidaan yhteiskunnan ulkopuolelle, riippuvuutta korostettaessa taas pyritään hakemaan myötätuntoa ja tukea sille, että taiteilija ei pärjää ilman erilaisia tukijärjestelmiä. (Rautiainen 2019, 76–79.) Niin tai näin, nälkätaiteilija-termi ylläpitää

romantiikan aikana kiteytynyttä näkemystä taiteilijasta, joka yhtäältä eristäytyy yhteiskunnasta norsunluutorniinsa mutta on samanaikaisesti kiinteässä yhteydessä yhteisöön, koska ainutkertaisen luomiskykynsä kautta hän pystyy jopa näkemään tulevaisuuteen (ks. esim. Kurikka 2006). Rautiaisen (2019) mukaan julkisessa keskustelussa pitäisi tuoda selvemmin esiin ensinnäkin, että kaikki taiteilijat eivät riudu köyhyudessa, ja toiseksi, miten taiteilijoiden toimeentulovaikeudet ovat yhteydessä laajempaan yhteiskunnalliseen eriarvoistumiskehitykseen.

Taiteilijoiden elämään ja työhön liittyy siis mitä monenlaisimpia seikkoja, joista olen ottanut esiin lyhyesti vain joitakin. Taiteilijoiden elämiin kietoutuvat esimerkiksi köyhyys, epävarmuus, yhteiskunnallisten tukimuotojen hankaluus ja toimimattomuus, kapitalistisen talouden lävistämä taidemaailma, erilaiset tekijyyttä ja taiteilijuutta koskevat näkemykset, laajat yhteiskunnalliset rakenteet sekä kaikkia näitä koskeva affektiivinen ulottuvuus. Näitä kaikkia tarkastellaan *Taidetyö ja talouden uudet muodot: yksityisyrittäjyydestä kestäviin kollektiiveihin* -tutkimusprojektissamme, joka paneutuu Suomessa toimivien eri alojen taiteilijoiden työn, toimeentulon ja kokemusten kartoittamiseen.

Tutkimuskohteena taidetyö ja taiteen työ

Taidetyö ja talouden uudet muodot -projektin vastuullisina johtajina toimivat FT, dosentti Katve-Kaisa Kontturi ja FT, dosentti Milla Tiainen Turun yliopistosta. Monivuotisen projektin kotipaikka on Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksella, ja sen tutkijajoukko edustaa eri aloja. Kontturi on visuaalisen nykytaiteen tutkija ja taidehistorioitsija ja Tiainen musiikintutkija. Minun, kirjallisuudentutkijan, lisäksi hankkeessa toimivat eri tutkimusjaksoissa palkattuina tutkijoina YTT, dosentti Mikko Jakonen Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntapolitiikan laitokselta, VTT Paul Joncker-Hoffrén Tampereen yliopiston Yhteiskuntatutkimuksen laitokselta ja äänitaiteilija ja musiikkiteiteilijä, FT, dosentti Taina Saarikivi. Mediatutkija, FT Varpu Rantala vastaa hankkeessa tiedon visualisoinnista ja data-analyysistä. Tutkimusprojekti on siis lähtökohtaisesti monitieteinen yhdistäessään taiteentutkimusta yhteiskuntatutkimukseen. Hankkeessa yhdistyvät myös tieteellinen tutkimus ja taiteellinen tutkimus, sillä Taina Saarikivi luo äänitaideteoksen hankkeen problematiikasta.

Taiteilijoiden toimenkuvaa on tutkittu esimerkiksi Cuporen, Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskuksen, erilaisissa tutkimuksissa tai selvityksissä. *Taidetyö ja talouden uudet muodot* -hankkeen eräs erityinen piirre on kuitenkin, että se jo lähtökohtaisesti yhdistää taiteentutkimusta yhteiskuntatutkimukseen. Projektin lähtökohdat linkittyvät uusmaterialistiseen teoriaan, joka pyrkii tuomaan ihmis- ja yhteiskuntatieteiden keskiöön monen eri tason aineellisuuksia aina talouden ja tuotannon liikkeistä ympäristökysymyksiin, käytännön työhön ja keholliseen kokemukseen. Uusmaterialistisen tieteenfilosofi Karen Baradin termi 'intra-aktio' on keskeinen lähtökohta tarkastellessamme taiteilijoiden mo-

ninaista työtä. Intra-aktio viittaa ilmiöiden jatkuvaan rakentumiseen erilaisten osatekijöiden toisiinsa vaikuttavissa suhteissa eli *yhteismuotoutumisissa*. (Barad 2007, 33, 56–58, 197; Barad 2019, 113–126; ks. myös Kontturi ym. 2018; ks. Jakonen ym. 2021.) Esimerkiksi taloudelliset edellytykset ja affektiiviset kokemukset vaikuttavat toisiinsa, ja yhdessä ne muovaavat tutkittavana olevan taiteilijan taiteellista toimintaa tietynlaiseksi muodostelmaksi.

Sekä taiteilijoille itselleen että taiteentutkijoille voi näyttäytyä jopa itsestäänselvyytenä se, että taiteessa on kyse työn tekemisestä. Taiteilijat ovat kuitenkin joskus joutuneet kohtaamaan näkemyksiä, joiden mukaan taiteilijana toimiminen mielletään melkein pähauskanpidoksi tai hassutteluksi, jonkinlaiseksi ”taidehiippailuksi” eikä ”oikeaksi hommaksi”, kuten eräs sosiologi Lotta Junnilaisen (2021, 433) haastattelema taiteilija kertoo. Tutkimusprojektissamme eräs keskeinen käsite on *taidetyö*, joka jo sanana korostaa asennettamme taiteelliseen toimintaan. Käsite viittaa siihen, miten taidetyössä on kyse ammattiin koulutettujen ihmisten toimeentuloon tähtäävästä toiminnasta. Taidetyö myös koostuu erilaisista toisiinsa suhteutuvista ja muuttuvista elementeistä, joissa ja joista taiteenteko muodostuu. (Ks. Jakonen ym. 2021, 97.) Taidetyö on usein epäsäännöllistä prekaaria työtä. Toisaalta se on myös erittäin moninaista, ja vaikkapa kirjailijoiden tapauksessa taidetyöhön kuuluvat myös esiintymiset messuilla ja kirjallisuustapahtumissa tai apurahahakemukset kirjan tekemiseen. Kirjailijoille on tyypillistä niin sanottu hybridi taiteilijuus (ks. Abbing 2002) eli taiteilijuuden rinnalla kulkeva toinen työ, joka mahdollistaa toimeentulon ja siten epävarmaa elantoa tarjoavan taiteellisen työskentelyn: useat kirjailijat kirjoittavat lehtijuttuja tai työskentelevät opettajina tai toimivat vaikkapa viestintätoimistoissa mainonnan suunnittelijoina, jotta voisivat kirjoittaa.

Toinen keskeinen käsite on *taiteen työ*. Tämä käsite viittaa taiteen tekemiseen ja kokemiseen sisältyvään vuorovaikutuksellisuuteen: ihmisruumiiden ja -mielten sekä tilojen, instituutioiden, kulttuuristen käytäntöjen, taloudellisten näkökohtien sekä enemmän-kuin-inhimillisten tekijöiden (teknologiat, taiteen materiaalit, fyysiset ympäristöt) välillä tapahtuu kumpaankin suuntaan vaikuttavaa liikettä ja muutosta. Taiteen työ-käsitteen kautta havainnoidaan, miten taide syntyy ja koetaan moninaisten tekijöiden dynaamisessa vuoro- ja yhteisvaikutuksessa. (Kontturi 2018, 10, 15, 50–55; Jakonen ym. 2021, 98.) *Häviö*-teoksessaan Antti Nylén kertoo siitä, miten aamuinen bussimatka kotoa työhuoneelle on hänelle jo työn tekemistä, ajattelutyötä. Se saattaa olla niin rankkaa, että työhuoneelle päästyään hän on jo totaalisen uupunut. (Ks. Nylén 2018, 17.) Nyléninkin esimerkki tuo esiin sen, miten aineellinen ympäristö vaikuttaa hänen luomisprosessiinsa, kun julkisen liikennevälineen mahdollistama keskittyminen muuntuu osaksi taiteen työtä, kirjallisen teoksen valmistamisprosessia.

Projekti yhdistää taiteentutkimusta yhteiskuntatutkimukseen

Taidetyö ja talouden uudet muodot -hankkeessa molemmat käsitteet, taidetyö ja taiteen

työ, ovat siis jo määritelmällisesti yhteismuotoutuvista elementeistä koostuvia. Projektin puitteissa syntynyt ensimmäinen yhteisartikkeli, ”Taidetyön yhteismuotoutuva todellisuus: Ehdotus monitieteiseksi lähestymistavaksi” (kirjoittajinaan Jakonen, Joncker-Hoffrén, Kontturi ja Tiainen, 2021) käsittelee hankkeen lähtökohtia sekä taidetyön ja taiteen työn käsitteitä. Käsitteitä hyödyntämällä hankkeemme kartoittaa monialaisesti taiteellista työtä. Hankkeen tavoitteena on vastata seuraaviin kysymyksiin:

1. Miten erilaiset talouden dynamiikat, kuten markkinatalouden nykymuodot, valtion rahoitus ja jakamistalous, rajoittavat ja mahdollistavat taiteellisen työn tekemistä nyky-Suomessa?
2. Miten talous nivoutuu taiteilijoiden identiteetteihin, ja millä tavoin heidän toimintaprofilinsa havainnollistavat työn, tuotannon ja talouden laajempia muutoksia nyky-yhteiskunnassa?
3. Miten taidetyön tekijät luovat uusia työ-, toiminta- ja ansaintatapoja?
4. Millaista käsitteistöä tarvitaan taidetyön ja talouden nykyisten ja tulevien muotojen ymmärtämiseksi?

Kuten Mathias Rosenlundin ja Antti Nylénin teoksetkin osoittavat, kulttuurisilla käytännöllä, monenlaisilla aineellisilla osatekijöillä sekä affektiivisilla vaikutussuhteilla on suuri merkitys taiteilijuuden rakentumisessa. Hankkeessa yhdistämme yhteiskuntapoliittista työn ja kulttuuripoliittikan tutkimusta taiteentutkimukseen ja affektitutkimukseen. Ensiksi mainitut näkyvät siinä, miten tarkastelemme taiteellisen työn erityispiirteitä suhteessa nykyisiin työmarkkinoihin ja sosiaaliturvajärjestelmään sekä taiteilijan asemaa näissä konteksteissa, yhteiskunta- ja kulttuuripoliittisen hallinnan kohteina ja toimijoina. Taiteentutkimuksen menetelmien kautta pohdimme myös ”valmiin” taideteoksen, kuten vaikkapa julkaistun kirjan, kehkeytymisen prosesseja.

Tutkimushankkeemme julkisti helmikuussa 2022 ”Taiteilijoiden työ ja arki”-aineistonkeruun. Kutsuimme eri aloilla työskenteleviä taiteilijoita kertomaan omasanaisesti, joko kirjoittamalla tai äänitallenteella, omasta arjestaan, työstään ja kokemuksistaan. Vastajat saivat itse määritellä, kuvaavatko he toimeentuloon liittyviä seikkoja, työtilanettaan tai taiteellisen teoksen valmistamisen prosesseja. Halutessaan vastajat saattoivat kuvata oman tilanteensa suhdetta työelämän normeihin, apurahahakuihin, sekä työtömyys- ja sosiaaliturvan yhdistämistä taidetyöhön. Näiden omasanaisten kertomusten lisäksi pyysimme vastaamaan myös taustakysymyksiin.

Tätä kirjoittaessa aineiston analyysi on vielä kesken, joten tuloksia keruusta ei voi vielä esittää. Keruun kautta saatu materiaali on osa hankkeemme aineistoa. Sen lisäksi haastattelemme eri alojen taiteilijoita erilaisista kollektiiveista yksittäisiin taiteilijoihin. Syvähaastattelujen myötä saamme arvokasta tutkimusaineistoa.

Tutkimusprojektimme panostaa yhteiskunnalliseen vuorovaikutukseen. Toimimme yhteistyössä taiteilijoiden kanssa, joilta saamme sekä tutkimusaineistoa että palautetta ideoistamme. Projektimme yhtenä tavoitteena on myös tuottaa tietoa, joka voisi

hyödyttää esimerkiksi TE-keskusten työntekijöitä heidän työskennellessään mitä moninaisimpia työnkuvia toteuttavien taiteilijoiden toimeentulotukien kanssa. Projektimme järjesti keväällä 2022 yhteisen tilaisuuden Uudenmaan TE-keskuksen kanssa, jolloin sekä me tutkijat että TE-keskuksen työntekijät jaoinamme toisillemme tietoa ja kokemuksia taiteilijoiden toimeentuloon liittyvistä kysymyksistä. Vastaavia kokoontumisia järjestämme jatkossakin.

Vaikka projektimme tähtää tieteellisen tiedon tuottamiseen ja taiteilijoiden työtä koskevien näkemysten käsitteellistämiseen, on hankkeella tavoitteena saada aikaan tuloksia, jotka voisivat parhaimmillaan vaikuttaa konkreettisesti taiteilijoiden työnkuvan ja toimeentulon kehittymiseen parempaan suuntaan. Hankkeen piirissä julkaistaan vertaisarvioituja artikkeleja sekä kotimaisissa että kansainvälisissä julkaisuissa, mutta sen lisäksi on suunnitteilla ”yleistajuinen”, akateemista lukijakuntaa laajemmalle yleisölle suunnattu teos. Työnimellä ”Taide on työtä” kulkevassa teoksessa on kirjoittajina niin tutkijoita kuin taiteilijoita sekä tutkivia taiteilijoita. Sen artikkelit tulevat käsittelemään monesta eri näkökulmasta hankkeen keskeistä problematiikkaa.

Taidetyö ja talouden uudet muodot: yksityisyrittäjyydestä kestäviin kollektiiveihin -tutkimusprojektin kotisivut: <https://sites.utu.fi/artlabour/>

Lähteet

Abbing, Hans 2002: *Why Are Artists Poor? The Exceptional Economy of the Arts*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Barad, Karen 2007: *Meeting the Universe Half-way: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham and London: Duke University Press.

Barad, Karen 2019: Posthumanistinen performatiivisuus: Kohti ymmärrystä siitä, miten materia merkityksellistyy. Suom. Annette Arlander. Teoksessa *Performanssi-filosofiaa: esitysten, esiintymisten ja performanssien filosofiasta performanssijatteluun*. Toim. Tero Nauha, Annette Arlander, Hanna Järvinen & Pilvi Porkola. Nivel 12. Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu, esittävien taiteiden tutkimuskeskus, 99–132.

Jakonen, Mikko, Jonker-Hoffren, Paul, Kontturi, Katve-Kaisa & Tiainen, Milla 2021: Taidetyön yhteismuotoutuva todellisuus: Ehdotus monitieteiseksi lähestymistavaksi. *Kulttuurintutkimus*, 38(2–3), 96–112. <https://journal.fi/kulttuurintutkimus/article/view/102980> (haettu 31.5.2022)

Junnilainen, Lotta 2021: Sosiaaliturvajärjestelmä ei tue kulttuurialan itsensäyöllistäjiä. *Yhteiskuntapolitiikka* 86 (2021): 4, 431–437.

Kafka, Franz 2001: Nälkätaiteilija. Suom. Kristiina Kivivuori. Teoksessa *Franz Kafka: Kootut kertomukset*. 2. painos. Helsinki: Otava.

Kontturi, Katve-Kaisa, Tiainen, Milla, Nauha, Tero & Angerer, Marie-Luise (toim.) 2018: Aesthetic intra-actions: Doing new materialisms in the arts. *Ruukku: Taiteellisen tutkimuksen kausijulkaisu / Studies in Artistic Research* 9. <http://ruukku-journal.fi/en/issues/9> (haettu 31.5.2022)

Kontturi, Katve-Kaisa 2018: *Ways of Following: Art, Materiality, Collaboration*. London: Open Humanities Press.

Kurikka, Kaisa 2006: Peili, lamppu ja vankila vai anonymiteetin utopia? Johdatusta tekijyyden teksteihin. Teoksessa *Tekijyyden tekstit*. Toim. Kaisa Kurikka & Veli-Matti Pynttari, Helsinki: SKS, 15–37.

Nylén, Antti 2018: *Häviö*. Monologi. Helsinki: Kosmos.

Paasilinna, Erno 1979: Lyhyt oppikirja. Teoksessa *Kynäniekka: harrastajakirjoittajan tukikurssi*. Toim. Tuula Korolainen, Hilja Mörsäri, Sinikka Nopola. Helsinki: Yleisradio, 8–9.

Rautiainen, Pauli 2019: Riutuva taiteilija on median ylläpitämä myytti. Teoksessa *Kilpailevat totuudet*. Toim. Veera Jussila, Anni Pasanen & Robert Sundman. Helsinki: Ylioppilaslehtien kustannus, 74–101.

Mathias Rosenlund 2013: *Kopparbergsvägen 20*. Helsingfors: Schildts & Söderströms.

Mathias Rosenlund 2015: *Svallgränden 5*. Helsingfors: Schildts & Söderströms.

Artikkelit

Vilja Välimäki

KASVUSTONA LEVIÄVÄ PANDEMIA - DYSTOOPPISET KRIISIT, INHIMILLINEN JA EI-INHIMILLINEN TUOMO JÄNTIN ROMAANISSA *VERSO*

Dystopiaa, eli epätoivottuja tulevaisuuksia kuvittavan genren edustajia, on kirjallisuudessa ja elokuvissa esiintynyt 2000-luvulla runsaasti niin Suomessa kuin maailmallakin. Näin 2020-luvulla ”dystopiatrendistä” voidaan puhua jo takautuvasti. (Riihinen 2.7.2019.) Kirjallisuudentutkimuksen kentällä dystopiaa on viime vuosina tutkittu melko runsaasti esimerkiksi Tampereen yliopiston projektissa *Synkistyvät tulevaisuudenkuvat: Dystooppinen fiktio nykykirjallisuudessa* (Dystopia-projekti 2015–2019). Dystooppisia teoksia luetaan monesti varoituskertomuksina, joiden avulla nostetaan esiin reaali maailman ongelmia. Fiktio keinoin äärimmilleen viedyt ongelmat toimivat varoituksina nykyisyyteen – reaali maailmassa asioiden suuntaa on mahdollista vielä muuttaa (ks. esim. Baccolini & Moylan 2003, 7).

Keväällä 2022 valmistuneessa pro gradu-tutkielmassani ”Mitä tässä pelkäisi kun maailma loppuu kuitenkin’ – Dystooppiset kriisit, inhimillinen ja ei-inhimillinen Tuomo Jäntin romaanissa *Verso*”, tutkin Tuomo Jäntin romaania *Verso* (2017, tästä eteenpäin V). Romaani sijoittuu tarkasti määrittelemättömään tulevaisuuteen, ja vaikka se monien spekulatiiviseksi fiktioksi¹ luokiteltavien teosten tapaan on lajihybridi, määrittelen teoksen synkän tulevaisuusesityksen perustella dystopiaksi. *Verson* maailmassa ihmiskunta on usean erilaisen, mutta toisiaan risteävän kriisin ristipaineessa. Kriiseistä keskeisin on versoksi nimetty pandemian mittasuhteet saanut sairaus, joka muuttaa ihmisiä kasveiksi. *Verso*-sairaudesta lisäksi kasveja tai luontoa ei kuitenkaan ole jäljellä ollenkaan, vaan jonkinlaisen ympäristökriisin seurauksena kaikki kasvit ja luonto ovat kuolleet. Samaan aikaan ihmisiä evakuoidaan Gowiwaksi nimetyin tuhon tieltä. Salaperäinen ja mysteeriksi jäävä Gowiwa tuhoaa kaupunkeja yksi kerrallaan muuttaen ihmiset ja rakennukset mustiksi lasimaisiksi olioiksi. Kriisien kuvauksissa liikutaan jatkuvasti perimmäisten ihmisyyteen liittyvien kysymysten äärellä, ja niin ympäristötuho, *verso*-sairaus kuin Gowiwakin muokkaavat ajatusta ihmisyydestä.

Näistä lähtökohdista pro gradu-tutkielmani aiheeksi valikoitui tutkia *Verson* erilaisia dystooppisia kriisejä kysyen: Millaisia dystooppisia kriisejä romaanissa on, ja miten ne kytkeytyvät yhtäältä dystooppisen fiktion konventioihin ja inhimillisen ja ei-inhimillisen välisiin suhteisiin? Tutkielman kirjoitusaikana olemme eläneet itsekkin maailmassa, jossa COVID-19-pandemia on vaikuttanut elämäämme poikkeuksellisin tavoin. Koronaviruspandemia on vaikuttanut paitsi tutkielmani aiheen valikoitumiseen, myös tapaani tarkastella *Verson* fiktiivistä pandemiaa. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole vertailla *verso*a ja koronavirusta systemaattisesti. Teoreettisen pohjan tutkielmalleni tarjosivat ennen kaikkea ekokritiikki ja dystopiantutkimus, mutta hyödynsin laajasti muutakin käsitteistöä. Tässä artikkelissa rajaan tarkasteluni kriiseistä yhteen ja keskeisimpään, *verso*-sairauteen ja sen aiheuttamaan pandemiaan.

¹ Harrastajien keskuudessa nimitystä spekulatiivinen fiktio (spefi) käytetään yhteisnimityksenä tieteiskirjallisuudelle, fantasialle, kauhulle ja näiden alalajeille ja lajien yhdistelmille (Soikkeli 2013, 280).

Dystopiat ja ekokritiikki – teoreettisten kysymysten äärellä

Dystopiat kuvaavat tavalla tai toisella epätoivottuja tulevaisuuksia, ja ne on lisäksi mahdollista määritellä epäonnistuneiksi utopioiksi (Isomaa & Lahtinen 2017; Claeys 2016/2017). Dystopiaa määriteltessä törmää väistämättä myös muihin spekulatiivisen fiktion lajeihin ja etenkin tieteiskirjallisuuden käsitteeseen. Tieteiskirjallisuuden (myös *science fiction* eli scifi) määrittelyssä keskeistä on, että tarinassa on jotain sellaista reaali maailmasta poikkeavaa, mikä selittyy ”tieteellisillä” selityksillä. Yleensä tieteiskirjallisuutta määritellään ja selitetään sen estetiikan ja kuvaston sekä teosten ja alalajien avulla. Dystopian voi määritellä tieteisfiktion alalajiksi. (Soikkeli 2015, 7–10.) Suurin osa tieteisfiktion edustajista on lajihybridejä, jotka yhdistelevät esimerkiksi kauhua tai katastrofifiktiota (Korpua 2020, 9).

Myös dystopiaa on jäsennelty edelleen erilaisiin alalajeihin. Gregory Claeys (2016/2017, 5) on jakanut dystopian poliittiseen dystopiaan (*political dystopia*), ympäristödystopiaan (*environmental dystopia*) ja teknologiseen dystopiaan (*technological dystopia*). Saija Isomaa ja Toni Lahtinen (2017, 8) puolestaan ovat jakaneet dystopiaa vielä tarkempiin alalajeihin, kuten klassiseen dystopiaan, ekodystopiaan, ilmastofiktioon, apokalypsiin, postapokalypsiin sekä nuortendystopiaan. Poliittiseksi dystopiaksi määritelty dystopia on kuvannut totalitaarisia yhteiskuntia, mutta 2000-luvulla dystooppinen fiktio on siirtynyt kuvaamaan enemmän esimerkiksi väestönkasvuun tai ympäristöhuoleen liittyviä kysymyksiä (Claeys 2016/2017, 488–489). Kotimaisessa dystopiassa totalitaarisen yhteiskunnan kuvauksia ei juurikaan ole ollut, vaan sen sijaan dystopioita määrittää usein jokin ”erityspiirre”, tietty spekulatiivinen elementti, joka selittää, miten dystooppiseen tilanteeseen on päädytty (Isomaa & Lahtinen 2017, 8). Dystopian alalajien luokittelun ohella Claeys (2016/2017, 10) luettelee teoksessaan erilaisia dystooppisia prototyyppisiä, jotka toimivat historiallisina esimerkkeinä dystooppisista yhteiskuntajärjestelmistä. Yhtenä esimerkkinä on sairastuneiden eristäminen muusta väestöstä (esimerkiksi spitaaliset). *Versossa* sairastuneet kuljetetaan Kolkamon parantolaan.

Edellä esitettyjen näkökulmien mukaisesti on *Verson* määrittely dystopiaksi perusteltua. *Verso* sijoittuu tulevaisuuteen, joka on monella tapaa epätoivottu. Romaani voisi olla tarkemmin ympäristö- tai ekodystopia, ja vaikka se ei kuvaa varsinaista totalitaristista yhteiskuntajärjestelmää, kytkeytyvät romaanin kriisit aina laajempaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Lajin tarkka määrittely ei mielestäni olekaan tarpeellista ja dystopian eri lajeja sekä puolia esittämällä olen ennen kaikkea havainnollistanut sen laajuutta. Vaikka määrittelen *Verson* lajiksi dystopian, viittaan usein myös tieteiskirjallisuuteen. Katson dystopian tieteiskirjallisuuden alalajiksi, ja tutkimuskirjallisuudessa termien käyttö on jokseenkin kirjavaa.

Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus on ollut tutkielmalleni keskeinen viitekehys, sillä *Verson* dystopiateokselle tyypillisistä elementeistä nousee esiin teemoja, jotka jollakin tavalla haastavat inhimillisen ja ei-inhimillisen määrittelyä ja käsitystä luonnosta. Vaikka ekokritiikki on työni varsinainen viitekehys näiden inhimillisyyksien tarkastelemiseksi, hyödynnän jonkin verran myös posthumanistista ajattelua.

Ekokritiikki on saanut alkunsa 1960-luvun ympäristöherätyksestä, mutta kirjallisuuden tutkimuksessa termi ekokritiikki elpyi ja se otettiin käyttöön 1990-luvulla. Ekokritiikin keskeisimmäksi kysymykseksi voi yksinkertaisimmillaan määritellä sen, millaisia merkityksiä luonnolle annetaan ja miten nämä merkitykset vaikuttavat tapaan, jolla luontoa kohdellaan. Kyse on yhtäältä kirjallisen ja fyysisen ympäristön suhteen tutkimisesta sekä luonnon ja kulttuurin välisistä rajoista neuvottelemisesta. (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 7–15.) Ekokritiikki kytkee yhteen kirjallisuustieteen ja ympäristöhuolen (Lummaa & Rojola 2014, 21). Laajimmillaan ekokritiikin voi määritellä inhimillisen (*human*) ja ei-inhimillisen (*non-human*) välisen suhteen tutkimukseksi (Garrard 2012, 5).

Etenkin nykyekokritiikistä (ks. esim. Oppermann 2014) voi vetää yhteyksiä posthumanismiin. Posthumanismi pyrkii ekokritiikkiä enemmän kyseenalaistamaan käsitystämme ihmisestä ja ihmissubjektin eheydestä (Lummaa & Rojola 2014, 21–22). Hyödynnän tutkielmassani etenkin posthumanismin kentällä melko vakiintunutta käsiteparia inhimillinen ja ei-inhimillinen kuvaamaan yhtäältä ihmistä ja ihmisen suhdetta ei-inhimilliseksi määrittyvään verso-sairauteen. Samalla käsitepari, jossa inhimillisen ja ei-inhimillisen voi nähdä spektrinä tiukkojen lokeroiden sijaan, palvelee paremmin tulkintojani, joissa inhimillinen ja ei-inhimillinen sekoittuvat toisiinsa väistämättä.

Erilaiset inhimillisyydet toimivat spekulatiivisen fiktion elementteinä vieraannuttavasti. Kauhun tutkimuksessa on kirjoitettu paljon outoudesta ja vieraudesta etenkin käsitteellä *uncanny*. *Uncanny* on johdettu saksankielisestä käsitteestä *unheimlich*, jonka tunnetuin esitys on psykoanalytikko Sigmund Freudin (1919/2005) essee ”*Das unheimliche – epämukavuuden elämyksestä*”. *Unheimlich* on eräänlainen vierauden ja tuttuuden sekoittumisen tunnevivahde (vrt. heim = koti). *Unheimlichissa* vieraus syntyy sen suhteesta tuttuun: jostakin tutusta tulee äkillisesti vieras tai jossakin vieraassa on samanaikaisesti tuttua. Kyse on kohtaamisen herättämästä tunnereaktiosta. (Kilpeläinen 2015, 104–105.) Verso-sairauden esityksiin *unheimlichin* käsite sopii erinomaisesti, sillä sairastuneissa versottuneissa yhdistyvät tuttuus ja vieraus monin erilaisin tavoin.

Pandemia dystooppisena kriisinä

Vaikka *Verson* kuvaama pandemia on mielikuvituksellinen, ei sairauksien tai erilaisten katastrofien kuvaus ole fiktiossa uutta. Verso-sairauksissa yhdistyvätkin sen sairaudesta muistuttavat tai muistuttamattomat puolet, yhteiskunnallinen pandemiatilanne ja näiden yhteys tieteis- ja dystopiakirjallisuuden konventioihin. Seuraavaksi tarkastelen näitä sairaudellisia ja dystooppisia lähtökohtia vastaten tutkimuskysymykseni ensimmäiseen osaan: millainen dystooppinen kriisi verso-sairaus on?

Suomessa sairauksia on tutkittu monen tieteenalan alueella ja usealla tavalla myös kaunokirjallisuuden piirissä. Yksi tapa on tarkastella, millaisia merkityksiä sairaus saa fiktiossa, mutta sairauden representaatioita ei kirjallisuudentutkimuksessa silti ole tarkasteltu kovinkaan paljon. (Ahlbeck ym. 2015, 12–15.) Tässä artikkelissa tarkastelen,

millaisia merkityksiä sairaus saa fiktiossa, esimerkkinäni *Verso*-romaanin verso-sairaus.

Verso on sairautena mielenkiintoinen, sillä se ei suoraan ole verrattavissa tuntemiimme tosielämän sairauksiin. Romaanin maailmassa sairaus on mysteeri ja sellaiseksi se lopulta myös jää. Taudinaiheuttajaa tai tartuntatapaa ei tunneta. *Verson* trillerimäinen juoni, jossa asioita paljastuu päähenkilöille pitkin matkaa, tuo oman vaikeutensa tulkintojen tekemiseen. Romaanin loppupuolella suhtautuminen verso-sairauteen muuttuu eikä se päähenkilöiden tai lukijan lopullisen tulkinnan mukaan ole sairaus. Koska versoon kuitenkin romaanin maailmassa suhtaudutaan aluksi sairautena ja se saa yhteiskunnallisella tasolla pandemian mittasuhteet, pidän sen kytkemistä sairaustutkimuksen viitekehukseen perusteltuna. Lisäksi käytän versosta suurimmaksi osaksi nimitystä verso-sairaus välttääkseni sekaannusta romaanin nimen kanssa.

Susan Sontag (1978/2010, 11) nimeää sairauden perusolemukseltaan mystiseksi viitaten tuberkuloosiin ja syöpään ja niiden saamiin metaforiin. Sekä tuberkuloosi että syöpä omat omina aikoinaan olleet sairauksia, joiden taudinaiheuttajia ei ole tunnettu eikä niitä siten ymmärretty. Ymmärryksen puute on aikaansaanut sen, että tällaisia sairauksia pidetään salakavalina hyökkäyksinä. (Mt.) Mystisyys liittyy myös metaforien laajuuteen – esimerkiksi syfilikseen ei liity samanlaista mystiikkaa kuin tuberkuloosiin ja siksi sen saamat metaforat ovat rajallisempia (mt. 63). *Unheimlichin* käsitteeseen juuri vieraus nivoutuu tiiviisti: unheimlich eli kammottava on sellaista, mitä ei tunneta ja mystiikka toimii kauhun luojana (Freud 1919/2005, 31).

Verso-sairaus tarjoaa kiinnostavan tarkastelukohteen Sontagin ajatteluun peilaten. *Verson* voi hyvinkin lukea tulevaisuuden syöväksi tai tuberkuloosiksi – ajassaan mystiseksi, ”salakavalaksi hyökkääjäksi”. Samalla verso-sairaus on fiktiivisyydessään olenaisesti erilainen kuin Sontagin mainitsemat sairaudet. Fiktiivinen sairaus ei saa samanlaista merkityslaahusta kuin tosielämän sairaus, eikä se siis kokonaisuudessaan ole täysin rinnastettavissa Sontagin ajatteluun.

Tieteisfiktiossa sairaudet ovat usein pelon aiheuttajia (Korpua 2020, 8). Romaanissa on useita aikatasoja, ja *Verson* nykyhetkessä verso-sairaus on ollut olemassa jo useita vuosia. Sairauden alkuaikoina se on herättänyt pelkoa:

Verso eteni aggressiivisesti ja tappoi ihmisen muutamassa viikossa. Alussa heitä vielä näki. Heitä, joiden takinhihoista kurkisteli heinää, joiden silmäkulmista pistivät esiin kauniit keltaiset kukat ja joiden sammaloitunut kieli esti puhumisen. Noina ensimmäisinä viikkoina ennen hysteriaa. Sairaalloinen kiinnostus vaihtui nopeasti kauhuun, epätoivoon ja vihaan – moni suhtautui versottuneisiin kuin heidän muuttunut tilansa olisi itse aiheutettua, mutta toisaalta tämän inhon kohteiksi joutuneet eivät tienneet muun maailman asenteista paljoakaan. He katosivat kasvustoonsa ja kuolivat nopeasti pois. (V 52)

Romaanin nykyhetkessä pelko on kuitenkin turtunutta, ja romaanin muut kriisit ovat keskeisempiä. Verso ei siis ole samanlainen pelon aiheuttaja kuin sairaudet tieteisfiktiossa

yleensä. *Versossa* huomionarvoista on useiden eri kriisien risteävyys ja näistä risteävyyksistä syntynyt kaaostila. Tässä artikkelissa käsittelemme kuitenkin vain verso-sairautta.

Heather Urbanskin (2007, 6) mukaan spekulatiivisessa fiktiossa käsitellään ihmiskunnan suurimpia painajasia ja pelkoja, joita voidaan pitää ”varoituskertomuksina”. Tieteiskirjallisuudessa käsitellyt pelot voidaan jakaa tieteen ja teknologian pelkoon, valtaan liittyviin pelkoihin sekä tuntemattoman pelkoon (mt. 14, 17). Tässä artikkelissa keskeistä on se, millaista pelkoa verso-sairauteen kohdistuu. Verso-sairaus ja versottuneet ovat kauhun kohteina tuntemattomia ja vieraita. Samalla sairauden (sairauksista ja kulkutaudeista kertovat tarinat) herättämät pelot voidaan lukea osaksi tieteeseen ja teknologiaan kohdistuvia pelkoja (mt. 66).

Tuntemattoman pelko kuvaa hyvin verso-sairauteen ja versottuneisiin kohdistuvaa kauhua ja sittemmin hiljaista, uinuvaa pelkoa ja epämukavuutta. Geeniteknologian ja ihmisyiden uudelleenmäärittelyn voi katsoa yhdeksi tuntemattoman peloksi, jota tieteisfiktiossa käsitellään (Urbanski 2007, 28). Verso-sairaus määrittelee osaltaan ihmisyttä uudelleen, vaikka sen muutosvoima ei geeniteknologiaan pohjaakaan. Myös versottuneet ovat romaanissa vahvasti toisia, ja niitä voi verrata Urbanskin (2007, 149) ajatuksiin erilaisista spekulatiivisista hirviöistä ja alieneista. Verso ja versottuneet ovat siis osittain samanlaisia, mutta osittain erilaisia pelon aiheuttajia.

Olennaista on sairastuneiden yhtaikainen kaukaisuus ja läheisyys ihmisiin:

Oli mahdoton sanoa hahmon ikää tai sukupuolta, korkeintaan kyseessä oli jokin ihmisen kaltainen. Hän oli lehtien ja pitkän, huojahtelevan kaislan peitossa. Olkapäistä kasvoi lapsen käsivarren paksuisia oksia, jotka haarautuivat useaan pienempään ja näyttivät olevan oikeissa kasvaa siiviksi. Pää ei kasvanut heinää vaan pieniä lehtiä. (V 118)

Versottuneet ovat vieraita ja toisia, eivätkä sairastumisensa jälkeen ole enää kokonaan ihmisiä vaan jotakin ihmisen kaltaisia. He ovat ihmisille tuntemattomia, ja heitä pelätään ja säikähdetään sen mukaisesti. Samalla tuntemattomuuteen liittyy myös tuttua – versottuneissa on edelleen jotakin tuttua. Heissä yhdistyvät ihminen ja kasvi, joista jälkimmäinenkin on luonnosta vieraantuneelle ihmiselle jollakin tavalla tuttu. Tästä tuttuuden ja vierauden yhdistelmästä syntyy *unheimlichin*, ”käsittämättömän tunnevivahde”, jonka myötä maailmasta tulee jollakin tavalla epäluotettava (Kilpeläinen 2015, 104).

Sairastuneisiin suhtaudutaan romaanissa peläten. Heidät kuljetetaan Kolkamoksi kutsuttuun parantolaan, joka on yksityinen, vanhan graafisen oppilaitoksen tiloissa toimiva laitos. Julkinen terveydenhuolto ei ole kyennyt versottuneita hoitamaan. Romaanin alussa päähenkilö tutkiva journalisti Alis Ismantik lähetetään väliaikaishallituksen toimeenpanolla tutkimaan parantolan varojen käyttöä. Aivan kuten versottuneisiin suhtautumisessa, myös parantolakuvauksissa kulkevat rinnakkain eri aikatasot, jotka mahdollistavat erilaiset tulkinnat.

Sairastuneiden eristäminen on ollut tyyppillistä erilaisten kulkutautien hoidossa,

ja Gregory Claeys (2016/2017, 13–14) onkin kirjoittanut juuri sairaiden eristämisen olevan yksi tosielämän prototyypin dystopiapiirre. Ihmisten jaosta normaaleihin ja epänormaaleihin on maininnut myös Michel Foucault (1975/2005, 272). *Verson* kuvaus sairastuneiden eristämisestä on siis yhteneväinen dystopiafiktion ohella myös tosielämän historiallisten tapahtumien kanssa.

Parantola on sanana vanhahtava, ja kytkeytyy miljöönä dystopiafiktion sijaan myös vanhempaan kirjallisuuteen. Esimerkiksi 1900-luvun kirjallisuudessa parantola-aihe on melko tyypillinen (Westerlund 2015, 133). Jasmine Westerlund (2015) onkin tutkinut naisten 1900-luvun alussa kirjoittamia taiteilijaromaaneita ja lukenut niissä esiintyviä parantoloita Michel Foucault'n heterotopian käsitteen avulla. Heterotopian käsite soveltuu myös *Versoon* ja Kolkamon parantolaan.

Heterotopioilla tarkoitetaan toiseuden tiloja, jotka ovat samanaikaisesti todellisia ja suoraan löydettävissä olevia, mutta myös kaikkien paikkojen ulkopuolella. Heterotopioita on kahdenlaisia: kriisin heterotopioita, jotka ovat erilaisia kriisin ja siirtymän tiloja (esimerkiksi puberteetti) sekä poikkeaman tai vinouman heterotopioita, joita ovat esimerkiksi vankilat ja psykiatriset sairaalat. (Foucault 1984/1997, 352–353.) Kolkamon parantola rinnastuu melko ilmiselvästi poikkeaman ja vinouman tilaksi, mutta yhteyksiä myös kriisin ja siirtymän tiloihin löytyy. Westerlundin (2015, 146) aineistossa parantolat voi lukea myös siirtymäriiteiksi vieläpä positiivisessa mielessä, porttina vapaampaan naiseuteen.

Parantolasta tehtyihin tulkintoihin vaikuttavat romaanin eri aikatasot. Versotuneita viedään Kolkamoon lupaa kysymättä – sairastuneet itse eivät ole kiinnostuneita omasta parantumisestaan. Verso-sairautta on mahdollista hidastaa sulkemalla sairastunut sisätiloihin, mutta sulkeminen mädäntää versottuneen kasvuston. Synkkä pakkohoitolaitos, jossa versottuneen kuolemaa hidastetaan epäinhimillisin keinoin, vastaa poikkeaman ja vinouman heterotopian ajatusta. Romaanin nykyhetkessä valta on parantolassa vaihtunut, ja versottuneiden hoito muuttunut. Versottuneiden mädäntynyt kasvusto hoidetaan terveeksi, minkä jälkeen sairastuneet päästetään ulos ”kuolemaan” eli hajoamaan toiveidensa mukaisesti. Tällöin Kolkamo on siirtymäriitti versottuneen ihmisyyteen kiinnittämisestä kohti jotakin muuta. *Versossa* ja Kolkamossa yhdistyvät siis myönteisen ja kielteisen heterotopian piirteet.

Verson voi lukea romaanissa sairaudeksi, ja sitä voi tulkita sairaudelle annettujen merkitysten kautta. Sairaus on romaanissa kriisi, joka toimii dystopiaromaanissa pelon aiheuttajana. Pelko kohdistuu etenkin tuntemattomaan, ja pelkoa kohdataan yhteiskunnassa eristämällä sairastuneet muusta väestöstä. Parantolaa olen tulkinnut Michel Foucault'n heterotopian käsitteen avulla. Seuraavaksi tarkastelen verso-sairautta ”luonnon vastaiskuna” ja käsittelen tutkimuskysymykseni toista osaa: inhimillisen ja ei-inhimillisen välisiä suhteita.

Luonnon vastaisku

Verson maailmassa luontoa ei enää ole – ainakaan sellaisena kuin reaali maailmassamme ymmärrämme. Luontokatastrofit ovatkin yksi keskeisimmistä fiktiossa kuvatuista apokalyptisista, ja tieteisfiktio puolestaan mahdollistaa ihmisen ja luonnon suhteen tai ympäristöongelmien fiktio keinoin tulevaisuusorientoituneesti (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 10; Lahtinen 2017, 74–75). *Versossa* luonnon katoaminen on jo toteutunut katastrofi.

Sanalla luonto on useita merkityksiä. Se voidaan määritellä esimerkiksi ympäristöksi, kokonaisuudeksi tai materiaaliseksi maailmaksi, johon ihminen kuuluu tai on kuulumatta (Lahtinen & Lehtimäki 2008, 8; Heilala 2020). Ympäristö-sana taas on suoremmin yhteydessä ihmiseen ja ihmisen vaikutuksiin: ympäristö on ihmisen elinympäristö, johon lukeutuu myös rakennettu ympäristö. Ympäristö ei voi olla ihmisestä erillään, toisin kuin luonto. (Heilala 2020.) *Verson* kohdalla luonto määrittyy ihmisestä erilliseksi kokonaisuudeksi. Luonnon ja ympäristön käsitteitä voi kuitenkin käyttää jossain määrin synonyymisestikin (esimerkiksi ympäristö- ja luontokatastrofeista puhuminen).

Versossa luonnon häviämistä ja romaanin maailman tilaa voi tarkastella antroposeenin käsitteen avulla. Antroposeeni on luonnontieteellinen käsite, uusin Maapallon ajanlaskua kuvaava planetaarinen eepookki. Tiedeyhteisö ei ole käsitteen käytöstä täysin yksimielinen, mutta taiteentutkimuksessa (etenkin ekokriittisessä, posthumanistisessa ja uusmateriaalisessa tutkimuksessa) se on otettu laajasti käyttöön. Antroposeeni kuvaa ihmisvaikutuksen aikaa: ihmisen vaikutus näkyy Maapallolla kaikkialla ilmakehästä kallioperään. Maapallolla ei ole enää mitään, mitä ihminen ei olisi koskettanut tai mihin ihminen ei olisi vaikuttanut. (Lummaa 2017, 68–71.) *Verson* maailmassa eletään ihmisvaikutuksen aikaa mitä selvimmin:

Hän [Karl] ei ollut peseytynyt tai vaihtanut vaatteita edellisaamun jälkeen vaikka oli hikoillut, nukkunut ulkona, kävellyt kauas Numon keskustasta ja lopulta löytänyt paljasta maata, johon oli käsin kaivautunut syvälle vain saadakseen tuntea yhteyden siihen osaan ihmisen melkein tappamaa planeettaa joka vielä eli ja tunsu. (V 11)

Versossa luonto on yhden ihmiselämän aikana tuhoutunut nopeasti ja lähes täydellisesti. *Verso*-sairaus onkin monelle ihmiselle ensimmäinen tilaisuus aikoihin nähdä palanen vihreää luontoa. Ihmisen aiheuttamien katastrofien ohella luontoa tuhoutuu reaali maailmassamme myös ”luonnollisesti” esimerkiksi tulivuorenpurkauksen seurauksena. Tällaisten paikallisten häiriöiden jälkeen ekosysteemit palautuvat sukkession eli ”suhteellisen säännönmukaisena toistuvan kasvillisuusseuraannon tuloksena”. (Haila 1999, 251.) *Verso*-sairauden voisikin lukea tällaiseksi sukkessioksi: katastrofia seuraavaksi kasvillisuuden palaamiseksi. Se, että *verso*-sairaus saapuu luonnon tuhoutumisen jälkeen, saa sen tuntumaan melko ilmiselvästi luonnon vastaukselta tai vastaiskulta.

Myös sairauksilla on oma toimijuutensa. Ihminen elää koko ajan erilaisten taudinaiheuttajien (virukset, bakteerit, loiset) kanssa, ja näiden taudinaiheuttajien vaikutukset ihmisten elämään kautta historian ovat olleet merkittäviä. *Verso*-sairauden alkuperää

ei teoksessa ole onnistuttu selvittämään, mutta mainitaan, että *Verson* tiedeyhteisön mielestä kyseessä ei ole virus tai bakteeri. Taudinaiheuttajista oli useita teorioita jo ennen nykyistä mikrobiteoriaa ja on siis mahdollista, että verso on taudinaiheuttajana sellainen, mitä nykyinen tiedekäsityksemme ei vielä tunne. 2000-luvusta on kuitenkin alettu puhua pandemioiden aikakautena, ja riski etenkin zoonoottisiin sairauksiin on kasvanut. Zoonoottisissa sairauksissa villieläinten mikrobit menettävät alkuperäiset isäntänsä villieläinten elintilan kavennuttua, ja alkuperäisen isännän puutteessa mikrobit siirtyvät ihmisiin. (IPBES 2020.) Sairausnäkökulmasta verson voisi tulkita kasvikunnan versioksi zoonoottisesta sairaudesta – kun kasvit ovat menettäneet elintilansa luonnossa, siirtyvät ne ihmisiin.

Vaikka verso-sairaus on taudinaiheuttajana uusi, tuo se luonnon sukkessiona taikaisin unohdettua:

Kuvan mies oli alasti, hänestä kasvoi suurilakkisia sieniä, heinänkorsia, jalkoja varpaista polvitaiveisiin asti peittävä sammal näytti peitolta, joka oli hellästi laskettu hänen vanhojen raajojensa lämmikkeeksi. Piha oli sellainen kuin kaikki pihat olivat jo tuolloin: kuivaa hiekkaa, muutama kellastunut ruohotupsu. Mutta se mitä miehestä oli jäljellä vihansi niin kuin luonto vielä minun lapsuudessani. Pysäytin lähetyksen ja jäin katsomaan kuvaa. Tunsin kylmät väreet selässäni, kun muistin miltä tuntui koskea tuoretta ruohoa, antaa sen sivellä ihoa. (V 120)

Verso-sairaus tuo mukanaan muistoja menetetyistä luonnosta ja muokkaa sairastuttamansa ihmiset – loppujen lopuksi hyvin samaan tapaan kuin ihminen on muokannut ja tuhonnut luontoa. Verso-sairaus onkin luettavissa luonnon vastaiskuna ekologiseksi kannanotoksi, ja sen toimijuus tulee romaanissa esille aina suhteessa ihmiseen – inhimillinen ja ei-inhimillinen toistensa vastinpareina tarvitsevat toisiaan. *Versossa* inhimillistä ja ei-inhimillistä problematisoidaan jatkuvasti siten, että ihmisen ylivaltainen asema suhteessa ei-inhimilliseen kyseenalaistuu.

Versottuneiden välille muodostuu romaanissa kollektiivinen tietoisuus – omanlaisensa kasvustollinen rihmasto. Aluksi versottuneet voivat keskustella toistensa kanssa yhteyden välityksellä, mutta verso-sairauden edetessä pidemmälle tietoisuudet alkavat sekoittua:

Rauhoitu, ääni sanoi.

Ei ääni vaan tunne. Se tietoisuuden jäännös, joka oli minuun Kolkamon kellarissa ollut yhteydessä. -- Yritin tehdä kuten pyydettiin, keskityin, rauhoituin, juurihan minä istuin tietokoneeni äärellä ja odotin että Oscar –
Muistikuvia. Sinä olet nyt osa meitä. (V 423)

Ihmisen tietoisuus ja yksilöllisyys ovat niitä keinoja, joiden avulla ihminen on pyrkinyt

nostamaan itseään muiden lajien yläpuolelle. Posthumanistinen ajattelu on aktiivisesti pyrkinyt purkamaan ihmisen ylivertaisuutta korostavaa ajattelua, ja myös lukuisat tutkimukset osoittavat, että monet ihmiserityisinä pitämistämme asioista eivät tosiasiansa ole vain ihmislajin ominaisuuksia (Caupert 2014, 162.) Verso-sairaus muokkaakin tätä ihmislajille ominaisena pidettyä ominaisuutta: omaa, yksilöllistä tietoisuutta. Kollektiivisen tietoisuuden avulla inhimillisen ja ei-inhimillisen rajat hälvenevät. Romaanin rakenne tukee tulkintaa ihmisyyden purkautumisesta: romaanin viimeisessä luvussa kertojana ei ole nimetty henkilö, kuten teoksessa aiemmin, vaan ”VERSO” (V 415).

Ihmislajin suhdetta muihin lajeihin on posthumanistisessa keskustelussa luonnehdittu lajismiin (*speciesism*) käsitteen avulla. Lajismissa yksilön arvo on sidottu yksilön edustamaan lajiin, ja lajismiin keinoin voidaan paitsi suosia jotakin lajia toisten lajien yli näiden lajien intressien vastaisesti myös oikeuttaa väkivaltaa muita lajeja kohtaan. (Lummaa & Rojola 2014, 20.) *Versossa* ihmisen ja ei-inhimillisen luonnon voi katsoa eri lajeiksi, ja verso-sairauden näiden kahden lajin risteyskohdaksi. Versottuneet ovat ihmisen kaltaisina jo niin kaukana ihmisistä, että heitä kohdellaan toisina. Levitessään ja muuttaessaan ihmisiä verso-sairaus kuitenkin luo siltaa inhimillisen ja ei-inhimillisen välille. Kun romaanin loppuratkaisussa vain versottuneet kykenevät selviytymään Go-wiwan tuhoamissa kaupungeissa, ei ihmistä jää enää jäljelle. Jäljellä on vain lajien loputon yhdistäminen, jossa kaikkien lajien selviytymisen intressit ovat tasavertaisia.

Kollektiivisessa tietoisuudessa kaikki versottuneet sulautuvat yhteen, ja kuollessaan he hajoavat osaksi laajaa versottuneiden verkostoa:

Jokin vyöryi lakkaamatta hänen sisällään, universumissa joka ei enää välittänyt pienen ihmisruumiin rajoista. Hänestä sinkosi satelliitteja maailman kaikille linnunradoille. *Me olemme odottaneet sinua*, Morio sanoi taas. Ja hänen kanssaan puhuivat kaikki toiset.

—
Valo leimahti. Susan Havström lakkasi olemasta. Hän meni sinne minne monet olivat jo edeltä menneet ja kietoutui tuhansiin syleihin. (V 318)

Versottumisen prosessi irrottaa ihmisen perinteisestä ihmisyydestä siis niin fyysisesti kuin psyykkisestikin. Materiaalinen muutos jatkuu henkisellä sulautumisella, jonka voi lukea luonnon vastaiskun jatkoksi. Muutos alkaa fyysisesti, mutta verso-sairaus muuttaa ihmisen kaikin mahdollisin tavoin. Vaikka tutkielmassani sekä tässä artikkelissa erilaiset kahtiajaoiin jäsentämiset ovat olleet keskeisiä työkaluja, tulkitseen, että pohjimmiltaan *Verso* haastaa ajatusta jaosta inhimilliseen ja ei-inhimilliseen. Romaanissa toiveikkuuden ja tulevaisuuden mahdollisuudet kytkeytyvät ihmisen muutokseen, ja vaikka ihminen romaanissa luopuukin monista sellaisista puolista, jotka tällä hetkellä ovat ihmisyydelle keskeisiä, on selviytyminen mahdollista muuttamalla. *Versossa* ei arvoteta näitä erilaisia inhimillisyyksiä, vaan vaihtoehdot ovat melko väistämättömiä. Lopuksi tarkastelenkin esseessäni dystooppisen fiktion toiveikkuutta ja yhteyttä reaali maailmaan.

Lopuksi – maailmanlopun varoituskertomukset

Verson pandemia, aivan kuten muutkin pandemiat fiktiossa ja reaalityodellisuudessa, on väistämättä yhteiskunnallinen. Pandemian merkitys romaanissa on välittömässä suhteessa *Verson* muihin kriiseihin, joita ei tämän artikkelin kontekstissa ole ollut mahdollista käsitellä. Tutkielmalleni kriisien ristipaine on kuitenkin ollut keskeinen lähtökohta. Pelkästään uusien pandemioiden todennäköisyys on väistämättä kytköksissä muihin kriiseihin, kuten ilmastonmuutokseen ja biodiversiteetin vähenemiseen. Kriisit kiihdyttävät toinen toisiaan ja ovat toistensa riskitekijöitä. (IPBES 2020.) Tässä artikkelissa olenkin tulkinut verso-sairauden mahdollisesti zoonoottiseksi sairaudeksi.

Elämämme pandemioiden aikakausi kytkee *Verson* reaalityodellisuuteemme tiukasti. Kuten olen jo artikkelini johdannossa maininnut, tieteiskirjallisuuden yhteyttä reaali maailmaan on korostettu tutkimuksessa usein. Tieteiskirjallisuus tai laajemmin spekulatiivinen fiktio kytketäänkin usein tiiviisti varoituskirjallisuuden perinteeseen (ks. esim. Urbanski 2007; Baccolini & Moylan 2003). Olen niin artikkelissani kuin tutkielmassani tuonut esille näitä todellisen maailman ja fiktion välisiä yhteyksiä, sillä koen niiden mainitsemisen melko väistämättömäksi *Verson* kaltaisen teoksen kohdalla. Fiktion ja todellisuuden välinen side on kiinnostava, mutta yksin todellisen maailman ja *Verson* maailman yhteyksien ja erojen esitleminen ei ole ollut tavoitteenani. Tieteisfiktion ja dystopiakirjallisuuden lukeminen yksin varoituskertomuksiksi on tyypistävää.

Dystopian kohdalla puhutaan useimmiten sen kuvittamista painajaisista ja huolistista, mutta myös toivon voi katsoa olevan dystopian lajipiirre. Osittain toiveikkuus kurottaa fiktiosta todellisuuteen, sillä mikäli fiktion lukee varoituskertomukseksi, on reaali maailmassa mahdollista vielä toimia varoituksen mukaisesti. Uudempien dystopioiden loput sisältävät toiveikkuutta kuitenkin jo fiktiossa itsessään. (Baccolini & Moylan 2003, 7.) Myös postapokalyptisen² fiktion voi katsoa kertovan enemmän uusista aluista kuin loppuista (Curtis 2010, 10–12). *Verson* viimeisissä virkkeissä eivät enää kaiu maailmanlopun äänet vaan uudenlaisen yhteisön alku: ”*Muisti*, Paulina kuiskasi. Me olimme rauhassa nyt. Gowiwa oli jatkanut matkaansa etelään. Meille jäi kaupungin varjo ja kaikki aika. Oli paljon aloitettavaa.” (V 426)

Versossa toiveikkuus kohdistuu ihmisyyden muutokseen ja nykyaikaisen ihmiskäsityksemme purkamiseen. Ihmisyyden purkautuminen on romaanissa väkivaltainen tapahtuma, mutta romaanin loppuratkaisussa se näyttäytyy positiivisessa valossa. Ihmisen rakentama ympäristö, kuten ihminen itsekin, tuhoutuvat, ja jäljelle jäävät vain inhimillisen ja ei-inhimillisen välissä olevat versottuneet. Romaanissa pandemian dystooppinen kriisi muuttaa inhimillisen ja ei-inhimillisen välisiä suhteita purkaen ihmisen erityisasemaa ja sekoittaen inhimillisen ja ei-inhimillisen yhteen. Muutos, jonka romaanin ihminen kokee, purkaa monella tapaa ihmisen ylivaltaista asemaa. Samalla *Versossa* keskeistä on ihmisen selviytyminen, ja romaani tuo esille sen, kuinka vaikeaa ihmiskeskeisen suhtautumisen purkaminen on. Romaani on kuitenkin fiktiivinen esitys siitä, että pandemian kaltaisten katastrofien keskellä on mahdollista rakentaa uutta maailmanjär-

² Postapokalyptinen fiktio kuvaa maailmanlopun jälkeistä aikaa, jossa kaiken mullistava apokalypsi on jo tapahtunut (Raipola 2017, 89). Postapokalypsin ja apokalypsin voi katsoa dystopian alalajeiksi (Isomaa & Lahtinen 2017, 8) ja *Verso* sisältää piirteitä kummastakin.

jestystä. Loppujen rinnalla on myös alkuja.

Lähteet

Tutkimuskohde

V = Jäntti, Tuomo 2017: *Verso*. Helsinki: Gummerus.

Tutkimuskirjallisuus

Ahlbeck, Jutta & Lappalainen, Päivi & Launis, Kati & Tuohela, Kirsi & Westerlund, Jasmine 2015: Tunnetta, tietoa, tuskaa ja hurmosta. Sairauden kulttuuriset merkitykset. Teoksessa *Kipupisteissä. Sairaus, kulttuuri ja modernisoituva Suomi*. Toim. Jutta Ahlbeck, Päivi Lappalainen, Kati Launis, Kirsi Tuohela ja Jasmine Westerlund. Utukirjat 8. Turku: Utukirjat, 7–32.

Baccolini, Raffaella & Moylan, Tom 2003: Dystopia and Histories. Teoksessa *Dark Horizons. Science Fiction and the Dystopian Imagination*. Eds. Raffaella Baccolini and Tom Moylan. London & New York: Routledge, 1–12.

Caupert, Christina 2014: What Are We? The Human Animal in Eugene O'Neill's *The Hairy Ape*. Teoksessa *New International Voices in Ecocriticism*. Ed. Sepil Oppermann. London: Lexington Books, 161–176.

Claeys, Gregory 2016/2017: *Dystopia: A Natural History*. E-kirja. Oxford: Oxford University Press.

Curtis, Claire P. 2010: *Postapocalyptic Fiction and the Social Contract: "We'll Not Go Home Again"*. E-kirja. Plymouth: Lexington Books.

Dystopia-projekti 2015–2019: *Synkistyvät tulevaisuudenkuvat: Dystooppinen fiktio nykykirjallisuudessa*. <https://projects.tuni.fi/dystopiaprojekti/> [haettu 8.2.2021]

Foucault, Michel 1975/2005: *Tarkkailla ja rangaista*. Suom. Eevi Nivanka. Helsinki: Ota-va.

Foucault, Michel 1984/1997: *Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias*. Transl. Jay Miskowic. Teoksessa *Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory*. Ed. Neil Leach. New York: Routledge, 350–356.

Freud, Sigmund 1919/2005: *Das Unheimliche – epämukavuuden elämyksestä*. Suom. Markus Lång. Teoksessa *Murhe ja melankolia sekä muita kirjoituksia*. Tampere: Vastapaino, 29–68.

Garrard, Greg 2012: *Ecocriticism*. 2nd ed. London & New York: Routledge.

Haila, Yrjö 1999: Luonto ja luonnon tuho. Teoksessa *Lopun leikit. Uskon historian ja tieteen eskatologiat*. Toim. Tuomas M. S. Lehtonen. Helsinki: Gaudeamus, 247–272

Heilala, Tomi 2020: Luonnon merkitys ja muutos – pohdintaa käsitteiden 'luonto' ja 'ympäristö' käytöstä. *Tiedelehti Hybris* 1/2020. <https://hybrislehti.net/luonnon-merkitys-ja-muutos-pohdintaa-ksitteiden-luonto-ja-ymprist-kytst> [haettu 12.5.2022]

IPBES 2020: Workshop Report on Biodiversity and Pandemics of the Intergovernmental Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. Daszak, P., Amuasi, J., das Neves, C. G., Hayman, D., Kuiken, T., Roche, B., Zambrana-Torrel, C., Buss, P., Dundarova, H., Feferholtz, Y., Földvári, G., Igbino, E., Junglen, S., Liu, Q., Suzan, G., Uhart, M., Wannous, C., Woolaston, K., Mosig Reidl, P., O'Brien, K., Pascual, U., Stoett, P., Li, H., Ngo, H. T., IPBES secretariat. Bonn, Germany. <https://ipbes.net/pandemics> [haettu 14.2.2022]

Isomaa, Saija & Lahtinen, Toni 2017: Kotimaisen nykydystopian monet muodot. Teoksessa *Pakkovaltiosta ekodystopiaan. Kotimainen nykydystopia*. Toim. Saija Isomaa ja Toni Lahtinen. Joutsen. Svanen. Erikoisjulkaisuja 2. Helsinki: Suomalainen klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston Suomen kielen, suomalais-ugrilaisien ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, 7–16.

Kilpeläinen, Tapani 2015: Silmät ilman kasvoja. Kauhun filosofiana. Tampere: *Niin & näin*.
Korpua, Jyrki 2020: Wuhanista ja Sinisestä Projektista Georgianlaiseen: Virukset kauhun aiheuttajana dystopiafiktiossa. Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti *Avain* 17:3, 6–19.

Lahtinen, Toni & Lehtimäki, Markku 2008: Johdatus ekokriittiseen kirjallisuudentutkimukseen. Teoksessa *Äänekäs kevät. Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus*. Toim. Toni Lahtinen ja Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS, 7–28.

Lahtinen, Toni 2017: Tarina suuresta vedenpaisumuksesta. Risto Isomäen Sarasvatin hiekkaa ilmastofiktiona. Teoksessa *Pakkovaltiosta ekodystopiaan. Kotimainen nykydystopia*. Toim. Saija Isomaa ja Toni Lahtinen. Joutsen. Svanen. Erikoisjulkaisuja 2. Helsinki: Suomalainen klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston Suomen kielen, suomalais-ugrilaisien ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, 73–87.

Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea 2014: Johdanto: Mitä posthumanismi on? Teoksessa *Posthumanismi*. Toim. Karoliina Lummaa ja Lea Rojola. Turku: Eetos, 13–32.

Lummaa, Karoliina 2017: Antroposeeni: ihmisen aika geologiassa ja kirjallisuudentutki-

muksessa. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 1/2017, 68–77.

Oppermann, Sepil 2014: Introduction: New International Voices in Ecocriticism. Teoksessa *New International Voices in Ecocriticism*. Ed. Sepil Oppermann. London: Lexington Books, 1–24.

Raipola, Juha 2017: Miksi Hotel Sapiens on olemassa? Leena Krohnin romaani postapokalyptisen fiktion lajikonventioiden valossa. Teoksessa *Pakkovaltiosta ekodystopiaan. Kotimainen nykydystopia*. Toim. Saija Isomaa ja Toni Lahtinen. *Joutsen. Svanen*. Erikoisjulkaisuja 2. Helsinki: Suomalainen klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, 88–105.

Riihinen, Eleonoora 2.7.2019: Tutkijoiden mukaan kyllästymme pian murhilla, dystopioilla ja katastrofeilla mässäilyyn, mutta millaisia ohjelmia sen jälkeen katsomme? *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000006160012.html> [haettu 18.10.2021]

Soikkeli, Markku 2013: Fantasia ja scifi tiellä uuskuummaan. Teoksessa *Suomen nykykirjallisuus 1. Lajeja, poetiikkaa*. Toim. Mika Hallila, Yrjö Hoisiaisuus, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä ja Jussi Ojajarvi. Helsinki: SKS, 280–288.

Soikkeli, Markku 2015: *Tieteisfiktion käsikirja*. Helsinki: Avain.

Sontag, Susan 1978/2010: Sairaus vertauskuvana. Teoksessa *Sairaus vertauskuvana & aids ja sen vertauskuvat*. 2. painos. Suom. Osmo Saarinen. Helsinki: Love Kirjat/WSOY, 9–90.

Urbanski, Heather 2007: *Plagues, Apocalypses, and Bug-Eyed Monsters: How Speculative Fiction Shows Us Our Nightmares*. Jefferson: McFarland.

Westerlund, Jasmine 2015: Oma tila vai kuoleman odotushuone? Sairauden tilat naisten kirjoittamissa taiteilijaromaaneissa. Teoksessa *Kipupisteissä. Sairaus, kulttuuri ja modernisoituva Suomi*. Toim. Jutta Ahlbeck, Päivi Lappalainen, Kati Launis, Kirsi Tuohela ja Jasmine Westerlund. Utukirjat 8. Turku: Utukirjat, 133–157.

Lyhenteet

IPBES = Intergovernmental Platform on Biodiversity and Ecosystem Services

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

WSOY = Werner Söderström Osakeyhtiö

Milla Kalliokoski

IHMISYYDEN YTIMESSÄ – HAAVOITTUVUUS IIDA RAUMAN ROMAANISSA SEKSISTÄ JA MATEMATIIKASTA

Käsitteeseen haavoittuvuus törmää mitä erilaisimmissa asiayhteyksissä ja haavoittuvuudesta on noussut nopeasti yleistermi yhteiskunnallisessa ja akateemisessa keskustelussa. Käsite tuntuu sopivan lähes kaikkeen: haavoittuvuus huomioidaan feministisessä väkivaltatutkimuksessa, mutta myös esimerkiksi ilmastonmuutoksen vaikutusten ennustamisessa ja analysoinnissa. Maisteritutkielmani ”’sumu oli haihtunut ja sisään lankesi kesän kirkkaus’– Haavoittuvuuden tuottamat merkitykset väkivallalle Iida Rauman romaanissa *Seksistä ja matematiikasta*” (2022) yhtenä tavoitteena on käyttää haavoittuvuuden käsitettä tutkimuksen työkaluna ja siten rakentaa haavoittuvuuden tutkimusta eteenpäin suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa.

Haavoittuvuus ja suomalaisuus

Haavoittuvuus on noussut tutkimuskohteeksi erityisesti feministisessä tutkimuksessa #MeToo ja #BlackLivesMatter-liikkeiden yhteydessä 2010-luvulle tultaessa (Koivunen et al. 2018, 1–2; Dancus et al. 2020, 2) ja suomalaisessa kontekstissa haavoittuvuutta on sivuttu erityisesti väkivallan yhteydessä (esim. Ronkainen ja Näre 2008). Feministisessä tutkimuksessa haavoittuvuuden ydinsanoma on haavoittuvuus kaikki ihmisiä yhdistävänä tilana, merkittävänä osana ruumiillisuutta ja ihmisen särkyvyyden tunnistamista (Koivunen et al. 2018, 5; Dancus et al. 2020, 1; Ronkainen ja Näre 2008, 14). Haavoittuvuuden tarkastelua tutkimuksessa hidastaa myös käsitteen konnotaatiot heikkouteen ja passiivisuuteen (Koivula et al. 2018, 5). Haavoittuvaiseksi nimeämiseen sisältyy valtaa ja tästä syystä tutkimuksessa haavoittuvuus teoretisoidaan tuottavana (engl. *productive*), jolloin käsite kätkee sisäänsä vastarintaa ja aktiivisuutta (Koivula et al. 2018, Dancus et al. 2020, 2). Ilman tätä yhteyttä käsite on poliittisesti ladattu, sillä usein haavoittuvaisiksi nimetyt ryhmät ovat usein jo ennestään marginalisoituja (Koivunen et al. 2018, 7).

Haavoittuvuutta suomalaisessa kontekstissa tutkineet Suvi Ronkainen ja Sari Näre (2008) nimeävät haavoittuvuuden karsastamisen johtuvaksi suomalaisesta pärjäämisen eetoksesta. Pärjäämisen eetoksen juuret kietoutuvat suomalaiseen puhumattomuuden kulttuuriin, joka on peruja sota-ajoilta (mt.). Suomessa erityisesti väkivallan uhrin kieltävät haavoittuvuutensa ja yrittävät selvitä kaikesta yksin (Ronkainen 2008, 50). Kärsimyksistään vaiennut kansa pitää edelleen kiinni pärjäämisen kulisseista, mikä johtaa uudenlaisiin ongelmiin. Suomesta on tullut yksi Euroopan väkivaltaisimmista maista, mutta toimivia työkaluja kehityssuunnan kääntämiseksi ei ole. Ronkainen ja Näre (2008, 16, 25) nimeävät suomalaisen haavoittuvuuden institutionaalisesti tuotetuksi. Suomalainen yhteiskunta ei halua tunnistaa haavoittuvuutta, erityisesti väkivallan yhteydessä.

Erikan hahmo *Seksistä ja matematiikasta* -romaanissa (2015) antaa konkreettisen esimerkin haavoittuvuudesta ja haavoittuvuuden kieltämisen seurauksista. Maisterintutkielmassani perehdyn tarkastelemaan, mitä romaani kertoo väkivallasta ja miten haavoittuvuus tuo uusia merkityksiä väkivallalle. Kytken haavoittuvuuden väkivallan kokemukseen, jolloin haavoittuvuus konkretisoituu ihmisen ruumiilliseksi kokemukseksi. Haavoittuvuuden tarkastelu tapahtuu romaanissa kuvatun väkivallan vastaparina. Näin esille tulee väkivaltakokemusten merkittävyys väkivaltaa kohdanneille. Väkiältä ei ole vain pieni asia, sivuhuomautus, vaan sillä on voima muuttaa yksilön koko elämä.

Artikkelissani tuon esille haavoittuvuuden ulottuvuuksia Erikan synesthesian ja trauman allegorian kautta. Esittelen tutkielmani keskeisimpiä löydöksiä Erikan kohtamana valkoisuuden avulla. Tämä valkoisuus, eli värien katoaminen, rakentuu tutkimukseni allegoriaksi Erikan traumalle ja erityisesti traumasta kieltäytymiselle. Aloitan esittelemällä suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa vielä etäistä taiteen suuntausta, eli metamodernismia. Viimeisenä esittelen tutkielmani lopputuloksia, eli miten haavoittuvuus ja sitä kautta mahdollistuva rakkaus auttaa rakentamaan identiteetin väkivaltakokemusten jälkeen.

Alttius haavoittua ja kerrostuva haavoittuvuus

Seksistä ja matematiikasta -romaanin toinen päähenkilö Erika on huippuälykäs, mutta sosiaalisesti kömpelö matemaatikko ja luen hahmon autismikirjon häiriöön kuuluvaksi. Romaanin lopussa Erikan ja toisen päähenkilön Tuovin tarinat kietoutuvat yhteen, ja kerronta vaihtelee hahmojen fokalisoitien välillä. Tuovin hahmon haavoittuvuus eroaa Erikan haavoittuvuudesta ja olisi siten erityisen mielenkiintoinen tarkastelukohde. Tuovi kuvataan rakkaudennälkäiseksi transmieheksi, joka päätyy pelastamaan Erikan omalta itsetuhoisuudeltaan. Tuovi ja Erika ovat kuin kolikon kaksi kääntöpuolta, sillä molempia ohjaa suuriin kertomuksiin uskominen ja tämän tarinan noudattaminen elämässään. Erikalla tämä tarina on edistysusko ja järjen korostaminen ylitse muiden, Tuovi taas uskoo lähes sokeasti rakkaustarinoihin – vastinpariksi muodostuu järki ja tunteet.

Esittelen tutkielmassani, miten Erikan haavoittuvuus muuntuu sukupuolen ja vammaisuuden seurauksena. Tutkimuspohja ei ole ruumiiden luokittelu haavoittuviksi tai ei-haavoittuviksi, vaan haavoittuvuuden *kerrostumisen* tarkastelussa. Tarkastelussani haavoittuvuus kerrostuu kuten intersektionaalisuus, eli erilaisilla yksilöillä voi olla erilaisista haavoittuvuutta. Haavoittuvuus itsenään ei tee kenestäkään heikompa tai passiivisempää (Koivunen et al. 2018, 5–6). Tulkinnassani yhteiskunta – ja erityisesti suomalainen yhteiskunta – on rakentunut niin, että haavoittuvuudelle ei ole sijaa. Tätä tulkintaa tukee Anna Pitkämäen tutkimus suomalaisista elokuvista, joissa väkivallan uhreiksi joutuneille naisille ei pääasiassa anneta tilaa olla haavoittuneita (Pitkämäki 2018, 44).

Erikan hahmon sukupuoli altistaa erilaiselle haavoittuvuudelle. Tätä sukupuolen mahdollistamaa alttiutta haavoittua tarkastelen tutkielmassani Ann J. Cahillin ja Suvi

Ronkaisen teoretisointiin nojaten. Tutkielmassani esitän, miten Erikan hahmon sukupuoleen kohdistuva väkivalta on seksuaalisuutta loukkaavaa väkivaltaa ja systeemistä väkivaltaa (Kalliokoski 2022, 23–26). Cahill on tarkastellun raiskausta teoreettisesti ja osoittaa, kuinka sukupuoli mahdollistaa raiskauksen uhriksi joutumisen (Cahill 2001, 1). *Seksistä ja matematiikasta* -romaanissa Erikasta rakentuu hahmo, jonka voi tulkita olevan jo ennestään haavoittuvaisempi juuri sukupuolensa takia. Suvi Ronkainen taas näkee väkivallan olevan uhriuttavaa (Ronkainen 2002, 214). Uhriuttava väkivalta antaa mahdollisuuden tulla uhriksi mutta samalla mahdollistaa tilanteen, jossa väkivalta on vain väkivaltaa (mt.). Sukupuoli ei kuitenkaan tee uhriksi, vaan tutkielmassani nostan esille Tomin aktiivisen roolin väkivallan tekijänä. Ilman Tomia, eli tekijää, ei Erika olisi uhri.

Sukupuolen lisäksi vammaisuus kerrotaan haavoittuvuudeksi. Erikan kehitysvammaisuus sisäkkö Emilia muodostuu merkittäväksi peilipinnaksi Erikan vammaisuudelle, sillä sisarten vammaisuus on erilaista ja siten heidän haavoittuvuutensa eroaa toisistaan merkittävästi. Emilian kehitysvammaisuus on näkyvää, kun taas Erikan autismikirjioon kuuluminen ei näy ulospäin eikä älyllinen lahjakkuus viittaa suoraan kehityshäiriöön. Tarkastelen Erikan ja Emilian suhdetta eräänlaisena kilpailuasetelmana. Tätä asetelmaa tukee myös sisarusten nimet: Erikan nimi tarkoittaa suorana käännoksenä itsevaltiasta ja Emilian etymologinen pohja on kilpailijaa merkitsevässä nimessä (Vilkuna et al. 1988, 49, 56). Romaaniin rakentuu jo nimivalintojen tasolla asetelma, jossa Erika puolustautuu ja pyrkii pärjäämään yksin ja Emilia on kilpailija tälle hallintoalueelle. Sisarusten vanhemmat vahvistavat tätä asetelmaa ja siten ennestään asettavat Erikan haavoittuvaisemman asemaan.

Autismikirjon tarkasteleminen tuo tutkielmani vammaistutkimuksen alueelle. Vammaistutkimus on syrjään jäänyt tutkimusalue monella humanistisella alalla. Suomalaisessa kirjallisuudessa vammaisuutta on tutkittu lähinnä lastenkirjallisuuden yhteydessä, ja tutkimukset ovat olleet kvantitatiivisia (Nyqvist 2010 & Lantela 2019). Vasta 2010-luvun lopusta lähtien vammaisuus on huomioitu myös taiteidentutkimuksessa (Dancus et al. 2020, 3). Autismikirjioon kuuluvia hahmoja on teoretisoitu kirjallisuudentutkimuksessa aiemmin lähinnä maskuliinisen älykkyyden korkeimpana muotona (Murray 2012) tai aspergirl-käsitteen avulla (Ma 2014).

Aikaisempi tutkimus on osoittanut, kuinka vammaisuudesta rakentuu henkilöahmoja määrittävä piirre, josta on toivottavaa päästä eroon (Nyqvist 2010, 52–53). Muutoksia on kuitenkin tapahtunut jo kymmenessä vuodessa, sillä lastenkirjallisuuden vammaiskuvastot ovat muuttuneet monipuolisemmiksi samalla kun vammaisuus on muuntunut erilaisuudeksi muiden piirteiden joukossa (Lantela 2019, 69–71). Tutkimukseni osoittaa, miten vammaisuudelle on mahdollista lukea symbolinen merkitys tai vammaisuutta on mahdollista tarkastella haavoittuvuuden kautta. Haavoittuvuuden kautta tarkasteltuna vammaisuus palautuu osaksi ihmisyyttä ja sitoo erilaiset ihmisruumiit yhteen.

Erikan kokema väkivalta kiinnittyy lähes poikkeuksetta hahmon vammaisuuteen, piiloon jääneeseen autismikirjioon. Erikan vanhemmat käyttävät emotionaalista ja

henkistä väkivaltaa Erikaa kohtaan. Koulussa Erika jää jatkuvasti ulkopuolelle sosiaalisen väkivallan seurauksena, jota opettajan harjoittama henkinen väkivalta vahvistaa. Näiden muotojen lisäksi Erika kokee paljon rakenteellista ja symbolista väkivaltaa haukkumisen muodossa. Näistä räkein esimerkki on Erikan opettaja, joka kiukuspäissään haukkuu Erikaa:

Lopulta opettaja sanoi, että Erika on enemmän taskulaskin kuin tyttö.

Erika tuijotti opettajan kiivaasti aaltoilevaa ankkurikuvioista silkkihuvia ja tunsi uppoavansa johonkin tummaan. Samea vesi tunkeutui suuhun ja keuhkoihin, hän kuuli jonkun kikattavan ja hukkuu siinä kaikkien nähden vastenmieliseen oranssiin tuoliinsa. (SJM 45)

Tämä haukkuminen nolaa eli häpäisee Erikan koko luokan edessä. Analysoin tätä sanallisesta erottamista Suvi Ronkaisen häpäisemisen teoriaan nojaten. Häpäiseminen on traumatisoivaa erityisesti silloin, kun häpäisijänä toimii auktoriteetti (Ronkainen 2008, 53). Häpeän tunne syntyy paljastumisen kokemuksesta (mts. 53). Erika paljastetaan puutteelliseksi, vialliseksi ja muista erilaiseksi. Tutkielmassani osoitan, miten tämänkaltaisten henkisen ja emotionaalisen väkivaltatekojen seurauksena Erika kytkee itsetuntonsa ja omanarvontunteen ulkoisen auktoriteetin arvioitavaksi välttääkseen uuden häpäisemisen. Huolimaton suhtautuminen kouluun ja koulutehtäviin vaihtuu tunnollisuudeksi ja arvosanat paranevat kohisten. Tämä osoittaa emotionaalisen ja henkisen väkivallan prosessit ja ennen kaikkea sen, kuinka tarkasti *Seksistä ja matematiikasta* -romaani sanoittaa näitä prosesseja.

Erikan lapsuudessa ja nuoruudessa kokema väkivalta vaikuttaa hahmon kykyyn jäsentää elämäänsä mielekkääksi tarinaksi. Lapsuuden väkivalta on vienyt kyvyn kuvitella itselle erilaista tarinaa ja lopulta Erikan tarina rakentuu aikuisten, lähinnä vanhempien, opettajien ja Rehtorin luomien narratiivien varaan. Tutkielmassa tarkastelen tätä tarinallistamisen vaikeutta Hanna Meretojan metanarratiivisuuden käsitteen avulla. Metanarratiivisuus on lyhyesti kertomuksellisuudestaan tietoinen teksti (Meretoja 2019, 59). Erikan kohdalla muiden tarjoamat mallit jäävät pysyviksi, eikä hahmo ei onnistu rakentamaan elämästään mielekäästä tarinaa.

Metamodernismi suomalaisessa kirjallisuudessa

Rauman tuotannossa näkyy kirjailijan rohkea tapa tarttua sensitiivisiin aiheisiin. *Katoamisten kirja* (2011), *Seksistä ja matematiikasta* sekä *Hävitys. Tapauskertomus* (2022) käsittelevät eri teemojen kautta väkivalta ja yksinäisyyttä. Tämän lisäksi romaaneja yhdistää niiden tapa antaa ääni ryhmille, jotka usein jäävät ilman ääntä: maahanmuuttajille, vammaisille ja lapsille. Tulkitsen *Seksistä ja matematiikasta* -romaanin kommentoivan suomalaista yhteiskuntaa ja ennen kaikkea suomalaista sisukasta selviytymistä. Metamo-

dernismin piirteet yhdistettynä Rauman tapaan rakentaa uusia kertomisen tapoja tarjoavat mielenkiintoisia tutkimuskohteita kirjallisuudentutkijoille. Erilaisten elementtien tarkastelu ja yhdistäminen tuovat tekstistä pintaan asioita, ja ennen kaikkea uuden kerrontatavan purkaminen vaatii uudenlaisia tutkimustapoja.

Tarkastelen *Seksistä ja matematiikasta* -romaanin metamodernismin tyyliuuntaukseseen kiinnittyvänä metafiktiona. Metamodernismin metafiktio rakentuu tutkielmassani pitkälti samankaltaiseksi kuin postmodernismin metafiktio. Samat romaaniteoreettiset tunnuksot, kuten kirjallisuusfilosofinen diskurssi, oman fiktiivisyyden pohtiminen sekä kaunokirjalliset konventiot kuten allegoriat, mise en abyme -rakenteet, parodia ja ironia (Hallila 2006, 81), löytyvät myös metamodernistisesta romaanista. Nämä tunnuksot kuitenkin muuntuvat siirryttäessä pois postmodernismista. Romaanista löytyy luenassani perinteiseksi luettuja allegorioita, kuten Erikan kohtaama valkoisuus allegoriana traumalle. Näiden lisäksi romaanin leikkaa pidemmät, metafiktion yhdistetyt allegoriat, kuten Erikan kummituksena oleminen (ks. Kalliokoski 2022).

Metamodernismi on yksinkertaisuudessaan postmodernismin jälkeinen, usein postmodernismin kuolemaksikin teoretisoitu, aika (esim. Huber 2014). Metamodernismi palauttaa postmodernismiin sopimattomia elementtejä takaisin osaksi kirjallisuutta (Huber 2014, 24). Näistä elementeistä tutuin on realismi. Huberin (2014, 51) mukaan paluu realismiin ja mimeettiseen kerrontaan johtuu siitä, miten postmodernismi kielsi nämä piirteet. Muita merkittäviä piirteitä ovat kirjailijan ja lukijan kommunikatiivisen suhteen palauttaminen sekä jaksottumisesta kieltäytyminen (mts. 40, 44). Kirjailijan ja lukijan suhteen vaaliminen kiinnittyy aiemmin mainittuun maailman palauttamiseen romaanin taakse. Metamodernismi huomioi miten eri taiteen jaksoille, kuten postmodernismille ja metamodernismille, ei voi antaa tarkkoja rajoja (mts. 44). Periodit ovat liukuvia, sillä molempien modernismien piirteitä esiintyy kirjallisuudessa ja taiteessa limittäin. Tämä mahdollistaa monia postmodernismiin kiinnittyvien sääntöjen venyttämistä tutkimusasetelmassani. Merkittävin näistä on romaanin kytkeminen takaisin maailmaan, kirjailijaan ja lukijaan. Metamodernismi on siis olemassa yhdessä todellisuuden kanssa (mts. 219).

Neorealismien (*neorealism*) käsitteen etuosa 'neo' viittaa Huberin (2014, 24) mukaan realismiin paluuseen, eikä uuteen lajiin. Suomenkielisenä käsitteenä käytän uusrealismia. Verrattuna edeltävään realismiin uusrealismi tiedostaa fiktiivisyytensä ja ennen kaikkea oman näkökulmansa kapeuden (mts. 26). Uusrealistiset teokset eivät siis edeltäjiensä tavoin edes pyri taltioimaan maailmaa objektiivisesti.

Tämän tiedostavuuden osoitus tapahtuu kehystymisen (*framing*) kautta, kun kerrontaan rakentuu kaksi tasoa: henkilöhahmojen taso sekä henkilöhahmoista irrallinen diegeettinen kerronnan taso (Huber 2014, 39). *Seksistä ja matematiikasta* -romaanissa kaksi kerronnallista tasoa näyttäytyy metamodernismin tyyliin uskollisena, mutta myös metanarratiivisuutta rakentavana piirteenä. Tutkielmassani teoretisoin kerronnan toisen tason ekstradiegeettiseksi ranskalaisen kirjallisuudentutkija Gerard Genetten teorian mukaan (1986/1980, 228). Ekstradiegeettisellä tasolla ekstradiegeettinen kertoja kom-

mentoi tarinallistumista esseistisissä osioissa. Nämä osiot ovat näennäisesti irrallaan romaanin tapahtumista mutta kuitenkin luovat raamit romaanin henkilöhahmojen toiminnalle. Esseistiset osiot valtaavat kerronnalta alaa romaanin loppupuolella tavalla, mikä nivoo henkilöhahmojen ajatuskulkua välillä ironisestikin yhteen:

Matematiikka on absoluuttista, se ei riipu maailmasta tai muusta konkreettisesti möhnästä vaan se on pelkkää ajattelua. Ja onhan se erityistä, se erottaa meijät luonnosta ... jos sitä siis on ... asettaa meijät sen yläpuolelle. (SJM 79)

Ja jos maailmankaikkeuden historia on ollut yhtä 13,8 miljardin vuoden nousuhdannetta kohti länsimaista järjenkäyttöä, miksi juuri nyt tapahtuisi romahdus?

Eiffel-tornin huippunupin uloimman pintamaalikerroksen atomi kuvittelee, että koko rakennelma on tehty sitä varten. (SJM 437)

Ensimmäisessä lainauksessa fokalisoijana on Erika ja jälkimmäisessä lainauksessa ääni on kertojan. Lainauksesta voi huomata piikittelevän sävyn, joka on tuttua postmodernismin metafiktiosta. Tulkitseen kuitenkin ironian kohdistuvan pääasiassa romaanin sisäpuolelle, kohti henkilöhahmoja. Erikan tapa ajatella itseänsä luonnon yläpuolelle älykyytensä vuoksi kyseenalaistuu ektradiegeettisellä kerronnan tasolla romaanin lopussa. Erikan tarina ei noudata nousuhdannetta vaan laskee ikävästi, kun hahmo kieltäytyy omasta ruumiillisuudestaan ja siten haavoittuvuudestaan.

Metafiktiassa uusrealismin tavoite ei ole kuvata todellisuutta totuudenmukaisesti, vaan se kutsuu lukijan matkalle tarinaan. Suhde lukijaan on luottamusta herättävä ja kannustava (Huber 2014, 44). Intertekstuaaliset viittaukset ja fantasian elementit toimivat uusrealismia vahvistavana. Kun postmodernismin aja metafiktiassa lainatut ainekset menettävät totuusperänsä (esim. Kurikka 2008), uusrealismissa ne muuntuvat osaksi tarinaa. Fantastisena elementtinä tarkastelen erityisesti koirapojan hahmoa, jonka liukuva läsnäolo korostaa tulkinnassani *Seksistä ja matematiikasta*-romaanin uusrealismia.

Koirapojan hahmossa yhdistyy fantasia, traumateoria ja kuolemanpelko, joiden purkautuminen alkaa metanarratiivisuudesta. Romaanin alussa koirapoika on Erikan sisikon Emilian unihalvaus, mutta tämä kalmanhajuinen ja pahaenteinen läsnäolo seuraa Erikaa yliopistokaupunkiin. Erikan paras ystävä Annukka saa pahan hajun katoamaan, mutta Tomiin väkivaltaisen hyökkäyksen jälkeen koirapoika palaa Erikan elämään, kamalampana ja painostavampana kuin aikaisemmin. Koirapoika ei palaudu yhteen merkitykseen, vaan se liukuu läpi erilaisten merkitysten romaanin kerronnan edetessä. Mais-terintutkielmassani tarkastelen koirapoikaa mythopoeiaa hyödyntävänä sekä allegoriana, mutta artikkelissa esittelen pääasiassa mythopoesiaa.

Koirien rooliksi nimetään ihmisen ja eläimen välisen rajan ylläpitäminen, missä koirat ja ihmiset ovat epäonnistuneet. Koirien kehitys ihmisten kanssa muuntuu ihmisen

ja eläimen välistä rajaa häiritseväksi. *Seksistä ja matematiikasta* -romaanin kerronnassa koiria puhutellaan yhtenä meistä, mikä hälventää rajaa ihmisen ja eläimen välillä:

Se on ihmisen ikiaikainen kumppani, josta symbioottinen suhde on hionut melkein kuin yhden meistä, henkilö, joka ymmärtää tunteitamme ja jopa hieman puhetta. Toisaalta se on peto, joka ei osaa hillitä eläimellisyyttään, se on julkea ja pelottava, kilpailee kanssamme samasta ruoasta, saattaa purra ... [...] Koira liikkuu ihmisen ja eläinten välimaastossa, ja juuri se tekee siitä meille houkuttelevan ja uhkaavan, halujemme ja pelkojemme metaforan. (SJM 373–374)

Tätä hälvenemistä tarkastelen väkivaltakeskusteluun peilaten, sillä väkivallantekijät usein leimataan pedoiksi ja itsehillintään kykenemättömiksi, eläimellisiksi toimijoiksi. Koira-poika hyödyntää mythopoeian elementtejä yhdistäessään koirien roolin ja Antin tarinan myyiksi romaanin maailmaan. Mythopoeia on sanansa mukaisesti mytologian rakentamista (The Oxford Essential Dictionary of Foreign Terms in English 1999; Meretoja 2014, 124, 209), eli kerronnallinen ulottuvuus, joka korostaa kertomusten kulttuurista sidonnaisuutta ja rakentuneisuutta Koirapojan myyttinen tarina rakentuu koirien roolista elävien ja kuolleiden välillä sekä asemasta ihmisen ja ei-ihmisen välillä.

Koirapojan hahmon liukuminen läpi eri merkitysten valottaa romaanin fiktiivistä rakentumista. Luen romaanin fiktiivisyyden korostumisen tapahtuvan ennen kaikkea metanarratiivisuuden, eli kerronnallisuuden korostumisen kautta (vrt. Meretoja 2019). Kertomuksellisuudesta tietoinen teksti korostaa kerronnallisuutta erilaisin keinoin. Metanarratiivisuuden on teoretisoitu korvaavan metafiktion. Tämä on seurausta siitä, miten kertomuksellisuuden tiedostaminen nähdään merkittävänä piirteenä nykyfiktiossa, jopa ominaisempana kuin fiktiivisyyden korostaminen (Meretoja 2019, 59). Metanarratiivisuus huomioi maailman tarinallistumisen ja näiden tarinoiden vaarallisuuden. Toisaalta se myös mahdollistaa aktiivisen lukijuuden, sillä lukijan on vaikea olla tiedostamatta fiktion fiktiivisuutta.

Yksi metafiktion mielenkiintoisimpia ulottuvuuksia mielestäni on sen poliittisuus (esim. Hallila 2006, 84, 126). Metafiktion tapa tiedostaa oma fiktiivinen luonne tuo esille sen, miten kaunokirjallisuus on aina valintoja (mts. 126). Valintojen ja valintaprosessin korostaminen on luonteeltaan poliittista, sillä kyse on ennen kaikkea siitä mitä tuodaan esille ja miten. Tämä poliittisuus kytkeytyy tutkimusasetelmassani metanarratiivisuuteen, sillä kysymys on ennen kaikkea siitä, kenen tarinoita kerrotaan ja mistä näkökulmasta. Metamodernismissä tämä poliittisuus kulkee ohi romaanin maailman ja kurottaa kohti tekstin ulkopuolista maailmaa. Tällainen kytkeytyminen mahdollistaa aktiivisen lukijuuden, ja lukijan on mahdollista peilata ja tarkastella erilaisia romaaniin syntyneitä tarinoita, kuten allegorioita ja mise en abyme-rakenteita. Ilman metamodernismin muutoksen tuomaa taiteen paluuta osaksi maailmaa ei tällainen olisi mahdollista.

Valkoisuus allegoriana Erikan traumatisoitumiselle

Esittelen Erikan kohtaaman valkoisuuden avulla, miten se allegoriana purkaa romaanin merkityksiä ja osoittaa kerronnallisuuden merkityksen paitsi Erikan hahmolle myös ihmisille yleisesti. Erika haluaa olla muita lähellä ja yksi muista, mutta pelko satutetuksi tulemisesta ja kyvyttömyys pyytää läheisyyttä estää Erikaa lähestymästä muita. Lapsuuden ja nuoruuden väkivaltakokemukset ja yksinäisyys muuntavat Erikan suhteen muihin ambivalentiksi. Väkivaltakokemusten ja yksinäisyyden seurauksena Erika jättää Suomen ja keskittyy ainoastaan matematiikkaan ja uraan tutkijana. Matematiikasta muotoutuu jo lapsuudessa Erikalle ainoa ystävä, tuki ja turva. Matematiikan värikkyys piristävät arkea, jonka Erika kokee harmaan ja valkoisen eri sävyinä. Edes ulkomailla työskennellessä Erika ei niinkään kaipaa muita ihmisiä vaan tukeutuu matematiikkaan ja sen elämää täyttävään voimaan.

Berliinissä Tom raiskaa Erikan, mikä aiheuttaa Erikan traumatisoitumisen. Rapukäytävässä tapahtunut raiskaus syöksee Erikan yhä kauemmas ihmisistä, sillä Erika ei uskalla näyttää haavoittuvaisuuttaan edes lähimmille työtovereilleen tai parhaalle ystävälleen Annukalle. Sen sijaan Erika kerää tavaransa ja pakenee, jälleen yksin. Erika ei kuitenkaan pääse irti väkivallan voimasta muuttamalla toiseen maahan, vaan väkivallan aiheuttama trauma vie hahmon elämästä kirjaimellisesti värit. Tutkielmassani luen tämän värien katoamisen johtuvan traumasta. Trauma konkreettisesti vie Erikalta elintilaa ja valtaa alaa ajatuksista. Tämän taas luen johtuvaksi Erikan sitkeästä kieltäytymisestä, sillä hahmo ei suostu antautumaan haavoittuvuudelle. Kieltäytymisen ja käsittelemättömyyden seurauksena trauma pyrkii ulos erilaisia reittejä (Laitinen 2004, 272). Väkivallanteko päättyi, mutta väkivallan prosessit jatkavat vielä väkivallan jälkeenkin (esim. Ronkainen & Näre 2008).

Akuutin trauman lisäksi Erikan sopeutumista suomeen häiritsee Tomin jatkuva väkivalta. Tom lähettää Erikalle valkoisia kirjeitä, jotka ulottavat vainon Berliinistä Helsinkiin ja osoittavat miten kyseessä on aktiivinen, tarkoituksenmukainen teko Erikan häiritsemiseksi. Kirjeet toisintavat traumaa ja pahentavat Erikan kokemaa värien katoamista:

”Oli kuin kirjeen tyhjiys olisi tarttunut hänen päähänsä, pyyhkäissyt pois kaiken, mikä vielä hetki sitten oli ollut edes jossain määrin selvänä hänen mielesään” (SJM 168).

Väkivalta muuntuu fyysisestä ja seksuaalisuutta loukkaavasta väkivallasta toistuvaksi väkivallaksi ja vainoksi (vrt. Ronkainen 2017). Helsingistä, lumesta ja kirjeistä puskeva valkoisuus sulkee Erikan tiukemmin kotinsa suojiin ja yksinäisyyteen. Valkoisuus on erityisen tuskallista Erikalle, sillä lapsuudesta asti tukena ja turvana toiminut matematiikka on kadonnut värien mukana.

Tutkielmassani luen tämän valkoisuuden allegoriana Erikan traumalle. Allego-

rioiden käyttö on metafiktion yksi tunnusomaisin piirre. Mika Hallila ei teoretisoi allegorioita väitöskirjassaan kuin sivuten, sillä hänen mukaansa allegorioita voidaan ”pitää vähiten kiinnostavana” metafiktion konventioina. (Hallila 2006, 102.) Tämän epäkiinnostavuuden tulkitsen johtuvan postmodernismin tavasta häivyttää muu maailma tekstin ympäriltä, jolloin ei ole olemassa mitään, mihin allegoria voisi viitata tekstin ulkopuolella (mts. 102). Tulkitsen, että Hallila viittaa pidempiin ja koko romaania leikkaaviin allegoroihin, jotka typistyvät postmodernismin suljetussa maailmassa. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa metamodernismissä. Metamodernissa metafiktiossa maailman paluu tekstin taakse mahdollistaa allegorioiden laajemman viittaussuhteen ja vertauksen. Näin luenassani *Seksistä ja matematiikasta* -romaanin allegoriat kommentoivat myös romaanin ulkopuolista maailmaa, ohi romaanin omien lainalaisuuksien. Trauman voima ei jää vain kirjallisuuteen, vaan sen voi lukea osaksi reaali maailman lainalaisuuksia: väkivallalla on voima viedä elämältä värit.

Luen tämän valkoisuuden seuraavan Erikaa jo lapsuudesta asti kiinnittyen romaanin toiseen allegoriaan. Toinen allegoria on mystinen koirapoika, joka luennassani kuvaa Erikan hahmon kuolemanpelkoa. Nämä allegoriat kytkeytyvät yhteen, sillä kuolemanpelko vahvistaa traumatisoitumista ja trauma kytkeytyy Erikan kokemaan väkivaltaan, joka vei Erikan lähelle kuolemaa:

Musta koira säntäsi esiin. Sen oli täytynyt saavuttaa Erikaa lumisateen turvin, tai ehkä hän oli kävellyt ympyrää, valkoisessa oli vaikea arvioida suuntaa. Hään käänsi reittiään, tällä kertaa oikealle, mutta koira tuli kohti. (SJM 320)

Lumisade, valkoisuus, eli trauma on häivyttänyt Erikan mielestä kaiken, tyhjentänyt sen muusta kuin selviytymisestä. Valkoisuuden taakse kätkeytyy Erikan hahmon kokemaa kuolemanpelkoa, jota hahmo ei saa karistettua kannoiltaan. Ympyrän kävelemisellä viitataan siihen, miten vanhat keinot eivät tuo ratkaisuja uusiin ongelmiin. Erikan kohdalla jo ennestään toimimattomat keinot eivät auta nyt, kun väkivalta on entistä rajumpaa. Allegorioiden tarkasteleminen yksinään on mahdollista, mutta niiden kytkeytyminen toisiinsa osoittaa, miten väkivalta, trauma ja kuolema ovat kaikki yhteydessä toisiinsa, toisinaan vain millien päässä.

Valkoisuus on Erikan lapsuudessa ollut tausta, luminen maisema tai Helsinkiä värjäävä lumipyry. Tomin väkivaltaisen hyökkäyksen jälkeen valkoisuus vie alaa väreiltä, mitä tarkastelen tutkielmassani traumareaktion. Erikan kohdalla tulkitsen tapahtuneen kieltämisen vahvistavan trauman lamauttavaa voimaa. Lumesta sakea Helsinki, Lauttasaaren jää ja itsemurhaan saatteleva lumipyry siis toisintavat Erikan päänsisäistä valkoisuutta, jolle ei näy loppua. Arki on muuntunut, hajonnut hiutaleiksi ikkunoihin.

Erikan kohdalla trauman aiheuttajaksi, tai vähintään vahvistajaksi, luen myös arjen hajoamisen. Tomin väkivalta rikkoon Erikan oppimia sosiaalisen kanssakäymisen raameja, mikä sinällään aiheuttaa epämiellyttäviä tunteita. Laajemmin Tomin väkivallalla on voima syöstä Erika irti tutusta arjesta. Valkoisuus ei siis kommentoi ainoastaan ro-

maanin todellisuudessa väkivallan tuhovoimaa, vain metamodernismin ansiosta sen voi ulottaa reaali maailmaan. Näin romaani kommentoi väkivallan tuhovoimaa ja väkivallan kieltämisen seurauksia: väkivalta ei poistu, vaikka siltä sulkee silmät.

Rakkaus ja riippuvuus ihmisten yhdistäjänä

Erikan kerrotaan päätyvän itsemurhaan, sillä hahmo ei näe pois pääsyä trauman aiheuttamasta valkoisuudesta. Tuovi keskeyttää Erikan itsemurhayrityksen, ja tämä teko tuo Erikan takaisin ihmisten ääreen, joskin pakotettuna. Asetelma kääntyy pääläelleen, kun Tuovi vajoaa avantoon ja lopulta Erika pelastaakin Tuovin. Pelastaessaan Tuovia Erika taajuua, että ”hän ei halunnut kuolla” (SJM 383). Itsemurhayrityksen jälkeen Erika ei voi enää peitellä tapahtunutta tai haavoittuvaisuuttaan. Samalla paljastuu myös onnettomuuden aiheuttamat fyysiset vammat: ”Erika oli kohauttamaisillaan olkaansa, mutta keskeytti liikkeen. Hän ja Annukka katsoivat toisiaan. Annukka huokaisi” (SJM 337).

Erika on pyrkinyt hallitsemaan traumaa kieltäytymällä fysioterapiasta ja unohtamalla vammansa. Tulkitsen, että näin Erikan hahmo mahdollistaa trauman kieltämisen etäännyttämällä sen. Tässä tapauksessa pakeneminen tapahtuu mielen ja ruumiin tasolla, mikä häiritsee niiden yhteyttä (Kappler 2012, 169). Erika yrittää hallita traumaansa sen kohtaamisen sijaan, jolloin syntyy uudenlaisia haasteita. Kuntoutumisen sijaan olkapään liikerata rajoittuu, ja jäänyt olkapää muistuttaa traumasta kivuliaammin. Fyysisten vammojen lisäksi Erikan arki on muuntunut selviytymistaisteluksi trauman kanssa. Tämä taistelu helpottuu, kun Erika muuttaa Annukan luokse asumaan. Annukan seura pitää Erikaa pinnalla ja mahdollistaa arkeen muitakin värejä kuin valkoisen.

Erikan haparoiva arki järkkyy uudelleen, kun Tom tekee romaanin lopussa itsemurhaiskun Annukan gallerian avajaisiin. Annukka ja useat vieraat kuolevat iskussa, mutta Erika, Emilia ja Tuovi selviävät vain pintavaurioin. Tällä kertaa Erika ei ole ainoa, jota väkivalta koskettaa. Kolmikön kerrotaan purkavan yhteistä traumaa briefing-istunnossa, Erikan jähmeys ja kyvyttömyys itkeä näyttäytyy tunnekyllyytenä. Erika kuitenkin käsittelee traumaa omalla tavallaan:

oli kuin hänen kehonsa olisi tunnustanut jonkin kyseenalaisen kansallisuuden lippua. Emootio kai sekin oli, hän ajatteli, se ei ilmennyt kyynelinä, se oli jähmeämpää ja vaarallisempaa materiaalia, eikä hän osannut nimetä sitä. (SJM 462)

Verrattuna aikaisempaan Erika itse tiedostaa tapansa surra olevan erilainen. Purku-istunnossa käyminen kuvastaa Erikan muuttunutta suhtautumista haavoittuvuuteen. Tulkinnassani Erika aloittaa itsen uudelleenrakennusprosessin (ks. Laitinen 2004, 277) ja samalla alkaa kirjoittaa tarinaansa uudelleen. Luennassani Erika hyväksyy erilaisuutensa ja heikkouden sijaan kääntää sen voimavaraksi. Uutta Erikalle on myös Emilian läsnäolo:

Hän oli vienyt Annukan työhuoneen, ja nyt Emilia vei hänen. Ja vaikkei Erika halunnutkaan myöntää sitä Emilialle eikä etenäkään äidilleen, saattoi olla, että pitkinä unettomina viikkoina räjähdysten jälkeen lähinnä siskon läsnäolo piti hänet edes jossain määrin järjissään. (SJM 460)

Yksinolon ja pärjäämisen sijaan Erika hyväksyy seuran ja läheisyyden. Hahmo tiedostaa, että ihmisten kanssa oleminen auttaa. Erikan suhde muihin vaihtuu mustavalkoisesta kirjavaksi, sillä seurassa olemisen ei tarvitse olla joko hyvä tai huono: Emilian läsnäolo vähentää yksityisyyttä ja rauhaa, mutta siskon seura on samalla lohduttavaa.

Lopullisen sysäyksen kohti uutta minää Erika saa unihalvauksesta. Erikan oivalus rakkaudesta, ja erityisesti siitä miten myös hän voi olla rakkauden kohteena ja rakastavana osapuolena, kuljettaa Erikan kohti uudenlaista arkea:

Kaikki nämä vuodet hän oli rakastanut Annukkaa, hän ajatteli, ei seksuaalisesti, Herran tähden, mutta rakastanut, jos sellaista sanaa saattoi käyttää jostain niin ilmeisestä ja helposta. (SJM 464)

Tämä rakastettuna oleminen ei olisi mahdollista, ellei Erika olisi ensin hyväksynyt haavoittuvuuttaan. Haavoittuvuus ihmisiä yhdistävänä piirteenä sitoo ihmiset toisiinsa. Kun Erika hyväksyy haavoittuvuutensa, myös rakkauden kokemukset ovat mahdollisia. Erika ymmärtää rakastavansa Annukkaa, ja samalla hän käsittää myös Annukan rakastavan häntä itseään. Haavoittuvuuden ja ruumiillisuuden tunnistaminen ja hyväksyminen avasivat Erikalle tien nähdä rakkautta maailmassa. Tämä rakkaus taas mahdollistaa toivon. Toivon avulla uuden tarinan rakentaminen on mahdollista, ja huomiseen kätkeytyy jotakin hyvää.

Tutkielmassani väkivallasta muodostuu ehdoton paha, ihmisiä rikkova voima. Tämä voima on kuitenkin mahdollista pysäyttää haavoittuvuuden avulla. Haavoittuvuus yhdistää väkivaltaa kokeneet, traumatisoituneet ja marginalisoidut ryhmät takaisin ihmisyyden piiriin. Ajattelemalla kaikki ihmiset haavoittuvaisiksi on näitä ruumiiden välille asetettuja rajoja mahdollista hälventää. Tarkastelemalla haavoittuvuutta näin on mahdollista lukea ja rakentaa uudenlaisia narratiiveja. Haavoittuvuuden mieltäminen aktiiviseksi tekee myös haavoittuvaliset hahmot aktiivisiksi.

Lopuksi

Tutkielmassani haavoittuvuus rakentuu kaikkia ihmisiä yhdistäväksi piirteeksi, joka on samaan aikaan aktiivista ja kerrostuvaa. Aktiivisuudella viitataan haavoittuvuuden merkityksiä purkavaan luonteeseen. Haavoittuvuus purkaa normeiksi miellettyjä piirteitä, kuten autonomisuutta ja maskuliinisuutta. Haavoittuvuus ihmisiä yhdistävänä tilana sitoo erilaiset ruumiit ja ruumiiden kuvaukset osaksi ihmisyyden kirjoa. Haavoittuvuuden

käsitteen yhdistäminen vammaisuuteen mahdollistaa vammaisiin ruumiisiin liitetyn heikkouden purkamista (Koivunen et al. 2018, 9).

Vasta viimeistellessäni tätä artikkelia huomasin, että haavoittuvuus on ollut pidempiaikainen teema osana akateemista polkuani. Lähes päivälleen vuosi sitten kirjoitin *Sanelmaan* kritiikin, joka lopulta päätyi käsittelemään haavoittuvuutta kuin vahingossa. Yhtä lailla aloittaessani tutkielman kirjoittamista en tiennyt kuinka merkittäväksi käsite vielä muotoutuu, sillä huomioni oli väkivallassa ja sen voimassa. Tutkielman edessä suunta muuttui, sillä maailma on olemassa myös väkivallan jälkeen. *Seksistä ja matematiikasta*-romaanissa rakentuu opetus siitä, mihin kovuus ja haavoittuvuuden kieltäminen voivat pahimmillaan johtaa. Selviytymisen ja näennäisen selviytymisen sijaan haavoittuvuus on yhteisöllinen voimavara, jolle täytyy uskaltaa antautua.

Kieltämisen sijaan haavoittuvuus tulisikin mieltää ihmisyyden perusolemuksiksi. Haavoittuvuus mahdollistaa erilaisten haasteiden ratkaisemisen, oli kyse sitten eri ihmisryhmien sorron lopettamisesta tai aikamme suurimman ongelman, eli ilmastonmuutoksen jälkipyykkien siivoamisesta. Kohtaamalla toisemme ihmisinä, inhimillisinä ja haavoittuvina on mahdollista kulkea kohti lempeämpää huomista.

Lähteet

Tutkimuskohde

SJM = Rauma, Iida 2015/2016: *Seksistä ja matematiikasta*. 3. painos. Helsinki: Gummerus Kustannus Oy.

Tutkimuskirjallisuus

Cahill, A. J. 2001: *Rethinking Rape*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Dancus, Adriana Margareta; Hyvönen, Mats & Karlsson, Maria 2020: Mobilizing Vulnerability in Scandinavian Art and Culture. Teoksessa *Vulnerability in Scandinavian Art and Culture*. Eds. Dancus, Adriana Margareta; Hyvönen, Mats & Karlsson, Maria. Cham: Springer International Publishing AG.

Genette, Gerard 1986/1980: *Narrative Discourses*. Transl. Lewin, Jane E. Oxford: Blackwell.
Hallila, Mika 2006: Metafiktion käsite. Teoreettinen, kontekstuaalinen ja historiallinen tutkimus. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.

Huber, Irmtraud 2014: *Literature After Postmodernism*. London: Palgrave Macmillan.

Kalliokoski, Milla 2022: ”sumu oli haihtunut ja sisään lankesi kesän kirkkaus”: Haavoittuvuuden tuottamat merkitykset väkivallalle Iida Rauman romaanissa *Seksistä ja matematiikasta* (2022). Pro gradu -tutkielma. Kotimainen kirjallisuus. Turku: Turun yliopisto.

Kappler, Karolin 2012: *Living with Paradoxes. Victims of Sexual Violence and Their Conduct of Everyday Life*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften/Springer Fachmedien Wiesbaden.

Koivunen, Anu; Kyrölä, Katariina & Ryberg, Ingrid 2018: Vulnerability as a political language. Teoksessa *The Power of Vulnerability: Mobilising affect in feminist, queer and anti-racist media cultures*. Eds. Koivunen, Anu; Kyrölä, Katariina & Ryberg, Ingrid. Manchester: Manchester University press.

Laitinen, Merja 2004: *Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tutkimus lapsina lähisuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä*. Tampere: Vastapaino.

Lantela, Mila 2019: *Hyväksytty vai ongelmallinen? Vammaisuuden kuvauksia 2000-luvulla julkaistuissa lasten kuvakirjoissa*. Pro gradu -tutkielma. Varhaiskasvatus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Ma, Sheng-mei 2014: My Aspergirl: Stieg Larssons Millenium Trilogy and Visualization. *Journal of American Culture* 37(1).

Meretoja, Hanna 2014: *The Narrative Turn in Fiction and Theory. The Crisis and Return of Storytelling from Robbe-Grillet to Tournier*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.

Meretoja, Hanna 2019: Metanarratiivisuus ja kerronnallinen toimijuus. *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti* 16(2), 58–77. DOI: <https://doi.org/10.30665/av.80161>

Murray, Stuart 2012: *Autism*. New York: Routledge.

Nyqvist, Anna 2010: Vammaisuuden rakentuminen lastenkirjallisuudessa. Teoksessa *Vammaisuuden kokeminen ja kokemisen vammaisuus*. Toim. Vehmas, Simo. Kehitysvammaliiton selvityksiä 7. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Pitkämäki, Anna 2017: ”Sä tykkäät kovista otteista vai?” Sukupuolistunut väkivalta 2000-luvun alun suomalaisessa elokuvassa. Teoksessa *Väkivalta ja sukupuoli. Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa*. Toim. Karkulehto, Suvi & Rossi, Leena-Maija. Helsinki: SKS.

Ronkainen, Suvi 2008: Intiimi loukkaus ja haavoittuvuus. Seksuaalisen väkivalta ja pornografisoivat narratiivit. Teoksessa *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka*. Toim. Näre, Sari & Ronkainen, Suvi. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Ronkainen, Suvi & Näre, Sari 2008: Intiimin haavoittava valta. Teoksessa *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka*. Toim. Näre, Sari & Ronkainen, Suvi. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Ronkainen, Suvi 2017: Mitä väkivalta on? Erontekojen tärkeydestä, yhteyksien näkemisestä. Teoksessa *Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Toim. Niemi, Johanna; Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi. Tampere: Vastapaino.

The Oxford Essential Dictionary of Foreign Terms in English 1999: Mythopoeia. <https://www-oxfordreference-com.ezproxy.utu.fi/view/10.1093/acref/9780199891573.001.0001/acref-9780199891573-e-4589?rskey=rG8JPh&result=4585> [Haettu 11.5.2022]

Heidi Haapasalo

”KIELI, MUSTEKALANI AINOA LONKERO” – MARIA MATINMIKON VÄRIT-RUNOTEOS FEMINIINISENÄ KIRJOITUKSENA

Maria Matinmikon runoteos *Värit* (2017) ihastuttaa ja ihmetyttää moniaineksisuudellaan, monitulkintaisuudellaan ja muodollaan, joka pakenee lopullista lajimääritystä. Palkittua teosta on kutsuttu kaleidoskooppimaiseksi¹, ja sitä on kiitetty poetiikkansa² rajoja ylittävästä luonteesta (*Tuli & Savu* 6.10.2017; Aitonurmi 27.12.2017). Matinmikko itse on sanonut olevansa kirjoittaja ja kirjoittavansa kirjoitusta. Kirjoitus on hänelle samanlainen yleiskäsite kuin seksuaalisuus; kummatkin ottavat erilaisia muotoja. (Alanen 2017, 12.) Liian ahtaat tai selkeät kategoriat eivät siis Matinmikon poetiikassa päde. Tässä artikkelissa tarkastelen *Värit*-teoksen poetiikan suhdetta feminiiniseen kirjoitukseen ja pohdin, millä tavalla Matinmikon poetiikka on poliittista³.

Värit on Matinmikon kolmas runoteos ja päättävä osa runoteosten trilogiaa, jonka aiemmat osat ovat *Valkoinen* (2012) ja *Musta* (2013). Kirjailijaesittelyissä trilogiaa on kutsuttu kaunokirjalliseksi asetelmaksi (ks. esim. Runokuu 2021). Teosten nimet kertovat, millaisissa tunnelmissa tai aistimaailmoissa niissä liikutaan: *Valkoinen* on surrealismin ja unen utua, *Musta* maan ja ruumiin syvyyttä. *Värit* taas hehkuu marginaalien, aistien ja ajattelun värispektriä. Matinmikon runous liikkuu tekstilajien rajoilla ja väleissä. *Värit*-teos on valtaosin proosarunoutta⁴, mutta osat III ja V koostuvat yhden tai kahden rivin mittaisista fragmenteista. *Tuli & Savun* artikkeli 2010-luvun runousilmiöistä kuvaa fragmentin etsivän ”graafisesti eräänlaista kolmatta tietä sijoittumalla säkeen ja proosan väliin; se avaa runoutta monille tekstilajeille ja sisällöille” (Kilpiö, Pekkanen & Simpura 2021, 123). Fragmentit liittyvät toisiinsa usein sarjallisesti ja vapaammin kuin argumentin tai kerronnan logiikalla (mt.).

Värit-teoksessa suunnataan huomio erityisesti ruumiiseen ja havaitsemiseen sekä sukupuoleen ja seksuaalisuuteen. Näyttää siltä, että teoksessa tutkitaan monella tavalla sitä, miten ajattelumme jäsenyy suhteessa toiseen, joka on radikaalisti eri kuin havaitseva ja kokeva minä. Ruumis on usein ajattelussamme toiseutettu, ja *Värit* näyttää pyrkivän sanomaan ruumiista jotakin, mitä ei ehkä ole ennen sanottu ja mikä ei siksi myöskään välttämättä avaudu lukijalle saman tien. Silti ruumiilliset kielikuvat säilyttävät kiinnostavuutensa, ja lukija jää ihmetellen kysymään, mitä tarkoittaa olla ”[s]isäelinten järven rannalla” (*Värit* = V 24) tai että ”[k]ieli [on] mustekalani ainoa lonkero” (V 14).

1 Kaleidoskooppimaiseksi teosta kuvaillaan muun muassa Siltala-kustantamon kevään 2017 katalogissa (Siltala 2017, 4).

2 Käsite poetiikka viittaa kirjallisuuden ilmaisukeinoihin ja konventioihin sekä niiden tutkimukseen (Isomaa 2021, 58).

3 Ymmärrän politiikan ja poliittisen viittaavan laajasti julkisen ja yksityisen alueilla tapahtuviin valtakamppailuihin. Leena-Maija Rossin (2015, 73) tapaan ajattelen, että politiikka on kamppailua merkityksistä – mm. vakiintuneiden merkitysten saattamista liikkeeseen ja asioiden merkityksellistämistä uudelleen.

4 Proosarunossa korostuu säkeen tason sijaan virkkeen tai kappaleen taso, kun teksti katkeaa riviltä toiselle vasta sivun reunan tullessa vastaan kuten proosassa (Haasjoki 2007, 101).

Kirjoittaminen ruumiista, sukupuolesta ja seksuaalisuudesta voi olla hyvin poliittista, ja *Värit*-teoksen onkin luonnehdittu pujottelevan älykkäästi yhteen poliittisen ja poeettisen (Kantokorpi 9.4.2017). Lisäksi *Matinmikkoo* on kutsuttu poeettiseksi aktivistiksi (Alanen 2017, 12). Tässä artikkelissa tarkastelen *Värit*-teosta suhteessa feministiseen teoriaan ja feminiiniseen kirjoitukseen, joilla on selkeitä sukupuoleen ja kirjoittamiseen liittyviä poliittisia päämääriä. Kysyn, asettuuko *Matinmikon* tapa kirjoittaa feminiinisen kirjoituksen perinteen jatkumoon, ja jos näin on, miten *Matinmikon* poetiikka päivittää feminiinistä kirjoitusta nykypäivään.⁵

Radikaali sukupuolieron teoria ja feminiininen kirjoitus

Teoreettisena taustana analyysilleni *Värit*-teoksesta toimivat Rosi Braidottin hahmottelut radikaalista sukupuolieron teoriasta, jossa on kyse sukupuolieron ajattelemisesta uudella tavalla. Keskeistä on pohtia, onko eroa mahdollista ajatella ilman sama/eri tai subjekti/objekti -jaottelua ja ilman hierarkioita, valtaa ja arvottamista. Radikaalin sukupuolieron teorian mukaan maskuliinisuus ja rationaalisuus yhdessä toimivat järjestelmänä, joka rakentaa eroja ja järjestää ne hierarkkisesti. (Braidotti 1991/1993, 162–170; Rojola 1996, 169.) Braidottin (1991/1993, 164) mukaan kyseessä on ”yhden/toisen -dialektiikka, joka järjestää sukupuolet valtasuhteeseen” ja jossa ”yhden’ itsensä oikeuttaminen perustuu ’toisen’ poissulkemiseen”. Kulttuurinen ja symbolinen järjestys on rakentunut sen avulla, että naisesta on tehty rajamerkki, joka osoittaa järjestyksen ulkopuolelle. Tällainen dualistinen ote on mahdollistanut naisen kytkemisen luontoon ja fyysiseen, valloitettavaksi ja taltutettavaksi. (Mt.)

Radikaali sukupuolieron teoria siis pyrkii määrittelemään eron uudella tavalla ilman hierarkioita ja vastakkainasetteluja. Tähän uudelleenmäärittelyyn liittyy uudenlaisen, maskuliinisuudesta irrallaan olevan diskurssin luominen, jossa keskeistä on feminiinisen käsittäminen monikolliseksi ja moninaisuudeksi sekä ruumiin ja seksuaalisuuden erottamattomuus subjektista. Braidottin mukaan subjektiudesta puhuttaessa on aina aloitettava ruumiillisuuden ajatuksesta, ja radikaalin erfeminismin tunnuspiirteenä voikin pitää ”ruumiin/ruumiista puhumisen strategiaa”, jolla eron teoreetikot pyrkivät luomaan vaihtoehtoisia tiedon muotoja ja subjektin representaatioita. (Braidotti 1991/1993, 171, 251–252.)

Ehdotus uudenlaiseksi diskurssiksi ja ruumiin puhumisen strategiaksi on feminiininen kirjoitus, joka nousi esiin vuoden 1968 jälkeisessä jälkistrukturalistisessa Ranskassa. Sen muotoutumiseen ovat keskeisesti vaikuttaneet Luce Irigaray ja Hélène Cixous, joista jälkimmäisen teksteistä alkukielinen käsite *écriture féminine* on peräisin. Feminiinisessä kirjoituksessa on kyse naisten rohkaisemisesta kirjoittamiseen patriarkaatin vastaisena vallankumouksellisena käytäntönä, jota ei voi kahlita tarkkoihin määritelmiin. Ruumiillisuus, seksuaalisuus ja feminiinisen käsittäminen monikolliseksi ja moninaisuudeksi luonnehtivat kuitenkin keskeisesti feminiinistä kirjoitusta. Tavoitteena on luoda po-

⁵ Tämä artikkeli pohjautuu vuonna 2021 valmistuneeseen pro gradu -tutkielmaani (Haapasalo 2021).

sitiivista naissubjektiutta hylkäämällä perinteinen ajatus feminiinisydestä miehen toisena ja kumoamalla psykoanalyttinen käsitys naisesta ja naisen halusta puutteena. (Braidotti 1991/1993, 196–197, 210–211; Cixous 1975/2013, 43–44, 48–49; Sevón 2008, 2.)

Tässä artikkelissa ehdotan, että tarkkoihin määritelmiin kahlitsematon feminiininen kirjoitus voisi viitata myös muuhun kuin kapeasti ymmärrettyyn feminiinisyyteen: feminiinisen kirjoituksen voisi ulottaa koskemaan naisten lisäksi myös muita toiseutettuja sukupuolia sekä seksuaalivähemmistöjä. Olen siksi valinnut käyttää käsitteestä *écriture féminine* käännöstä feminiininen kirjoitus ennemmin kuin käännöstä naiskirjoitus, jota myös laajalti on käytetty suomenkielisissä teksteissä ja keskusteluissa. Hélène Cixous on huomionnut sen mahdollisuuden, että myös miehet voivat kirjoittaa feminiinisesti. Lisäksi vuonna 2010 Cixous on todennut, että Medusan⁶ hahmo, jonka hän on kirjoittanut edustamaan vaiennettuja naisia, on queerin kuningatar. (Cixous 1975/2013, 41: alaviite 2; 2010/2013, 31.) Käsite queer viittaa vallitsevien sukupuolikategorioiden ja heteronormatiivisuuden kyseenalaistamiseen sekä pyrkimykseen purkaa normaalin ja poikkeavan kahtiajakoa (Carlson 2014, 21). Cixous'n ajatuksiin tukeutuen katson itsekin mahdolliseksi, että feminiinisessä kirjoituksessa ei välttämättä ole kyse pelkästään naisista.

Ketjuuntuvat kielikuvat ja sukupuolen moninaisuus

Värit-teos on moniaineksinen tavalla, joka hämmentää lukijaa. Erilaiset elementit, ainekset, hahmot ja tekstityylit toistuvat vuorotellen ilman, että mitään osa-alueita nostettaisiin yksinään etualalle. Sen sijaan aiheet ja ainekset limittyvät toisiinsa tai muodostavat spiraalin. Vähän kuin valkoiseen maaliin olisi tiputeltu eri värejä ja sitten pyöräytetty tikkua maalipurkissa niin, että värit kiertyvät toisiinsa. Kielikuvat myös ketjuuntuvat tai kerrostuvat proosarunoissa ilman, että ne muodostaisivat perinteistä kerronnallista rakennetta. Näin käy esimerkiksi teoksen ensimmäisen osan kuudennessa runossa ”Kun jänis pysähtyy kuuntelemaan”:

Kun jänis pysähtyy kuuntelemaan, maisema seisautuu. Sipulista kuoriutuu uusia ja uusia näkyjä. Lentokenttä haisee homeelta. Hajuvesikauppa peittää hajusta kolmasosan, voiteet, geelit ja naamiot tukkivat halkeamat. Cézanne, vuohenjuusto ja vuohi itse, kaikki höyhenen lävistämää. Maiseman rakenne: nuottivihkon tuoksu, rapiseva kirkko, sormilla sotketut pilvet. Katson merta, meri ei katso ketään. Palmujen matta on läpätunkeva. Harpocra-tes, egyptiläinen hiljaisuuden jumala, kököttää museossa laihana ja rautaisena. Jossain kreikkalaisten Haades ja Hebe?

Kuvittele, että olisit aina tuntenut olevasi väärää sukupuolta.

Lintujen ja krokotiilien valtakunnassa vihreät ja oranssit pistävät esiin,

6 Palaan Medusa-myyttiin ja Cixous'n tulkintaan siitä myöhemmin tässä artikkelissa.

puskevat toisiaan vasten. Pelkoja lasketaan pelkojen päälle. Kalanruotojen haju, anivarhaisen meren ja patsaiden hampaiden haju. De Staëlin pinnat ja Picasson kulmat asettavat kellonaikaan omat leveytensä. [...] (V 14)

Runosta huomaa ensimmäisenä eri aistein, varsinkin katsomalla ja haistamalla, tehdyt havainnot. Havaintojen sarja perustunee kulkemiseen taidemuseossa teoksen luota toiselle, mutta runossa on muitakin tasoja kuin vain ympärillä nähdyn raportointi. Runon puhujan havainnointi tuntuu porautuvan erilaisten kerrosten läpi: konkreettisempien ympäristön kerrosten, mutta myös erilaisten tunnelmien ja muiden ilmassa tai mielessä leijuvien kerrosten läpi. Havainnot ja kielikuvat ketjuuntuvat runossa ilman, että ne kytkeytyisivät toisiinsa millään tunnistettavalla logiikalla.

Vaikka mikään ei teoksen runoissa nouse sillä tavalla etualalle, että teoksesta olisi helppo muodostaa yhtenäistä tulkintaa, voi suuntamerkkeinä kuitenkin käyttää muutamia kohtia, joissa sukupuoleen tai seksuaalisuuteen liittyvät kysymykset ovat esillä. Runossa ”Kun jänis pysähtyy kuuntelemaan” on tällainen kohta yllättäen keskellä havaintojen ketjua, kun lukijaa kutsutaan kuvittelemaan kokemus oman sukupuolen vääryydestä: ”Kuvittele, että olisit aina tuntenut olevasi väärää sukupuolta.” Väärä sukupuoli voi tarkoittaa yksilön biologisen sukupuolen ja sukupuoli-identiteetin välistä ristiriitaa. Tähän ristiriitaan kytkeytyy usein yhteiskunnan vaatimus ilmaista ennemmin biologian mukaista sukupuolta kuin oman identiteetin mukaista sukupuolta. Kokemus väärästä sukupuolesta voi tarkoittaa siis transsukupuolisuutta tai muunsukupuolisuutta. Kokemuksen väärästä sukupuolesta voi tulkita merkitsevän myös sitä, että on naisena miehisessä maailmassa eikä tule vakavasti otetuksi maskuliiniseksi mielletyillä elämänalueilla, kuten vaikkapa tekniikan alan työtehtävissä tai politiikassa. Lukijan puhuttelu keskellä runoa on voimakas keino vetää huomio sukupuolen kysymyksiin, mutta toisaalta havaintojen ja kielikuvien ketjussa puhuttelu voi jäädä huomaamatta, jos ajatus väärän sukupuolen kokemuksesta ei ole lukijalle selkeän samastuttava. Näin kysymys sukupuolesta ja kokemus sen ristiriitaisuudesta voivat jäädä runossa huomaamatta samalla tavalla kuin sukupuolidikotomian ja heteronormatiivisuuden ongelmallisuus voi jäädä huomaamatta niiltä, jotka eivät kärsi näistä yhteiskunnan rakenteista.

Teoksessa on myös muita sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä kohtia, jotka käsittelevät etenkin sitä, millaisia sukupuolen ja seksuaalisuuden variaatioita ja ilmene-mismuotoja voidaan havaita ja hyväksyä ja millaisia valtakamppailuja sukupuolesta ja seksuaalisuudesta käydään. Näin on varsinkin neljännessä osassa, jonka runot on numeroitu ja jota voi siksi pitää runosarjana: Runossa ”2.” homoseksuaalia syrjitään ravintolas-sa ja pyydetään poistumaan paikalta. Runossa ”5.” kuvataan naisten ympärileikkauksia Keniassa ja suunnataan erotisoiva katse länsimaalaisiin naisiin. Runossa ”4.” taas runon puhuja suhtautuu yllättyen ja ihastellen naisiin, joilla on sekä rinnat että penis. Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus on siis esillä *Värit*-teoksessa, ja myös teoksen nimen voi tulkita moninaisuuden puolustukseksi, sillä sateenkaaren värit edustavat usein moninaisuuden ja sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksien puolustamista. Teoksen

moniaineksisuuden ja teoksen rakenteen elementtien ja kielikuvien ketjuna voi kytkeä moninaisuuden ja tasa-arvoisuuden kysymyksiin.

Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus sekä teoksen moniaineksisuus kytkeytyvät vielä tulkintojen moneuteen. Kun mikään elementti ei nouse selvästi etualalle, ei tekstistä voi tehdä sellaista temaattista tulkintaa, jossa kaikki tekstin osat kytkettäisiin osaksi yhtä, muita enemmän esiin nousevaa teemaa. Tätä kysymystä kommentoi seuraava *Värit*-teoksen fragmentti: ”Mitä teemoja? Ei ole mitään teemoja. On kliseitä, kielekkeitä / ja kielenpäitä aukileessa. Mahdotonta röpelöä, röyhelöä, / kidukset. (V 77)” Teemojen sijaan fragmentti ammentaa voimansa ruumiillisuudesta ja äännteellisestä toistosta. Äännteellisesti lähellä toisiaan olevat sanat, jotka eivät merkityksen tasolla yhdisty toisiinsa, korostavat kielen materiaalisia ulottuvuuksia. Röyhelö-sana motivoimana fragmentin sanajonot voi nähdä aukileesta purkautuvina sanaröyhelöinä, joita on mahdotonta hallita eli muodostaa yhtä temaattista tulkintaa. Tällainen avoimuus ja omimaton asenne suhteessa merkityksiin sekä intuitiivisuus, hallitsemattomuus ja ruumiillisuudesta ammentaminen ovat feminiinisen kirjoituksen perinteen mukaista.

Feminiininen kirjoitus luo kieltä maskuliinisuudesta poikkeaville olemisen tavoille

Matinmikon *Värit* on kielenkäyttöä uudistava ja lajirajoja koetteleva teos. Feminiinisen kirjoituksen tarkoitus on luoda uusi kieli, jotta naisten ei enää tarvitsisi olla hiljaa maskuliinisuuden hallitsemassa symbolisessa järjestyksessä (Braidotti 1991/1993, 196–197). Edellä esillä ollut runo ”Kun jänis pysähtyy kuuntelemaan” päättyy virkkeeseen, joka on erotettu omaksi kappaleekseen alkamaan uudelta riviltä: ”Kieli, mustekalani ainoa lonkero.” (V 14) Sama virke on nostettu teoksen takakansitekstiksi. Kieli mustekalan lonkerona tuo esiin, kuinka kieli on sekä ruumiin elin että abstrakti väline kommunikaatiolle. Kieli elimenä on hieman lonkeromainen niin muodoltaan, liikkumistavaltaan kuin myös limakalvoiselta pinnaltaan. Kieli-sanana ruumiiseen viittaavat ulottuvuudet korostuvat kielikuvassa siksi, että mukana on mustekala, jolla ei ole ihmiselle ominaista puheen järjestelmää. Kieli elimenä osallistuu myös äännteistä ja sanoista koostuvan kielen kuuluville saattamiseen, ja kieli alkaakin tässä kielikuvassa näyttäytyä korosteisen ruumiillisena asiana. Kielikuva alleviivaa puheentuottamisen ja siten kommunikaation ruumiillisuutta.

Radikaalin sukupuolieron teoreetikot ajattelevat, että kielijärjestelmämme on maskuliininen ja että feminiininen puuttuu kielestämme (Braidotti 1991/1993, 196–197). Matinmikon kielikuva voisi viitata tähän ajatukseen. Runon puhuja ajattelee, että mustekalallani on vain yksi lonkero, mutta se on ainoa, millä voin yrittää kommunikoida. Samalla erikoinen ruumiillinen kielikuva pyrkii luomaan toisenlaista kieltä. Kielikuvassa ollaan ikään kuin samaan aikaan sekä sisällä perinteisessä kielijärjestelmässä että kurotetaan lonkerolla kohti uutta. Mustekalan läsnäolo kielikuvassa on monivivahteista, sillä sana mustekala sisältää sanan muste, joka yksinään useimmiten viittaa kirjoitus- tai painomusteeseen. Lisäksi mustekala puolustautuu tuottamalla väriainetta. Näin kieli ja kir-

joittaminen alkavat näyttäytyä puolustautumisena. Toisaalta mustekala tuottaa väriainetta hämätäkseen vihollista, sillä väripilvi peittää mustekalan näkyvistä. Kielikuvaan sisältyy siis monivivahteinen leikki uuden kielen luomisesta ja feminiinisen katoamisesta kieleen.

Kun kieltä kuvataan mustekalan ainoaksi lonkeroksi, mukana on tyypistymisen merkitysvivahte: mustekalan monien lonkeroiden sijaan onkin vain yksi lonkero. Voisiko ilmaisu siis olla moninaisempaa – monikielistä tai monilonkeroista – jos eläisimme toislaisessa symbolisessa järjestyksessä? Matinmikon kielikuvalla kielestä mustekalan ainoana lonkerona löytyy sukulaiskuva Cixous'n pamfletista "Medusan nauru" (1975/2013). Pamfletti ironisoi ja uudelleenkirjoittaa alkuperäistä Medusan myyttiä, jossa Medusa on katseellaan kohteensa kivettävä hirviö, jonka päässä luikertelee hiusten sijasta käärmeitä ja suusta roikkuu valtava punainen kieli. Cixous'n versiossa Medusa ei ole kuolettava hirviö vaan feminiininen hahmo, joka nauraa miesten pelon ja naisten alisteisen aseman väliselle järjettömälle ja ironiselle ristiriidalle. (Cixous 1975/2013, 52; Hietamäki & Hovi-la 2020, 54; Bellingham 1989/2000, 84.)

"Ruusunpiikkiefekti"-kirjoituksessaan (2010/2013) Cixous palaa "Medusan nauru"-tekstiinsä ja kirjoittaa Medusa-myytin siihen muotoon, että Medusaa pakoon säntäävät miehet vain luulevat Medusalla olevan päässään käärmeitä, mutta tosiasiasa kyseessä on monikielinen Medusa, "tuo kielillä kruunattu tyttö", joka puhuu ja nauraa koko ruumiillaan ja monilla kielillään. Kielet silvotaan pelon vuoksi, ja näin Medusasta tulee tunnuskuva naisille, joilta on viety moninainen ruumiillinen suhde kieleen/kieliin-sä. (Cixous 2010/2013, 21–22, 27.) *Värit*-teoksen kielikuvan kielestä mustekalan ainoa lonkerona voi nähdä viittauksena Cixous'n Medusaan, jolta on silvottu suurin osa kielistään. Cixous'n naurava Medusa kehottaa naisia kirjoittamaan itsensä ja ruumiinsa, jotta Medusalle ja naisille palautettaisiin kaikki heidän elävät kielensä: "Kirjoita itsesi: ruumiisi täytyy tuoda itsensä kuuluviin." (Cixous 1975/2013, 43.) Matinmikon kielikuvan mustekalalta on tyypistetty monet lonkerot, mutta sen voi silti nähdä edelleen päästävään itsestään mustetta, siis kirjoittavan. Kielikuvan voi nähdä puhuvan kielen mahdollisuuksista toimia vallankumouksellisenä käytäntönä feminiinisen kirjoituksen perinteen mukaisesti. Koska samassa runossa kutsutaan lukijaa kuvittelemaan tunnetta väärästä sukupuolesta, Matinmikon kielikuva mustekalasta ja kielestä laajentaa Cixous'n vaiennetun Medusa-hahmon edustamaan naisten lisäksi myös sukupuolivähemmistöjä, joiden äänet eivät pääse kuuluviin ja joiden kokemuksia ei tunnisteta. Uudenlaista kieltä tarvitaan myös näiden todellisuuksien näkyväksi tekemiseen.

Kielikuvan kielestä mustekalan ainoana lonkerona voi nähdä välittävän myös aistillisia merkitysvivahteita. Kielen vertautuminen lonkeroon korostaa suussa olevan elimen liikkuvaa ja ulottuvaa luonnetta sekä pinnan limakalvoisuutta, mikä puolestaan johdattaa ajattelemaan kielielimen roolia seksuaalisessa kanssakäymisessä. Lisäksi mustekalalla ja mustekalan lonkerolla on perinteinen roolinsa japanilaisessa eroottisessa kuvastossa.⁷ Nämä näkökulmat huomioon ottaen kielikuva alkaa näyttäytyä ilmeisen eroottisena. *Värit*-teoksessa voi nähdä kauttaaltaan ruumiillisuuden ja aistillisuuden kie-

⁷ Kuuluisa esimerkki mustekaloista japanilaisessa *shungassa*, eli taiteessa, joka kuvaa suorasukaisesti seksiä, on Katsushika Hokusain puupiiirros *Octopus and Shelldiver (Tako to Ama, 1814)* (ks. Ortega-Brena 2009, 20; japanilaisesta *shungasta* yleisesti ks. Hayakawa 2002, 12–14).

toutumista kieleen. Tämä sopii yhteen sen kanssa, millaiseksi Cixous ja Irigaray näkevät ruumiillisuuden ja kielen suhteen feminiinisessä kirjoituksessa: Cixous'n tavoitteena on kirjoittaa uudelleen naisen halun kielioppi, joka toimii kielen kumouksellisena voimavarana sosiaalisissa ja poliittisissa muutoksissa. (Braidotti 1991/1993, 196–197; Cixous 1975/2013, 43–44.) Irigaray hahmottelee naisen halua kielessä siitä lähtökohdasta, että tähän asti naisen seksuaalisuus on määritelty vain miehen näkökulmasta ja ajattelutavalla. Feminiinistä nautintoa ja diskurssia on ollut mahdotonta palauttaa siihen kieleen, jonka ymmärrämme jäsentyvän järjen ehdoilla. Irigarayn mukaan naisella on oma kielensä, joka on järjen logiikan mukaan luonnehdittuna ristiriitainen, oikukas, käsittämätön ja hullu. (Irigaray 1977/1984, 42–47; 1977/1985, 78–79; Lehtinen 2000, 217.)

Värit-teoksessa voi nähdä pyrkimystä hahmotella toisenlaisia tapoja käsittää nautintoa ja seksuaalisuutta kuin mikä maskuliininen tapa on. Teoksessa on paljon aukkoihin ja aukeamiseen viittaavia kielikuvia, joiden voi nähdä edustavan ja tekevän näkyväksi feminiiniä seksuaalisuutta. Runossa ”Tämä päivä roikkuu puusta” tapahtuu aukkojen kertautumista:

Tämä päivä roikkuu puusta, liehuu vetisen tuulen mukana. Klooriin hikoiltu suola, vedessä pehmennyt iho, kellumisen harha. Mieleen palaavat kaikki kellumiset, rannat, melonit ja maat. Si-nun ruumiisi helteessä, minun ruumiini ruumiisi helteessä, lakien tuonpuoleisessa ruokomajassa vuoren huipulla. Patsaan tuulessa revennyt suu: aukkoon auennut aukko. Elämä on hetki hetkeltä tuntemattomaan reittiään puhkova purkutyömaan teline.
[...] (V 88)

Runossa aukkoon on auennut aukko. Kielikuva selittää ehkä edeltävää kielikuvaa patsaan tuulesta revenneestä suusta. Suukin on aukko, ja jos suu repeää, syntyy kenties isompi aukko. Aukot eivät itsessään välttämättä viittaa aistillisuuteen, mutta yhdessä hieman aiemmin puhutun ruumiin helteen kanssa, aukot saavat aistillisia merkitysvivahteita. ”Sinun ruumiisi helteessä, minun ruumiini ruumiisi helteessä” tarkoittaa että toisen ruumiin aiheuttaa itsessä kuumentumista ja hikoilua. Tämä on tulkittavissa kiihottumiseksi ja nautinnoksi. Kyseessä on kahden ruumiin kohtaaminen, jota korostaa ”ruumiini” ja ”ruumiisi” sanojen asettaminen peilikuvan omaisesti vierekkäin.

Aukkoihin keskittymisen voi nähdä viittaavan feminiiniseen aistillisuuteen. Irigaray puhuu siitä, kuinka naisen seksuaalisuus on jatkuvaa avautumista ja kynnysten ylittämistä, kun taas maskuliininen seksuaalisuus on ajallisesti pistemäistä ja erektion ja supistumisen sanelemaa. Maskuliinisen seksuaalisuuden merkkinä on fallos, ja sille vastakkaisena feminiinisyys on perinteisesti ajateltu puutteeksi. (Irigaray 1984/1996, 82–83; 1977/1985, 23.) Jos aukko tarkoittaa naisen sukuelintä, niin mikä on aukkoon auennut aukko? Jos tyhjään tilaan voi aueta uusi tyhjä tila, oliko alun perin sittenkään kyseessä tyhjä tila? Jos aukkoon voi aueta aukko, onko aukko sittenkään puutetta ja negatiivisuutta? Teoksessa toistuvat aukot ja aukeamiset rakentavat toisenlaista olemisen ta-

paa ja seksuaalisuutta kuin mikä vallitseva maskuliininen käsitys seksuaalisuudesta on. Aukkoon auennut aukko voisi tarkoittaa seksiä, jossa ei ole mukana ollenkaan miehen sukuelintä, tai se voisi tarkoittaa ylipäätään vastavuoroista toisilleen avautumista. Seksi olisi jotakin muuta kuin yksisuuntainen akti, jossa on yksi toimija ja toinen vastaanottaja.

Runossa puhutaan myös lakien tuonpuoleisuudesta paikkana ruumiiden helteelle. Lakien tuonpuoleisuus viittaa lakien ulottumattomissa olemiseen. Siellä eivät päde normit, ja tämä mahdollistaa ruumiiden välisen helteisyyden. Voi tulkita, että kyseessä on normista poikkeavan seksuaalisuuden toteutuminen, tai sitten runo haluaa ilmaista, että ylipäätään ruumiiden kohtaamisessa ja aistillisuudessa ei ole kyse minkään normin toteutumisesta. Aistillisuus on normivapaata aluetta, siinä ei ole oikeaa ja väärää. *Värit*-teos hahmottelee seksuaalisuuden kuvausta, joka ei ole sidottu sukupuoleen tai heteronormatiivisuuteen. Feminiinisen kirjoituksen teoreetikot ovat nähneet tärkeäksi luoda kieltä naisen nautinnolle ja seksuaalisuudelle, mutta *Matinmikko* päivittää feminiinisen kirjoituksen myös aistillisuuden osalta koskemaan laajemmin kaikkia sukupuolia ja seksuaalisuuksia.

Järjen logiikasta poikkeava kieli ja merkityksellistäminen

Jos *Värit*-teoksessa kuvataan lakien tuolla puolen tapahtuvaa, normeista vapaata seksuaalisuutta, niin myös teoksen kieli on yhtä lailla omalakisista. Siinä eivät päde järjen lait – aivan kuten Cixous ja Irigaray näkevät feminiinisen kielen olevan järjen logiikan mukaan luonnehdittuna ristiriitaista ja käsittämätöntä. Teoksen neljännen osan runossa ”2.”, joka on kuvaus homoseksuaalin syrjinnästä ravintolassa, on suoran kerronnallisia osuuksia syrjinnästä. Sen lisäksi runossa on toisenlaista logiikkaa noudattavia osuuksia, jotka on sijoitettu tekstin alaviitteiksi ja keskellä runoa pienemmällä fontilla painetuksi kappaleeksi. Tulkintani mukaan näissä osuuksissa pääsee sekä purkautumaan syrjinnän aiheuttama aggressio että toteutumaan normista vapaa todellisuus. Tämä toisenlainen hyväilyistä ja liehumisesta keveä todellisuus toteutuu seuraavassa lainauksessa, jossa on ensin ote proosarunon leipätekstistä ja sen jälkeen siihen kohtaan sijoittuva alaviite:

[...] Joku takanani ei pidä minusta. Ehkä hän ei pidä niskastani. Ehkä hän ei pidä siitä, kuinka eräs komea herra puri, suuteli ja hyväili sitä tänä aamuna. Sellainen jää viipyilemään iholle pienenä turvotuksena, nivelten liikkeiden pehmytenä ja kohonneina hiustyvinä. Sellaisen niskan täytyy olla vastenmielinen. Siitähän leviää jokin tuoksu.³ [...]

3 Laskokset myötäilisivät liehuisivat laskeutuisivat hipomaan; hivuttautua puhaltua; huuhtoa ja huuhtoutua kuten päivien paino kannetaan

(V 52)

Alaviitteen kieli on omalakista ja säännöistä piittaamatonta. Siitä puuttuu virkkeen lopusta piste ja verbien välistä pilkkuja tai ja-sanoja. Virkkeessä on paljon l- ja h-äänteillä alkavia verbejä, jotka kuvaavat hyväilyn kaltaista toimintaa tai tapahtumista. Laskokset viittaavat johonkin tekstiiliin, ehkä vaatteeseen, jonka voi tuntea vasten ihoa. Näin alaviite luo mielikuvan pehmeystä ja hyväilystä. Lisäksi liehuminen luo mielikuvan keveydestä. Myös pilkkujen ja pisteen puuttuminen lisäävät keveyden ja ilmaan jäämisen vaikutelmaa. Vaikka alaviitteen lopussa verrataan kaikkea liehumista ja huuhtomista siihen, kuinka päivien paino kannetaan, käy ennemmin niin, että päivien paino alkaa näyttää kevyeltä viitteessä kuvatun toiminnan vuoksi, eikä niin, että kaikki viitteessä kuvattu olisi painavaa. Alaviitteen suhde varsinaisen tekstin kohtaan näyttää olevan se, että toimiminen omien halujen mukaan omaa seksuaalisuuttaan toteuttaen tuottaa keveyden ja mielihyvän tunteen, vaikka näin toimiminen aiheuttaisikin paheksuntaa muissa ihmisissä. Syrjintä ei pysty kumoamaan syrjityn kokemuksia ja omaa todellisuutta. Alaviitteen hyväilyn ilmaukset ja kokemukset ovat ikään kuin koko ajan olemassa oleva toinen taso syrjinnän alla tai rinnalla.

Samanlaista pehmeyttä ja omalakisuuutta on runon pienemmällä fontilla painetussa kappaleessa, joka tulkintani mukaan myös toimii vastatekstinä runossa kuvatulle syrjinnälle. Ennen kappaletta runon puhuja, joka on myös runossa syrjityksi joutuva henkilö, arvuuttelee, kuka ja mistä syystä on inhonnut häntä niin paljon, että on pyytänyt hänen poistamistaan ravintolasta. Runon puhujan ehdotus on, että lähitöllä istuva rouva on hikoillut puuhkassaan ja istuimen koboltinsinisen sametin lämmittämänä ja inhonnut sekä syrjityksi joutuvaa henkilöä että seurassaan olevaa puolisoaan. Pienemmällä painettu kappale on kokonaisuudessaan seuraavanlainen:

[...]

Etsiä itselleen jokien raajat: tämä on temppu, tämän jännittänyt: joidenkin lintujen, ehkä ahtaanpaikan-lintujen kukinnan ytimessä hehkuu, purkautuu pienimpiin osiinsa: kalliolla odottamattomia väriläiskä, joissa vielä odottamattomampaa elämää, joiden seassa, elämien seassa, todistaa: olipa kukka haalistumista tai ohuesti hevo-sen edessä, maan ja mudan mustelmilla tai puun kyhmyssä jumissa: olipa kieli antanut ja saanut musiikin, tyhjistä työntyvä aineeton veistos katsonut aamun kahdeksi kuuksi tai ei, koirat haukkuvat, rakastavat haukkovat, haukku haukkaa hukkaan tai havainnoksi: pienimpiin osiinsa kukinnan ytimessä jokia pitkin.

[...] (V 53)

Kappaleesta huomaa ensimmäisenä, että se on jollakin tapaa lyysisempää kirjoitusta kuin muu runon varsinainen teksti. Ensinnäkin kappale on yksi pitkä pilkuilla ja kaksoispisteillä jaoteltu virke, jossa on vain yksi iso alkukirjain kappaleen alussa ja yksi piste kappaleen lopussa. Lisäksi ensimmäisellä rivillä teksti on sijoitettu alkamaan vasta rivin

puolenvälin jälkeen. Nämä seikat yhdessä pienemmän fonttikoon kanssa vievät huomion tekstin materiaalisuuteen, sen asettumiseen sivulle. Koska kappaleen viimeinen rivi on vajaa peilikuvamaisesti suhteessa ensimmäiseen riviin, muodostuu tekstin valtaamasta alueesta sivulla ikään kuin mutkitteleva joki. Tämä mielikuva on tietysti myös sen motivoimaa, että kappaleessa puhutaan joista sekä kappaleen alussa että lopussa. Mutkittelevan joen mielikuvaa lisää vielä tekstin rakentuminen kaksoispisteillä eteneväksi yhtenäiseksi virkkeeksi. Liitän kaksoispisteet teoksessa kertautuviin aukeamisiin: virkkeen osasta ikään kuin aukeaa kaksoispisteen kautta aina jotain uutta, joka vie tekstiä eteenpäin. Kappaleen alussa puhutaan jokien raajoista ja niiden etsimisestä. Jokien raajat voisivat olla juuri joen haaroja ja kaksoispiste haarautumisen tai joen uoman kääntymisen kohta. Kappaleen voi ajatella tällaisten uusien haarautumisten ja kääntymisten tunnustelevaksi etsimiseksi.

Ajatus tekstistä mutkittelevana jokena yhdistyy ajatukseen tekstin virtaavuudesta. Kaksoispisteiden kautta etenevä teksti ketjuttaa kielikuvat toisiinsa ja luo tekstistä katkeamattoman nauhan. Kaksoispiste ikään kuin avaa kielikuvan aina kohti seuraavaa. Kielikuvien virrassa ei ole tarve välttämättä jäädä kiinni yksittäiseen kielikuvaan ja löytää sille yksiselitteistä merkitystä. Tällainen virtaavuus, liike, omimattomuus ja merkityksen moneus ovat feminiinisen kirjoittamisen piirteitä (vrt. Korsisaari 2002, 281). Eva Maria Korsisaari (2002, 282) erittelee Irigarayn ajattelua sanomalla, että feminiininen kieli on kohtauspaikka ja omimaton ja objektivoimaton asenne toista kohtaan. Saman suuntaisesti Cixous ajattelee tekstin lukemista ja kirjoittamista kielen lähestymisenä, maisteluna ja hengittämisenä ilman omaksi ottamista:

[O]len aina halunnut lähestyä jokaista kieltä hienotunteisesti, en koskaan omistani, maistellakseni sitä, hengittääkseni sitä, palvoakseni sen eroja, kunnioittaakseni sen lahjoja, kykyjä, liikkeitä. Ennen kaikkea pitääkseni sen siinä toisaalla olossa, joka kantaa sitä mukanaan, jättääkseni sen vierauden koskemattomaksi, tuomatta sitä tähän, altistamatta sitä käännöksen sokealle väkivallalle. (Cixous 1977/1991, 22–23; suomennos HH.)

Värit-teosta on mielekästä lähestyä tällaisena kielen maisteluna ja hengittämisenä. Kieli ei ole teoksessa väline jonkin järkiperäinen viestin välittämiseen, vaan se on kohtauspaikka, jossa vierailta ja ihmetellä niitä liikkeessä olevia kosketuksia, joita tekstin ja lukijan sekä tekstin eri elementtien välillä tapahtuu. Lukiessa voi myös kuvitella tekstin syntyneen olleen kirjoittajalleen kielen lähestymistä ja maistelua, sellainen kohtauspaikka kielen kanssa, jossa sanat etsivät tunnustellen omaa uomaansa. Tällainen vaikutelma syntyy runon ”2.” alaviitteissä ja pienemmällä fontilla painetussa kappaleessa. Kappaleessa mainittu jokien raajojen etsiminen, jonka voi tulkita joen uoman tai haarautumisten etsimiseksi, yhdistyy kielen uomien tunnusteluun. Kyseisessä kappaleessa teksti tuntuu haarautuvan spontaanisti uusiin suuntiin. Tällainen vallattomuus on myös feminiinisen kirjoituksen piirre (vrt. Korsisaari 2002, 281).

On kuitenkin tarpeellista vielä pohtia, millaisia tulkintoja, vaikkei välttämättä aukottomia ja lopullisia, tämän erillisen kappaleen kielikuvista on mahdollista tehdä. Ilmausta ahtaanpaikanlinnuista voi pitää yhtenä avainkohtana, josta lähteä tekemään tulkintaa. Ahtaanpaikanlintu on vähän kuin jokin fiktiivinen lintulaji, mutta tarkemmin ajateltuna se viittaa runon syrjittyyn henkilöön, joka ravintolassa ajetaan ahtaalle. Se, että ”ahtaanpaikanlintujen kukinnan ytimessä hehkuu”, on tulkittavissa niin, etteivät seksuaalivähemmistöjä ahtaalle ajavat normit pysty kuitenkaan sammuttamaan ytimessä tapahtuvaa hehkumista. Juuri kukinnosta, kukasta ja väriläiskistä puhuminen vaikuttaa tässä myös olennaiselta. Niiden voi nähdä niin ikään viittaavan syrjittyyn hahmoon ja hänen pukeutumiseensa, jota runossa kuvataan moniväriseksi ja kukikkaaksi. Runon puhuja ja henkilöahmo myös otaksuu värikkään pukeutumisensa olevan osasyy häneen kohdistuvaan paheksuntaan. Näin toisenlaista todellisuutta edustava lyyrinen kappale, jossa väriläiskissä on odottamatonta elämää ja kukinnan ytimessä hehkuu, näyttää, että kukoistaminen värikkäänä ja odotuksista poikkeavana on kuitenkin mahdollista.

Kiinnostavaa kappaleessa on myös se, että teksti rakentuu paljolti ilman toimijoita. Lukija ei tiedä, kuka esimerkiksi etsii itselleen jokien raajat tai kuka tai mikä todistaa elämien seassa. Ei myöskään sanota, että kukka haalistuu, vaan että ”olipa kukka haalistumista” tai jotakin muuta. Läsnä ovat siis tapahtuminen ilman ohjailua, erilaiset vaihtoehdot sekä sopimuksenvaraisuus toistuvan, satujen aloitusfraasista tutun olipa-sanan kautta. Lukkoon lyödyt ja yksiselitteiset totuudet ja tulkinat eivät päde tässä kappaleessa. Tapahtuminen on kappaleessa monin paikoin itsestään tapahtuvaa ikään kuin kukkaan puhkeamista tai sattumalta olemista. Näin on esimerkiksi kohdassa ”kalliolla odottamatomia väriläiskiiä, joissa vielä odottamattomampaa elämää”. Kappaleen monitulkintainen, sattumanvarainen ja monien vaihtoehtojen maailma asettuu näin vasten leipätekstin syrjivää ravintolaympäristöä ja sen tiukkaa norminmukaista olemista. Runon alaviitteet ja muusta tekstistä erottuva kappale ovat jonkin toisen logiikan mukaista kirjoitusta kuin mihin olemme tottuneet. Radikaalin sukupuolieron teorian ja feminiinisen kirjoituksen perinteen mukaan se kirjoittamisen historia, johon olemme tottuneet, on liiaksi sekoittunut järjen historiaan ja on siten fallosentrisen tradition mukaista (Cixous 1975/2013, 42–45; Braidotti 1991/1993, 196–197). Toisenlainen kirjoitus luo *Värit*-teoksessa tilaa maskuliinisuudesta poikkeaville olemisen tavoille.

Järjen logiikasta poikkeava kieli ja merkityksellistämisen tapa tulevat *Värit*-teoksessa esiin myös siinä, miten yksittäiset kielikuvat rakentuvat. Monissa kielikuvissa on elementtejä, joiden asettaminen toistensa yhteyteen on yllättävää ja joista on yhdessä vaikea muodostaa tulkintaa. Tulkintaprosessi jää ikään kuin kääntyilemään kielikuvan eri elementtien välille. Näin on esimerkiksi kielikuvassa ”[s]isäelinten järven rannalla” (V 24), jossa järvi ja sen ranta on sijoitettu sisälle ruumiiseen. Järvi ja ranta eivät kovinkaan helposti tulkintaprosessissa yhdisty sisäelimiin. Kielikuva saa ehkä ajattelemaan ruumiin sisäosia vesi- ja maa-alueiden vuorotteluna tai näkemään mahdolliseksi, että sisäelimestä voisi saapua sen rantaan. Merkitys ei tule tällaisissa kielikuvissa valmiiksi vaan on ikään kuin jatkuvaa sisäelinten järven rannalle saapumista, jatkuvaa uutuutta tämän erikoisen

ruumiillisen kielikuvan äärellä. Samankaltaisesti käy, kun ryhtyy tulkitsemaan kielikuvaa "[i]rrota manner hiusten viljaan" (V 13), jossa manner ja hiukset ovat hyvin eri mitaluokan ilmiötä, eikä niiden yhteys toisiinsa selviä järjen logiikalla. Todellista mannerta ei myöskään ole mahdollista irrottaa.

Näiden kielikuvien tulkinta muuttuu mielekkäämmäksi, jos feminiinisen kirjoituksen periaatteiden mukaisesti hyväksyy tulkinnassa säilyvän liikkeen ja sen, ettei merkitystä voi ottaa omaksi. Irigarayn (1977/1984, 47–48) ajattelussa merkitys ei synny identtisuudesta vaan läheisyydestä, liikkeestä ja hipaisusta. *Värit*-teoksen monitulkintaiset tai lopullista tulkintaa karttavat kielikuvat, joissa yllättävät elementit asetuvat toistensa yhteyteen, voi nähdä tällaisena läheisyyden ja hipaisujen kielikuvina. Elementit on asetettu kielikuvassa toistensa läheisyyteen, mutta koska merkitykseltään erilaisten elementtien välille on vaikea löytää identtisuutta, elementit säilyttävät myös etäisyyden suhteessa toisiinsa. Tämä samanaikainen läheisyys ja etäisyys synnyttää jatkuvan liikkeen tulkinnassa, niin että lukija voi aistia elementtien vierekkäin asettumisen ja liikkeen sekä merkityksen jatkuvan tulemisen tai tapahtumisen. Lukija ei kuitenkaan voi pysäyttää kielikuvaa mihinkään tarkkarajaiseen merkitykseen.

Vaikeasti järkeistettävät kielikuvat, joiden tulkinnassa pysyy yllä merkityksen liike, voi hahmottaa käsitettävyyden rajalla olemisena. *Matinmikon* teosta voi pitää monitulkintaisena tai alkuun jopa vaikeaselkoisena. Voi siis sanoa, että liikutaan käsitettävän ja käsittämättömän rajalla. Käsittämättömällä on roolinsa Irigarayn filosofiassa, sillä vastakohtana maskuliiniselle rationaalisuudelle, samuudelle ja ykseydelle feminiininen hahmottuu kulttuurissamme hajanaisuutena ja epäjohdonmukaisuutena. Irigaray on hyödyntänyt tätä ajatusta pohtiessaan, mitä voisi olla maskuliinisesta poikkeava diskurssi, ja hänen vastauksensa on, että uudenlaista diskurssia on etsittävä merkityksen ja merkityksettömyyden rajalta. Virpi Lehtinen tulkitsee Irigarayn filosofiallaan kysyvän ajattelun rajoja ja mahdollisuuksia: sitä, milloin ajattelu tai kirjoitus muuttuu käsittämättömäksi. On mahdollista, että myös sukupuolinen merkitys löytyisi käsitettävän ja käsittämättömän, tunnistettavan ja vielä tunnistamattoman, siirtyvältä ja häilyvältä rajalta. (Irigaray 1977/1985, 28–32, 78–79; Lehtinen 2000, 217, 224.)

Matinmikon voi nähdä etsivän sukupuolisen moneuden merkityksiä käsitettävän ja käsittämättömän, merkityksen ja merkityksettömän rajalta. Hän luo uutta poetiikkaa, joka aistillisten ja ruumiillisten kielikuvien kautta on vahvasti kiinni ruumiissa ja joka samalla kurottaa ajattelun hankalasti hahmottuville marginaalivyöhykkeille. Aukkojen kielikuvat ja monet aukeamisten kuvat teoksessa sekä logiikaltaan aukkoisen tekstin voi nähdä avautumisena johonkin uuteen. Jos sallii ajattelulleen avautumisen uuteen, yhä uudet avautumiset ovat mahdollisia – aivan kuten kielikuvassa, jossa aukko on auennut aukko. Käsitettävyyden ja käsittämättömyyden rajalla olevien kielikuvien kiinnostavuuden voi nähdä olevan siinä, että niissä on jotakin tunnistetun ja tunnistamattoman väliin jäävää, joka on matkalla kohti tunnistettavuutta. Sukupuoli ja seksuaalisuus ovat *Värit*-teoksessa liikkeessä kohti jotakin sellaista uutta, joka kenties myöhemmin jäsentyy ajattelussamme ymmärrettävästi.

Lopuksi

Matinmikon *Värit*-runoteos sopii feminiinisen kirjoituksen perinteen jatkumoon uudistamalla kieltä ruumiillisilla ja aistillisilla kielikuvilla, proosarunojen ketjumaisella rakenteella ja kielen logiikalla, joka kaihtaa yksiselitteisiä tulkintoja. Nykyrunoutta uudistavat kielen keinot luovat teoksessa tilaa moninaisille olemisen tavoille ja toimivat vastustavana eleenä syrjinnälle. Kielikuvien monimerkityksisyys ja ketjuuntuminen kietoutuvat teoksessa yhteen sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus kysymysten kanssa. Voi sanoa, että uudistavat kielen keinot rakentavat teoksessa sukupuolen ja seksuaalisuuden moneutta. Tämä on se suunta, johon Matinmikon poetiikka ottaa askeleita feminiinisen kirjoituksen perinteestä. *Värit*-teos päivittää feminiinisen kirjoituksen nykypäivään ulottamalla feminiiniselle kirjoitukselle olennaisimman kysymyksen kirjoittamisen ja sukupuolen suhteesta koskemaan myös sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta. Kutsun Matinmikon uudistamaa versiota feminiinisestä kirjoituksesta moneuden poetiikaksi.

Feminiinisen kirjoituksen päämäärät ovat alusta asti olleet poliittisia, kun se on pyrkinyt toimimaan vallankumouksellisena käytäntönä patriarkaalisessa maailmassa ja muotoilemaan naisen toimijuutta ja seksuaalisuutta naisten omista lähtökohdista käsin. Matinmikon poetiikka *Värit*-teoksessa jatkaa samaa linjaa tekemällä kielen keinojen avulla näkyväksi sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta ja purkamalla hierarkioita, normeja ja vastakkainasetteluja, joita sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyy. *Värit*-teos on omaperäisellä poetiikallaan esimerkki siitä, kuinka kieli ei vain kannata mukanaan merkityksiä vaan uudistavilla kielen keinoilla muotoillaan merkityksiä. Näin politiikka ja poetiikka eivät ole *Värit*-teoksessa erotettavissa toisistaan, vaan uudistavalla poetiikalla on poliittisia päämääriä. Poetiikka kantaa mukanaan politiikkaa.

Lähteet

Tutkimuskohde

V= Matinmikko, Maria 2017: *Värit*. Helsinki: Siltala.

Tutkimuskirjallisuus

Aitonurmi, Tuomas 27.12.2017: *Värit*.

<https://www.kirjasampo.fi/fi/node/10080> [haettu 8.9.2021].

Alanen, Virpi 2017: Poeettinen aktivisti. *Parnasso* 2/2017, 12–14.

Bellingham, David 1989/2000: *Kreikan mytologia*. 5. painos. Suom. Juha Väänänen. Jyväskylä & Helsinki: Gummerus.

Braidotti, Rosi 1991/1993: *Riitasointuja*. Suom. Päivi Kosonen, Marjo Kylmänen, Raija Koli, Anja Kuhalampi, Eila Rantonen & Tuulevi Ovaska. Tampere: Vastapaino.

Carlson, Mikko 2014: *Paikantuneita haluja. Seksuaalisuus ja tila Christer Kihlmanin tuotannossa*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 114. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Cixous, Hélène 1975/2013: Medusan nauru. Teoksessa *Medusan nauru ja muita ironisia kirjoituksia*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Cixous, Hélène 1977/1991: Coming to Writing. Teoksessa *”Coming to Writing” and Other Essays*. Ed. Deborah Jenson. Transl. Sarah Cornell, Deborah Jenson, Ann Liddle & Susan Sellers. Cambridge, Massachusetts & London, England: Harvard University Press.

Cixous, Hélène 2010/2013: Ruusunpiikkiefekti. Teoksessa *Medusan nauru ja muita ironisia kirjoituksia*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Haapasalo, Heidi 2021: *Ruumis ja sukupuoli toisin ajateltuna. Maria Matinmikon Värit-runoteos tulkittuna fenomenologisen ruumis- ja sukupuolikäsityksen sekä feminiinisen kirjoituksen valossa*. Pro gradu-tutkielma. Kotimainen kirjallisuus. Turku: Turun yliopisto.

Haasjoki, Pauliina 2007: Vapaarytmsyyden analyysistä. Työkalut vapaat mutta herkkyys tarpeen. Teoksessa *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin*. Toim. Siru Kainulainen, Kaisu Kesonen & Karoliina Lummaa. Tampere: Vastapaino.

Hayakawa, Monta 2002: Ukiyo-e-shunga. Japanin Edo-kauden seksuaalitapoja. Teoksessa *Kielletyt kuvat. Vanhaa eroottista taidetta Japanista*. Toim. Sointu Fritze & Saara Suojoki. Käännökset Susanne Lehtinen, Erik Miller & Erja Pusa. Helsingin kaupungin taidemuseon julkaisuja nro 75. Helsinki: Helsingin kaupungin taidemuseo.

Hietämäki, Sari & Hovila, Tiia-Mari 2020: Naurua Medusan tapaan. Feministisen ironian ja yhteiskuntakritiikin mahdollisuuksista. *niin & näin* 2/2020 (nro 105), 51–60.

Irigaray, Luce 1977/1984: Sukupuoli joka ei ole yksi. Suom. Kaija Anttonen. Teoksessa *Kielletty hedelmä*. Toim. Kaija Anttonen, Liisa Korhonen, Eeva Peltonen, Ritva Savtsenko & Maaret Wager. Helsinki: Kansan sivistystyön liitto.

Irigaray, Luce 1977/1985: *This Sex Which Is Not One*. Transl. Cathrine Porter with Carolyn Burke. Ithaca, New York: Cornell University Press.

Irigaray, Luce 1984/1996: *Sukupuolieron etiikka*. Suom. Pia Sivenius. Helsinki: Gaudeamus.

Isomaa, Saija 2021: Poetiikka keskitason teoriana. Tieteenteoreettisia näkökulmia 1900-luvun poetiikkakeskusteluun. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 1/2021, 56–73.

Kantokorpi, Mervi 9.4.2017: Nykyruno asettuu kohtauksiksi ja ottaa poliittista kantaa. *Helsingin Sanomat*.

Kilpiö, Juha-Pekka & Pekkanen, Reetta & Simpura, Riikka 2021: 2010-luvun runous. *Tuli & Savu* 4/2020–1/2021 (nro 103–104), 120–141.

Korsisaari, Eva Maria 2002: ”Kuka sinä olet?” Rakkaudesta, kielestä ja kohtaamisesta. Teoksessa *Kauneuden sukupuoli. Näkökulmia feministiseen estetiikkaan*. Toim. Pauline von Bonsdorff & Anita Seppä. Helsinki: Gaudeamus.

Lehtinen, Virpi 2000: Luce Irigarayn filosofinen hanke: Etiikka, rakkaus ja naisellinen. Teoksessa *Feministejä – Aikamme ajattelijoita*. Toim. Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen & Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino.

Ortega-Brena, Mariana 2009: Peek-a-boo, I See You: Watching Japanese Hard-core Animation. *Sexuality & Culture* 13 (1), 17–31.

Rojola, Lea 1996: Ero. Teoksessa *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Toim. Anu Koivunen & Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino.

Rossi, Leena-Maija 2015: *Muuttuva sukupuoli. Seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikkaa*. Helsinki: Gaudeamus.

Runokuu 2021: Maria Matinmikko.
<https://runokuu.fi/esiintyjat/maria-matinmikko/> [haettu 8.9.2021].

Sevón, Aura 2008: *Miten symboloida nainen? Naisilmaisuuksia Marguerite Durasin romaanissa L'Amant dialogina Irigarayn ja Lacanin kanssa*. Pro gradu -tutkielma. Yleinen kirjallisuustiede. Turku: Turun yliopisto.

Siltala 2017: Kevät 2017.
<https://www.siltalapublishing.fi/wp-content/uploads/2019/11/siltala-katalogi-kevat-2017.pdf> [haettu 8.9.2021].

Tuli & Savu 6.10.2017: Tiedote. Nihil Interit -runouspalkinnot jaettiin Turun kirjames-suilla. <https://tulisavulista.blogspot.com/2017/10/tuli-savu-tiedote-nihil-interit.html>
[haettu 8.9.2021].

Venla Valtanen

VAIETTU KIPU KIPINÖI RIVIEN VÄLEISTÄ – TRAUMAN KIELELLISTYMINEN JENNI LINTURIN TEOKSESSA *JÄLLEENRAKENNUS*

Kalevi nousi, potkaisi pojan pois päältänsä, vielä lämmin, painava ruho. Käsi retkahti sivulle, vääntyi asentoon, joka ei ollut elävä. Kalevi ei halunnut nähdä sitä, totuutta. Naarmuuntunut kypärä, silmien eloton katse, raavittu paarman purema korvan vieressä. Elämä. Miten sellainen oli saattanut loppua? Miten Kalevi? (J= Jälleenrakennus 138)

Kuluneen lukuvuoden aikana minulla on ollut kunnia tutkia Jenni Linturin *Jälleenrakennus*-romaanin (2017) ja tarkastella teoksessa rakentuvaa kuvaa jälleenrakennusajasta, traumasta ja muistamisesta. Tutkimustyöstäni kehkeytyi lopulta pro gradu -tutkielmani ”’Jos pahaa ei katsonut, se katosi.’ Trauman kielellistyminen ja muistamisen mahdollisuus Jenni Linturin romaanissa *Jälleenrakennus*” (2022), johon tämä artikkeli pohjautuu. Artikkelissa tarjoilen lukijoille palasia tutkielmastani ja kerron aarteista, joita tutkimusmatkan varrelta löytyi. Keskityn erityisesti trauman kielellistymiseen ja sivuan muistamisen kysymyksiä. Gradussani tarkastelin myös teoksen lajipiirteitä sotaromaanin ja uuden historiallisen romaanin konventioita vasten, mutta tässä tekstissä en voi syventyä näihin sen enempää.

1950-luku muistetaan Suomessa hyvänä ajanjaksona, jonka aikana maa pääsi vähitellen irti ankeista sodan jälkeisistä vuosista. (Kohi et al. 2013)

Jälleenrakennusajasta kerrotaan usein tulevaisuudenuskon ja optimismin sävyttämänä ajanjaksona, kuten lukion *Forum IV: Suomen historian käännekohtia* -oppikirjastani poimittu virke osoittaa. Sisäistin 17-vuotiaana, kuinka jälleenrakennusaikana 1940–1950-luvuilla sotien raunioittamasta ja leipähuolisesta Suomesta hioutui globaalissa mittakaavassa demokraattinen ja vauras hyvinvointiyhteiskunta. Raunioista rakennettiin työllä ja uurastuksella entistä eheämpi maa. Lukiossa pidin tätä kertomusta koko totuutena jälleenrakennusajasta, mutta kotimaisen kirjallisuuden ja historian opinnot saivat minut katsomaan asiaa uudelta kantilta: entä jos kuvaan sotien jälkeisestä ajasta mahtuu muutakin? Tämä kysymys ei jättänyt minua rauhaan vaan nosti aika ajoin päätään ja kietoutui lopulta tutkielmassani pohdintaan traumasta ja muistamisesta. Työssäni merkittävällä sijalla on narratiivinen hermeneutiikka ja siihen sisältyvä perspektivismi eli ajatus siitä, että maailmaa on mahdollista tulkita ja katsoa eri näkökulmista (Meretoja 2018, 9). Katsantokantojen moninaisuus rikastaa muistikulttuuriamme ja antaa erilaisia tapoja tarkastella menneitä.

Toinen maailmansota ja sen jälkeinen aika on muihin Euroopan maihin verrattuna – Neuvostoliittoa tai Isoa-Britanniaa lukuun ottamatta – Suomessa hahmottunut

selviytymiskertomukseksi ja menestyksekkääksi itsenäisyyskampailuksi (Kivimäki et al 2015, 20). On kuitenkin tärkeää pitää mielessä, että maamme jälleenrakennusaikaa luonnehditaan myös toisenlaisilla tavoilla oppikirjoissa ja muissa historiastamme kertovissa lähteissä. Samaan aikaan pitää paikkansa, että sotien jälkeisen ajan haasteita käsittelevä historiantutkimuskin on kuitenkin korostanut sopeutumista ja selviytymistä (mt, 33). Gradussani esitän, että Linturin teos poikkeaa tästä jälleenrakennusajan optimistisesta narratiivista. Uuden yhteiskunnan rakentamisen sijaan teoksen henkilöhahmot kärsivät ja särkyvät traumojensa painosta:

Kalevi työnsi kädet takapuolen alle, toisti itselleen ettei ollut enää sodassa. Toimintaa ei tarvinnut pelätä, hän voisi hyvin herättää Olavin. Niitä sanoja hän toisti, vaikka tiesi, ettei ikinä toimisi sanojen tavalla. Levottomuus valtasi mielen, jalat, sielun. Se hiipi verisuonia pitkin sormien päihin, jäi tykyttämään varpasiin, aivan kuin hämmästyisi siitä, ettei päässyt jatkamaan matkaansa. (J = 14)

Linturin romaani kutoutuu useasta aikatasosta vuosien 1941 ja 1946 välillä. Romaanissa onni koettelee porvarillista, Helsingin Malmilla asuvaa Puolakan perhettä: Oiva-isä tekee itsemurhan, ja sitten veljekset Kalevi ja Olavi joutuvat jatkosotaan ja lopulta Kalevin mieli muuttuu niin mustaksi, että hän joutuu Lapinlahden parantolaan, ensimmäiseen mielisairaalatarkoitukseen rakennettuun sairaalaan Suomessa. Rivien väleistä kuultaa ajatus sitä, kuinka kaikki suomalaiset eivät pysyneet maan jälleenrakennuksen kyydissä ja osa heistä suorastaan särkyi. Romaanissa jatkosodasta ja jälleenrakennusajasta piirtyy piinaavien muistojen ja sydämessä jäytävän kivun tummentama kuva. Elämä ei ole varakkaassakaan talossa kultakengillä kulkemista, sillä pula-ajan vuoksi Puolakoiden pitää muiden perheiden tavoin korvata leivän päälle kuuluva voi perunamuusilla ja kinkkusii-vut retiisinpaloilla.

Sanojen ja sanattomuuden toistuva leikki

Trauma muodostuu Cathy Caruthin (2016, 11–12, 61) mukaan äkillisestä järkyttävästä kokemuksesta, joka purkautuu toistuvasti muun muassa harhoina ja muina tunkeutuvinä oireina. Trauma-käsitettä käytetään monella tieteenalalla, kuten kirjallisuudentutkimuksessa, psykologiassa, sosiologiassa ja historiantutkimuksessa. Teollistumisen jälkeiset rautatieonnettomuudet petasivat paikkaa trauman käsitteelle, ja toisen maailmansodan vanavedessä trauma muovautui mielensisäisen haavoittumisen legitiimiksi käsitteeksi (Davis & Meretoja 2020, 2). Kotimaisessa kirjallisuudentutkimuksessa traumasta ja muistamisesta ovat kirjoittaneet esimerkiksi Riitta Jytilä ja Sirkka Knuuttila. Kirjallisuudessa trauman tarkastelu kulminoituu siihen, miten yksityisinä ja sisäisinä pidetyt kokemukset kietoutuvat aina kulttuuriin, sosiaaliseen ympäristöön ja mediumiin (Jytilä 2020, 89).

Kaunokirjalliset teokset eivät synny tyhjiössä, vaan kirjallisuus elää ajassa ja ajasta.

Jälleenrakennuksessa traumaa kokee erityisesti Kalevi, jonka trauma syntyy paitsi jatkosodan kauhuista myös Oiva-isän tekemästä itsemurhasta. Herkkä ja runebergiläistä isänmaan puolesta kuoleamisen ideologiaa vierastava Kalevi kieltäytyy ensin sodasta mutta joutuu lopulta vastentahtoisesti keskelle taisteluita. Romaanissa rintaman kohtaamiset kuoleman kanssa saavat Kalevin vetäytymään kuoreensa ja eristäytymään toisista ihmisistä. Kerronnan suorat viittaukset sotaan näkyvät lähinnä Caruthin mainitsemina tunkeutuvilta tuntuvina oireina, kuten tykkitulen jylinää ja tappamista toistavina painajaisina sekä epileptisinä kohtauksina:

Suupieli nyki, kädet roikkuvat kylkien jatkeena, tärisivät kauhua. Ingeborg oli nähnyt saman ennenkin, sodan käyneen miehen pelko oli lapsen pelkoa, elämän ja kuoleman hirmua. Siksi Ingeborg ei sanonut mitään, sillä pelko ei kadonnut sanoilla, ei Maamme-laululla, ei Jylhällä. (J 17)

Trauman tuhoavuutta korostaa isän itsemurha, jonka luen aiheutuneen sisällis- ja talvisodan sekä perheen koossa pitämisessä epäonnistumisen aiheuttamista syyllisyyden ja häpeän tunteista. Kalevia vaivaa ikään kuin kaksoistrauma ja hän kantaa omien sotasyntiensä lisäksi mukanaan isänsä tekoja. Muistot tantereelta peittävät alleen kaiken: ”Tykkien jylinä. Se hävitti kaikki äänet, lintujen laulun, askelten narahdukset jäätyneellä polulla.” (J 100). Sodan jälkeen nuorukainen päättyy Lettu-tädin järjestelyjen myötä Lapinlahden mielisairaalaan, jossa hänen henkinen tilansa käy päivä päivältä heikommaksi.

Erityisen kiinnostavaa Caruthin traumateoriassa on hänen määrittelynsä traumasta henkiseen vaurioon kätkeytyvänä tarinana. Tällainen tarina yrittää paljastaa tuuden trauman takana, ja totuus on läsnä sekä tarinan kertomassa että siinä, mitä tarinassa ei kerrota. Niin sanat kuin hiljaisuuskin ovat Caruthin mukaan trauman palasia. (Caruth 2016, 4, 9–10, 117.) Hiljaisuuden ja sanojen leikki on tyypillistä Jenni Linturin teksteille, eikä *Jälleenrakennuksessa* selitetä traumaattisia kokemuksia auki – kipu kuvataan sirpaleina, jotka tuntuvat katoavan romaanin sivuilta yhtä nopeasti kuin ne on luettu. Järkyttävät tapahtumat purkautuvat monta kertaa hienovaraisesti metonymioiden ja metaforien lävitse, mikä kuvastaa trauman tuskaisuutta ja Caruthin teoretisoimaa vajaan jäävää ei-kokemista. Trauma-sanaa ei Linturin teoksessa mainita kertaakaan, ja teos luottaa nähdäkseen hyvin paljon lukijan tulkintakykyyn ja ymmärrykseen. Romaanin kaunokirjallisia keinoja tarkastelemalla voi huomata, että juuri traumasta on kyse.

Väkivallan, pelon ja menetysten jättämät jäljet jatkoivat elämäänsä ihmisten kehoissa ja mielissä, vaikka niitä ei lausuttukaan julki. Näihin äänettömiin, ruumiillisiin muistoihin on historioitsijan vaikea päästä käsiksi, mutta lääketieteellisistä seurantatutkimuksista saa viitteitä sotasukupolven nuoruuskokemusten pitkäaikaisista vaikutuksista. (Kivimäki 2015, 303)

Tieto-Finlandian *Murtuneet mielet*-teoksellaan (2013) voittaneen Suomen historian dosentti Ville Kivimäen (2013, 386) mukaan psyykkisesti murtuneiden sotilaiden tarinat eivät ole löytäneet sijaa kotimaisessa sodan muistikulttuurissa. Taistojen hetkellä nuorukaiset kestivät usein vanhempia vertaisiaan paremmin, mutta sodan jäljet alkoivat näkyä monessa sodan jälkeen jälleenrakennusaikana (mt. 368). Historiantutkijan on vaikea saada otetta väkivallan, pelon ja menetysten jättämiin jälkiin ihmisten mielessä, mutta lääketieteelliset seurantatutkimukset voivat tarttua (Kivimäki 2015, 303). Ehdotan, että lääketieteen lisäksi myös kaunokirjallisuus ja muu taide voi käsitellä näitä vaiettuja muistoja – kuten mielen murtumisia – ja osallistua keskusteluun niiden merkityksistä. Kaunokirjallisuus saa kuvausvoimansa kokemuksellisuudesta (Lyytikäinen 2016, 47) ja kirjallisuus kykenee ylittämään raja-aitoja mahdollisen ja mahdottoman välillä (Löytty 2012a, 38). Vaikka keskityn tutkielmassani Linturin romaanin tarjoamiin mahdollisuuksiin ja kaunokirjallisiin piirteisiin, korostan, ettei tutkielmani tarkoitus ole asettaa vastakkain tai korottaa muita korkeammalle kirjallisuudentutkimusta, historiantutkimusta tai muita tieteitä. Jokaista tieteenalaa tarvitaan menneen mahdollisimman tarkkaan kartoittamiseen.

Elämän ja kuoleman rajamailla – kirjalliset kaksoishaavat

Caruth ehdottaa teoksessaan, että traumakertomusten ytimessä on kysymys elämän ja kuoleman kytkeytymisestä järkyttävään kokemukseen. Traumakertomukset kutoutuvat kaksoiskertomisesta, sekä elämän että kuoleman kriisistä, jossa kipua tuottaa niin vaurioittava kokemus kuin siitä selviäminenkin. Trauma tuottaa kokijalleen kipua sekä kauhean tapahtuman hetkellä että sen jälkeen, minkä vuoksi traumajälkiä voi kutsua kaksoishaavoiksi. (Caruth 2016, 3–4.) Elämän ja kuoleman kaksoishaavasta ja -kertomisesta on kyse *Jälleenrakennuksessakin*. Caruthilaiset kaksoishaavat kielellistyvät Linturin romaanissa metonymioina ja metaforina esimerkiksi kuolemasta. Teoksen fiktiivisessä maailmassa on paradoksaalista, että sodassa Kalevi saa monien kaatuneiden rintamaveriensa ja vihollisten vastaisesti pitää henkensä, mutta tantereelta hengissä selvittyään hän tahtookin kuolla:

Sodassa vain kuolema ja pelko ovat aitoa, isällä oli ollut tapana sanoa. Enää hänellä ei ollut mitään, ei mitään muuta kuin kuolema. Yksinäinen lumihiihtale huurteisessa lasissa. (J 55)

Toisin kuin väitettiin pahimmat teräaseet eivät sijainneet tappokoneissa, vaan mielissä. Sillä osuessaan luoti ehkä tappoi, mutta ohi viuhahtaessaan se teki hulluksi. (J 158)

Jalat lonksuivat taas saappaissa, tekivät rakkoja. Sade yltyi, harmaat sumupilvet

tihkuivat. Multa kerääntyi paakuiksi kantapäihin, tuskaksi ja painoksi. (J 30)

Kuolema näyttäytyy Kaleville suruisuuden värittämänä vapautuksena trauman värittämästä todellisuudesta, jossa mikään ei tunnu miltään eikä millään ole enää merkitystä. Elämän ja kuoleman kaksoishaava kulminoituu romaanissa Kalevin itsemurhayritykseen Lapinlahdessa. Terän viilto iholla epäonnistuu, ja Kalevi uppoaa yhä syvemmälle traumaattiseen todellisuuteensa ja saa osakseen yhä toistuvampia hoitoja sähköshokeista Cardiazol-hoittoon. Linturin romaanissa kuolema on metaforisesti kuin kaunis mutta kylmä lumihiutale, johon voi mustalla hetkellä tarttua. Metafora lumihiutaleesta lasissa puolestaan kielii Kalevin kokemuksista vankina olemisesta: samoin kuin lasiin pudonnut lumihiutale myös Kalevi on jumissa ensin rintamalla ja myöhemmin Lapinlahdessa.

Jälleenrakennuksessa trauman kahdella tavalla haavoittavaa luonnetta ilmaistaan romaanissa myös tupakan motiivin avulla: ”Kalevi veti itselleen tupakan. Se tuoksui tulta, yhtä aikaa kodilta ja sodalta.” (J 73) Trauman kahdella tavalla haavoittavaa luonnetta ilmaistaan myös tupakan motiivin avulla. Motiivi on teoksen kirjalliseen maailmaan kuuluva piirre, jossa kulminoituu jokin romaanin syvällisempi merkitys (Steinby 2013, 65–66). Vaikka Kalevi erkaantuu sisällään kytevän trauman takia ympärillään olevista ihmisistä, hän luo yhteyttä toisiin pyytämällä tupakkaa. Tupakan pyytäminen toistuu teoksen alusta loppuun asti, mikä osaltaan vahvistaa tupakan merkitystä nimenomaan motiivina romaanin fiktiivisessä todellisuudessa.

Luentani mukaan Kalevin traumaattista tunnekokemusta määrittää paitsi kokemus tunteiden puuttumisesta myös häpeän tunne siitä, ettei hän arkuudessaan sovi perinteiseen, runebergiläiseen malliin ahkerasta ja isänmaansa puolesta henkensä heittävästä suomisotilaasta. Jatkosodassa tupakkaa poltettiin runsaasti, ja tulkitsen tupakan liittävän Kalevin edes jollakin tasolla ikätoveriensä joukkoon ja tuovan tälle turvaa ja hyväksyntää. Samaan aikaan tupakka elämää tuhoavana tuotteena korostaa elämän ja kuoleman paradoksia: vaikka sauhuttelu liittyy Kalevin kanssaeläjiin ja osaksi sotilaiden yhteisöä, se myös vaurioittaa hänen keuhkojaan ja vie kohti viimeistä erkaantumista muista ihmisistä. Caruth esittääkin, että traumaattisen tapahtuman toistumiseen liittyy paitsi järkyttävän kokemuksen viive myös käsittämättömyys. On mieleetöntä, että luotien alta selvinnyt nuorukainen vapaaehtoisesti edesauttaa kuoleman saapumista savukkeiden polttamisella – mutta ehkä vain siten hän selviää trauman lävistämässä todellisuudessa.

Trauma rikkoo ajan

Vaikka trauma Caruthin (2016, 61) mukaan ilmenee fyysisinä oireina, traumakokemuksen viiltävyys palautuu sen voimaan murtaa ihmisen käsitys lineaarisesti etenevästä ajasta. Sodassa aika on arvokas, katoamisen uhan alla oleva vara, jota Kalevi tahtoo suojella. *Jälleenrakennuksen* maailmassa tuntuu kuin aika pysähtyisi ja kelautuisi takaisin menneisyydestä romaanin nykyhetkeen välähdyksinä, mikä näyttäytyy erityisesti nuorukai-

sen kokemuksissa Lapinlahdessa. Tämän hetken tuskallisuudesta kielivät mieleen palaavat lempeät lapsuusmuistot, joissa auringonvalo lämmittää, isä on elossa ja Kalevin hartaasti rakastama äiti pitää pojastaan huolta. Myönteisesti, jopa nostalgisesti värittyviä lapsuudenkuvia tiheämmin Kalevi kuitenkin kokee sotatakaumia, joissa mikään ei ole kaunista ja eheää vaan pelkkää syyllisyyden, häpeän ja järkytyksen täyttämää kärsimystä. Traumaattiseen kokemukseen vaikuttavat myös Kalevin saamat hoidot, joiden vanavedessä hän ei enää erota viikkoja, kuukausia ja vuosia toisistaan. On vaikea luottaa maailmaan, jossa kaikki on hahmotonta ja syy-seuraussuhteita väistävää:

Kalevi antautui ajalle, hoidoille, joille ei näyttänyt tulevan loppua. Lopulta Kalevi ei enää tunnistanut itseään, ruumistaan, sen kipua. Ympäristö hävisi, päivät sekoittuivat öihin, yöt päiviin. Viikkojako meni? Vai kuukausia? Vuosia? (J 159) Bränn katsoi Kalevia. Silmät olivat niin tummat, että Kalevi näki niistä itsensä, kappaleen leukaa, poskea, menneisyydessä rätiseviä kuvia, Stockmannin tavara-talon valaistu mainosikkuna, tuoksuivat omenat. Kalevi ei enää osannut kuvitella kokonaisuutta niiden välille, maalata tulevaisuutta Lapinlahden harmaalle taivaalle kuin akvarellia. (J 73)

Aika muotoutuu Linturin romaanissa kivuliaaksi kamppailuksi muistamisen ja unohtamisen välillä. Aikaan liittyy keskeisesti myös Caruthin esittämä muistamisen viive, jossa kauheuksien kokija ei koskaan oikeastaan koe tapahtumaa vaan katoaa sen ääreltä. Järkyttävä sattumus koetaan yhden hetken verran liian myöhään, mikä estää kauhujen kokemisen todellisena, ajassa tapahtuvana ilmiönä. (Caruth 2016, 17–19.) Tämä muistamisen viive ja katoaminen tulee Linturin romaanissa todeksi Kalevin kuvauksen sirpaleisuutena, kun hänen ajatuksiaan ja tunnelmiaan avaavat lauseet jäävät teoksen sivuilla kesken. Caruth esittää tällaisen murtuneen kielen viestittävän tekstin traumasta. Kieliopillisesti virheellisesti kesken jäävien lauseiden lisäksi aika murtuu myös *Jälleenrakennuksen* rakenteellisella tasolla. Linturin teoksen erillisin sivuin merkitty ajallinen tarinalinja kulkee syksystä 1944 syksyyn 1946, mutta romaanin aika ei suinkaan kulje tämän rajauksen mukaisesti. Toisinaan palataan sota edeltävään aikaan, sitten kevääseen 1946 ja pian taas takaisin jatkosodan rankimpien kuukausien keskelle.

Jälleenrakennuksen ajallinen sirpaleisuus korostaa trauman murtavaa tuhovoi-maa ja teoksen neuvottelua kaunokirjallisuuden ja historian välisistä suhteista sekä muistin luotettavuudesta. Teos hahmottuu luennassani postmuistin kertomukseksi, joka luo yhteyksiä menneiden, nykyisten ja tulevien sukupolvien välille. Postmuistin käsite viittaa trauman läpi eläneiden jälkeläisten kytkeytymistä tuhoisaan menneisyyteen. (Hirsch 2008, 105–107, 111.) Postmuisti ei ole muistamista, vaan se linkittyy menneeseen luovuuden ja kuvittelun välityksellä. Postmuistin kertomukset voivat aktivoida kulttuuri-sia muistirakenteita taiteen kautta, ja tämän suomalaisissa kaunokirjallisissa teoksissa postmuisti toimii tapana muistaa toinen maailmansota (Jytilä 2015, 133–143.)

Historiantutkimuksen on pysyttävä uskollisena päivämäärille, tapahtumapaikoil-

le ja -ajoille, mutta kaunokirjallisuus voi leikkiä koskemattomiksikin miellettyillä päivämäärillä ja ammentaa sotaa kuvaavista dokumenteista, kuten päiväkirjoista, muistelmista ja valokuvista, kuvittelun sytykkeitä. Näkemysni mukaan historiallinen romaani pitää aina sisällään ajan ja muistin ulottuvuuden, niin *historian* kuin *romaaninkin*: kaunokirjallisuus poimii materiaalia menneistä tapahtumista mutta on kuitenkin luonteeltaan ensisijaisesti taidetta, jonka tehtävä on oppikirjamaisen oikeiden vastausten latelun sijaan herättää kysymyksiä, ajatuksia ja tunteita. 1940-luvun sisällä vuodesta toiseen, eteen- ja taaksepäin viilettävä aikarakenne muistuttaa myös siitä, ettei ihmisen muistiin ole koskaan täysin luottamista.

Mielettömyyden ja mielekkyyden mahdollisuus

Jälleenrakennuksessa mielettömäksi osoittautuu sota, jonka ruman puolen teos kaunistelematta paljastaa. Kun Kalevi ampuu neuvostoliittolaisen sotavangin, jäljelle jää vain maahan vierivä kypärä, ja häntä itseään raahataan tantereella niin rajusti, että takaraivo viistää maata. Teoksen maailmassa sota on esimerkiksi Kalevin Ingeborg-äidille käsittämätöntä väkivallantekoa: ”Sota oli ehkä ollut kaunis, mutta sen loppu oli julma ja surkea. Sukupolvesta toiseen sama tarina.” (J 40).

Traumaan ja sotaan kietoutuvan mielettömyyden voi lukea myös Oivan ja Kalevin kohtaloissa, kun heistä kumpikin koettaa riistää itseltään hengen. Sekä isä että poika ovat kokeneet sodan, jonka henkiset vaatimukset ovat heille liikaa ja joka syö merkityksen koko elämältä. Caruthin (2016, 7) mukaan kaksoishaavaan sisältyvää hengissä selviämistä on vaikea kestää, koska mieli ei alun perinkään kykene hyväksymään kuoleman mahdollisuutta. Näin elämä muuttuu –paradoksaalista– kyllä mahdottomaksi elää. Trauma mielettömyyden valossa on hedelmällistä pohtia myös Oivan ja Kalevin elämänpolkujen eroja. Oiva onnistuu ampumaan itsensä pistoolilla Ingeborgin viimeisten traumaa vahvistavien syytösten jälkeen, kun taas Kalevi epäonnistuu yrityksessään ja saa epäonnistuneiden hoitojen päätteeksi mielisairaalassa lobotomiakäsittelyn. *Jälleenrakennus* päättyy tähän lobotomian kuvaukseen, jossa tulkintani mukaan välkkyi mahdollisuus mielekkyyden löytämisestä ja jonkinlaisesta uudesta alusta:

”Matala miesääni kysyi, mikä päivä tänään oli. Kalevi vastasi huomina, tunsii iloa siitä, ettei tuntenut kipua. Se oli viimeinen tunne. Jokii räjähti sisällä, aivan kuin Kalevi olisi halkaistu kahtia. Valo välkkyi katossa. Ja sitten ei mitään, uusi elämä.” (J 231)

Romaanin loppuratkaisu tuo mieleen *Raamatun* Ilmestyskirjan, jossa kuvaillaan taivasta valontäyteiseksi paikaksi, jossa kaikki kipuu ja kärsimys on iäksi kadonnutta. Linturin teoksen loppua voi tulkita monella tavalla, sillä aivoleikkauksen vaikutusta Kaleviin ei romaanin fiktiivisessä maailmassa avata. Muuttuuko Kalevin persoonallisuus? Unohtaako

hän kaiken? Onko ainoa vaihtoehto traumaattisten mielikuvien toistumiselle astuminen lopullisesti syrjään tästä hetkestä? *Jälleenrakennusta* voi tulkita monella tavalla, ja itselleni Kalevin kohtalo tarjoaa ajatuksen sotatraumojen mahdollisesta käsittelystä tässä hetkessä. Todennäköisesti jatkosodan käyneistä miehistä moni – mutta varmasti ei jokainen – jakoi Kalevin kokemuksen traumaattisten tapahtumien toistumisesta mielen sisällä elämän loppuun asti. Monet taakat menivät sotilaiden mukana hautaan. Voisimmeko tässä hetkessä katsoa armollisesti heitä, jotka eivät selvinneet taistoista säröittä? Huomaammeko ympärillämme heidät, jotka tänä päivänä kantavat vuorenkorkuisia, kauheasta menneisyydestä kumpuavia murheita?

Caruth (2016, 7) jatkaa tästä pidemmälle ja esittää, että järkyttävimpiäkin tapahtumia järkyttävämpää on havahtuminen trauman läpäisemään todellisuuteen. Näin trauman kokija joutuu yhä uudestaan ja uudestaan kokemaan kaksoishaavan, yhtäältä lähellä käyneen kuoleman ja toisaalta siitä selviämisen. Linturin teoksessa painajaistensa kanssa kamppaileva Kalevi huutaa unissaan apua, mutta Olavi-veljestä tai Ingeborg-äidistä ei ole häntä auttamaan. Avunhuudot ja tuskasta vierivät hikikarpalot toimivat teoksen fiktiivissä maailmassa metonymyisinä sirpaleina traumasta, joka ei eheydy yhdeksi, sisäistettäväksi kuvaksi menneisyydestä vaan jää kiusaamaan kokijaansa haavoittunutta mieltä uudelleen ja uudelleen viiltävinä sirpaleina.

Todellisuus antaa ainekset tarinaan

Jälleenrakennuksessa valokeilassa ovat erityisesti jatkosota ja jälleenrakennusaika. Kaunokirjallinen teos voi osoittaa yhteytensä eettisiin kysymyksiin esimerkiksi päivämäärien ja paikkojen kirjaamisella. Päivämäärien ja paikkojen merkitsemisen voi lukea ”eettiseksi eleeksi”, jolla osoitetaan romaanin neuvottelemia teemoja ja aiheita. (Jytilä 2015, 143.) Romaanissa todellisuuteen viittaavat erityisesti rintaman kauhuista kertovat luvut, jotka paikannetaan päivämäärällisesti ja maantieteellisesti niihin aikoihin ja paikkoihin, joissa Suomen ja Neuvostoliiton välistä sotaa faktisesti 1940-luvulla käytiin ja joissa valtiota lähdettiin rakentamaan uudestaan pitkään jatkuneiden kamppailujen jäljiltä. Näin romaani tarttuu myös kysymykseen kaunokirjallisuuden ja historian välisestä suhteesta ja osoittaa käsittelevänsä nimenomaan jatkosodan ja jälleenrakennusajan teemoja. Jatkosodasta ja jälleenrakennusajasta on Suomessa kirjoitettu verraten paljon sekä historian tutkimuksessa että kaunokirjallisuudessa, ja Linturin teos tuo oman lisänsä tähän erilaisia näkökulmia tarjoavien tekstien jatkumoon.

Näkemykseni mukaan romaani haastaa erityisesti suomalaisessa historiankirjoituksessa vallinnutta selviytymisen eetosta ja yhtä kulttuurissamme vallitsevaa käsitystä jälleenrakennusajasta myönteisenä aikana, jona Suomesta tuli yksi Pohjolan hyvinvointivaltioista. Linturin romaanissa kaikki – esimerkiksi Kalevi – eivät kykene osallistumaan maan rakentamiseen uudeksi. Kalevi särkyi henkisesti, ja Ingeborgille isänmaan yhteistätua tärkeämpää on sodan alle hautautuneiden näyttelijänhaaveiden herättäminen hen-

kiin. Lettu puolestaan pyrkii opettajan roolissaan palvelemaan Suomenmaata, ja Oiva ei edes ehdi kohtaamaan jatkosodan ja jälleenrakennusajan haasteita. Romaani tarjoaa monisävyisen kuvan jatkosodan jälkeisestä Suomesta, jossa ihmisillä saattoi olla hyvinkin paljon toisistaan poikkeavia ajatuksia, tunteita ja muistoja. Traumatkaan eivät ole kaikille samoja – esimerkiksi Olavi-veli ei tunnu kärsivän sotavuosien painosta yhtä paljon kuin Kalevi, vaan hän ottaa taistojen jälkeen alkavasta elämästä kaiken irti, juhlii ja tapaa tyttäjä.

Todellisuuden kaikupohjaa luo myös romaanin kirjallisuusinstitutionaalinen konteksti. Linturi on kertonut haastatteluissa romaanitrilogiansa (johon kuuluvat *Jälleenrakennuksen* lisäksi myös *Malmi*, 1917 (2013) ja *Mullojoki*, 1950 (2020) perustuvan oman malmilaisen sukunsa tarinaan. On siis selvää, että jotakin *Jälleenrakennuksestakin* on peräisin tästä maailmasta, vaikka teoksen kaunokirjallinen luonne onkin hyvä muistaa. Vaikka kyse on ainakin joiltakin osin sukutarinasta, voi tässä kohtaa ajatella myös Caruthin (2016, 121) ajatusta siitä, että yhden ihmisen trauma kytkeytyy aina joiltakin osin yhteisön kokemaan traumaan. Missä määrin kulttuurissamme edelleen näkyvät sotavuosien jäljet? Haalenevatko ne koskaan? Kiinnostavaa on myös pohtia sotakirjallisuuden asemaa Suomessa, jossa – toistaiseksi – viimeisestä sodastamme kuluu hetki hetkeltä enemmän aikaa. Sotakirjat ja erityisesti Väinö Linnan *Tuntematon sotilas* kuuluvat kotimaisen kirjallisuuden luetuimpiin teoksiin, ja kirjailijat sukupolvi toisensa jälkeen – tällä hetkellä esimerkiksi Tommi Kinnunen ja Anni Kytömäki – niittävät lukijoiden suosiota taistoista kertovilla teoksillaan. Onko näin myös tulevaisuudessa? Löytyykö esimerkiksi jatkosodasta ja jälleenrakennusajasta yhä uusia kirjoittamattomia ja kipeitäkin aiheita, joihin tulevien aikakausien kirjoittajat voivat tarttua?

Lopuksi

Tässä artikkelissa olen esitellyt tutkielmani pohjalta trauman kielellistymistä Jenni Linturin *Jälleenrakennus*-romaanissa. Järkyttävistä sotakokemuksista kumpuava trauma kielellistyy teoksessa metaforien, metonymioiden ja motiivien kautta. Uuden yhteiskunnan rakentamisen sijaan Kalevin kohtalo on särkyä sotakokemusten painosta ja jälleentuhoutua. Menestystä ja selviytymistä korostava narratiivi versooa romaanissa mikrohistoriallisiksi tarinoiksi, jotka kurottautuvat menneiden, nykyisten ja tulevien sukupolvien välille ja luovat uutta muistia jatkosodasta ja jälleenrakennusajasta. Jatkosodan ja jälleenrakennusajan ajankuvaan syventyminen saa pohtimaan myös tätä aikaa syvemmin: Mitä yksipuolista kertomusta tässä ajassa toistetaan? Mitä vaiettua kipua näiden hetkien pinnan alle jää?

Graduni päättyy seuraavasti: ”Sanoissa inhimillisyyteen kuuluva särkyminen tulee lihaksi ja vereksi ja sirpaleista avautuu näkymä kirkkaampaan huomiseen.” (Valtanen 2022, 72) Uskon, että Linturin romaani – ja kirjallisuus ylipäätään – voi auttaa meitä katsomaan elämäänsä kuuluvaan valoa ja pimeää. Näitä loppusanoja kirjoittaessani ikkunan

takana kukkivat lumivalkeat omenankukat ja sade valuu kyynelhelminä ruohikkoon.
Kukkikoon vastakin, helisköön vastakin – sekä riemu että suru.

Lähteet

Tutkimuskohde

J = Linturi, Jenni 2017: *Jälleenrakennus*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Teos.

Tutkimuskirjallisuus

Caruth, Cathy 2016: *Unclaimed experience: Trauma, Narrative and History*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Davis, Colin ja Hanna Meretoja 2020: *Introduction to literary trauma studies*. The Routledge Companion to Literature and Trauma. Ed. Colin Davis & Hanna Meretoja. New York ja Abingdon: Routledge.

Hirsch, Marianne 1999: *Projected Memory: Holocaust Photographs in Personal and Public Fantasy. Acts of Memory: Cultural Recall in the Present*. Ed. Mieke Bal, Jonathan Crewe ja Leo Spitzer. Hanouver ja London: University Press of New England.

Jytilä, Riitta 2015: Kuvittelun keinoin. Sodasta kertominen ja muistamisen mahdollisuus Katja Ketun romaanissa *Kättilö*. Teoksessa *Nainen kulttuurissa, kulttuuri naisessa*. Toim. Viola Parente-Čapková, Heidi Grönstrand, Ritva Hapuli ja Kati Launis. Turku: Painosalama.

Jytilä, Riitta 2020: Traumatutkimuksen uudet suunnat. *Avain* 3/2020.

Kivimäki, Ville 2013: *Murtuneet mielet: Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. Helsinki: WSOY.

Kivimäki, Ville 2015: Uusi Suomi. Sotasukupolvi ja sodanjälkeinen aika. Teoksessa *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*. Toim. Ville Kivimäki ja Kirsi-Maria Hytönen. Tampere: Vastapaino.

Kivimäki, Ville, Hytönen, Kirsi-Maria ja Karonen, Petri 2015: Ennen huomispäivää. Toisen maailmansodan päättyminen Suomessa ja Euroopassa. Teoksessa *Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*. Toim. Ville Kivimäki ja Kirsi-Maria Hytönen. Tampere: Vastapaino.

Kohi, Antti, Palo, Hannele, Päivärinta, Kimmo ja Vihervä, Vesa 2013: *Forum IV: Suomen historian käännekohtia*. Keuruu: Otava.

Lyytikäinen, Pirjo 2016: Tunnevaikutuksia eli miten kirjallisuus liikuttaa lukijaa. Teoksessa *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Anna Helle ja Anna Hollsten. Helsinki: SKS.

Löytty, Olli 2012a: Arvoisat juhlavieraat. Teoksessa *Maailman paras maa*. Toim. Anu Koivunen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Meretoja, Hanna 2018: *The Ethics of Storytelling. Narrative Hermeneutics, History, and the Possible*. New York: Oxford University Press.

Steinby, Liisa 2013: Tarinan analyysi: henkilöt ja tapahtumat sekä tapahtumien jäsentäminen tarinaksi. Teoksessa *Johdatus kirjallisuusanalyysiin*. Toim. Aino Mäkikalli ja Liisa Steinby. Vantaa: Hansaprint Oy.

Valtanen, Venla 2022: "Jos paha ei katsonut, se katosi." Trauman kielellistyminen ja muistamisen mahdollisuus Jenni Linturin romaanissa *Jälleenrakennus*. Pro gradu -tutkielma. Kotimainen kirjallisuus. Turku: Turun yliopisto.

**Vuoden gradupalkinnot ja vuonna 2021
julkaistut Turun kotimaisen
kirjallisuuden oppiaineen pro gradut**

Gradupalkinto 2021

Heidi Haapasalon pro gradu -tutkielmalle ”Ruumis ja sukupuoli toisin ajateltuna – Maria Matinmikon *Värit*-runoteos tulkittuna fenomenologisen ruumis- ja sukupuolikäsityksen sekä feminiinisen kirjoituksen valossa” myönnettiin kotimaisen kirjallisuuden gradupalkinto 3.5.2022. Palkinnoksi erinomaisesta tutkielmasta annettiin Olli-Pekka Tennilän runoteos *Lemmonommel*.

Gradut 2021

Haapasalo, Heidi: Ruumis ja sukupuoli toisin ajateltuna – Maria Matinmikon *Värit*-runoteos tulkittuna fenomenologisen ruumis- ja sukupuolikäsityksen sekä feminiinisen kirjoituksen valossa

Hamara, Saana: Salaamista, vaikenemista ja valehtelua – elämää hallitseva häpeä Sofi Oksasen teoksessa *Stalinin lehmät*

Heinonen, Iita: ”Mieluummin suvakki kuin rikollinen” – Miten yhteiskunnalliset ongelmat näkyvät vuoden 2020 nuortenromaaneissa?

Ingi, Fanni: ”Hän oli aikaa sitten ohittanut iän, jossa leikittiin nukeilla ja jossa suudelmat olivat viattomia.” – Rakkauden ja seksuaalisuuden kuvaukset Magdalena Hain *Kolmannessa sisaressa* ja Siiri Enorannan *Tuhatkuolevan kirouksessa*

Jäntti, Tuomo: ”Kuinka vaikeaa olla selväjätkäinen” – Panu Rädyn *XYZ* postmodernistisena parodiana

Koivisto, Matilda: Kotimaisen nykyrunouden visuaaliset elementit

Korkealaakso, Maiju: Ida, poikkeava sosiaalinen nousukas – Nousukkuus ja luokka Enni Mustosen *Syrjästäkatsojan tarinoita* -sarjassa

Kouri, Kaisa: Rakkautta sodassa – Suomalaisnaisten ja saksalaissotilaiden rakkaussuhteet Katja Ketun teoksessa *Kättilö* ja Paula Havasteen teoksessa *Yhden toivon tie*

Lehtonen, Linda: ”Minä olen vain neiti Öhöm Talonmies” – Toiseus Hilja Valtosen romaanissa *Neiti talonmies*

Luukkonen, Matleena: ”Tämähän on proosaa, siis fiktiivistä kirjallisuutta, yritän sanoa, mutta jostakin syystä ihmiset nauravat.” – Saara Turusen romaanit *Rakkaudenhirviö* ja *Sivuhenkilö* autofiktiona

